

УКРАЇНСЬКА МОВА

УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

5

ЧАСТИНА 2

УКРАЇНСЬКА МОВА

УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

ЧАСТИНА 2

Підручник
інтегрованого
курсу для 5 класу
закладів загальної
середньої освіти

*Рекомендовано
Міністерством
освіти і науки
України*

Київ
«Гене́за»
2022

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140)*

Автори: *Ірина Старагіна, Андрій Панченков, Василь Терещенко,
Юлія Романенко, Оксана Волошенюк, Валентина Новосьолова,
Марія Блажко, Поліна Ткач*

*Відповідно до модельної навчальної програми
«Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова,
українська та зарубіжні літератури).
5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти
(автори: Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко
Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О., Волошенюк О. В.)*

Хрестоматія

[https://www.geneza.ua/
product/1064](https://www.geneza.ua/product/1064)

Довідник

[https://www.geneza.ua/
product/1065](https://www.geneza.ua/product/1065)

Тема 17. Фантазую

3 цієї теми ти дізнаєшся:

- Як зацікавити співрозмовника прочитати книжку?
- Коли в реченні достатньо одного слова?
- Про що повідомляють розділові знаки?
- Що таке гіпербола?
- Чому глядачам подобаються серіали?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Категоричність і невпевненість	Спойлер	Речення. Розділові знаки	Серіал	Фантастичний художній твір. Пригодницький художній твір. Фабула. Гіпербола

Форум читачів і глядачів

1 Чи вдалося тобі прочитати хоча б одну книжку зі списку для читання, запропонованого перед новорічними канікулами? Обговори з друзями й подругами свої враження від прочитаного. Чи часто ти читаєш для задоволення?

Практикум

2 А. Працюючи в парі, перегляньте розміщені на онлайн-новій дошці дописи з відгуками однокласників та однокласниць про прочитані ними на канікулах книжки. Чи трапилися серед відгуків такі, які містять спойлери? Чим спойлер відрізняється від трейлера? Обговоріть, чому бажано уникати спойлерів.

Д* **Спойлер** (від англійського *spoil* – псувати) – інформація про книжку, фільм, музичний альбом тощо, яка передчасно розкриває сюжет або певні важливі деталі, унаслідок чого в читача, глядача, слухача може зіпсуватися враження від цього твору або зникнути бажання ознайомлюватися з ним.

* Позначка **Д** вказує на те, що більше інформації з цієї теми ти знайдеш у **Довіднику**.

Б. Запропонуй якнайбільше українських відповідників до іншомовного слова спойлер. Гуртом у класі визначте найбільш вдалі слова.

Підказка: розбоек ...

Творча студія

3 З'ясуй, чи є з-поміж однокласників та однокласниць такі, які прочитали ту саму книжку, що й ти.

Об'єднайтеся в групи і створіть буктрейлер до «спільної» прочитаної книжки. Пофантазуйте! Якщо якусь книжку ти прочитав / прочитала один / одна у класі, спробуй самотужки створити буктрейлер.

Розмістіть свої творчі доробки на онлайнній дошці для спільного перегляду.

Практикум

4 Напиши відгук про буктрейлер, який тебе найбільше зацікавив і завдяки якому в тебе виникло бажання прочитати відповідну книжку. обов'язково вкажи автора, назву, жанр, головних персонажів представленого твору. Поясни, що саме в буктрейлері заінтригувало тебе, тобто дуже зацікавило.

У парі прочитайте й обговоріть написане вами. Порадьтеся, чи потребують тексти покращення. Розмістіть свої дописи на онлайнній дошці.

Форум читачів і глядачів

5 А. Прочитай наведений нижче діалог персонажів одного відомого художнього твору. Якщо тобі вдалося впізнати цей твір – не спойлері!

Удаючи, що нічого не знаєш про нього, вкажи назву твору і коротко (2–3 речення) напиши, про що в ньому йдеться.

Якщо ж цей твір тобі незнайомий, то пофантазуй і в кількох реченнях опиши, про що може бути книжка з таким діалогом.

Гуртом обговоріть свої записи.

– Розумієш, ... коли перше дитя вперше засміялося, той сміх вибухнув тисячами іскор, і всі вони порозліталися по світу, і з кожної з'явилася фея. ... Відтоді, – розчулено продовжував він, – у кожного хлопчика і дівчинки має бути своя фея.

– Має бути? Але що, так не є?

– Ні. Бачиш, сучасні діти стільки всього знають, що дуже рано перестають вірити у фей, і щоразу, як котрась дитина каже: «А фей не буває!», – десь падає мертвою котрась фея.

Д **Фабула** (від латинського *fabula* – оповідь, історія) – короткий виклад подій, дій, ситуацій твору в їх послідовному часовому розвитку. Фабула є основою для сюжету, але, розвиваючи сюжет, автор може розташовувати події, дії, ситуації не в часовій послідовності, тобто не хронологічно, а забігати наперед, повертати читача в минуле тощо.

Б. Ознайомся з назвами розділів повісті шотландського письменника *Джеймса Баррі «Пітер Пен і Венді»*, із якої було взято діалог.

Розділ 1. Пітер Пен: вторгнення. **Розділ 2.** Тінь. **Розділ 3.** Летімо, летімо! **Розділ 4.** Політ. **Розділ 5.** Острів справджується. **Розділ 6.** Маленький будиночок. **Розділ 7.** Підземна оселя. **Розділ 8.** Затока русалок. **Розділ 9.** Птиця-Небилиця. **Розділ 10.** Щасливий дім. **Розділ 11.** Казочка Венді. **Розділ 12.** Викрадення дітей. **Розділ 13.** А ви вірите, що феї бувають? **Розділ 14.** Піратський корабель. **Розділ 15.** А тепер – або Гак, або я! **Розділ 16.** Повернення до рідного дому. **Розділ 17.** Коли Венді виростає.

Джеймс Метью Баррі (1860–1937) – шотландський драматург, письменник і журналіст

Спільно поміркуйте, чи можна ці назви вважати спойлерами до твору.

Практикум

6 Прочитай у *Хрестоматії* перший розділ повісті *Джеймса Баррі «Пітер Пен і Венді»*, щоб з'ясувати, чим незвичною була сім'я Дарлінгів.

У парі обговоріть наведені питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Де й коли відбуваються події, про які йдеться у творі? Наведи докази з тексту.
2. Хто є персонажами твору?
3. Оповідач є персонажем твору чи спостерігачем?
4. Які риси характеру притаманні пані та пану Дарлінґам? Обґрунтуй свою думку, покликаючись на текст.
5. Які стосунки між дітьми та батьками в сім'ї Дарлінґів? Поясни свою думку, проілюструвавши якимось епізодом із твору.
6. Де знаходиться Небувалія?

Творча студія

7 Об'єднайтеся в групи та створіть на великому аркуші паперу колективний портрет персонажів, які діють у першому розділі, зображаючи кожного з них у вигляді символу (пиктограми). Біля кожного символічного портрета напишіть коротку інформацію про вік, спосіб життя та риси характеру цього персонажа. Представте результати своєї роботи класові. Оцініть усі доробки за такими критеріями:

- ✓ відповідність портрета інформації з тексту;
- ✓ кількість біографічних деталей;
- ✓ точність біографічної інформації;
- ✓ кількість і точність рис характеру.

Після обговорення присудіть двом групам такі умовні медалі:

1 – від містера Дарлінґа: **«Люди, які розуміються на акціях і відсотках»** – групі, що створила найточніший і найдетальніший колективний портрет персонажів;

2 – від місис Дарлінґ: **«Карти дитячих думок, де все переплутано, де ніщо не стоїть на місці»** – групі, що створила найменш точний і детальний колективний портрет персонажів.

Практикум

8 А. Запиши речення з прочитаної тобою частини повісті, заповнюючи пропуски буквами чи знаками, де це потрібно.

О..же, Дарлінґи ж..ли в будинку під ном..ром чот..рна..ят.., і доки не з..явилася Венді, її мама була тут найголовнішою. Вона була пр..красна і шляхетна жінка, і ніжна ус..мішка блукала на її вустах. Її зага..кову душу можн.. порівняти з безліч..ю мален..ких скрин..ок, одна в одній, що пр..мандрували до нас із ка..кового Сходу, – скіл..ки їх не ві..кривай, завжди вс..редині знайде..я ще одна.

Спільно із сусідом або сусідкою по парті порівняйте свої записи. Обговоріть, про які фонетичні (звукові) явища необхідно було згадати, заповнюючи пропуски в різних словах. Визначте способи перевірки орфограм, які трапилися в реченнях.

Б. Обговоріть у класі, як ви розумієте порівняння душі мами Венді зі скринькою із казкового Сходу.

В. Чому слово Схід у цьому уривку написано з великої букви? Придумай і запиши речення, де це слово треба писати з малої букви.

Обговори своє припущення з однокласником чи однокласницею. Дійдіть висновку про вживання великої та малої літер в іменниках – назвах сторін світу. Переконайтеся у його правильності, звернувшись до **Довідника**.

Ілюстрація
Р. Інґлена

Наукова лабораторія

9 А. Прочитай слова першої комірки таблиці й скажи, із яким персонажем твору Джеймса Баррі вони асоціюються.

Вікно. Хлопчик. Світло. Прибулець

Тільки. Через. Коли. Вони.

Знайди в першій частині твору уривок з цими словами. Чим відрізняється інформація, подана в переліку слів, від інформації в уривку повісті?

Чи можна стверджувати, що в першій комірці записані речення, а не окремі слова? Обґрунтуй свою думку, пригадавши те, що ти вже знаєш про речення.

Прочитай тепер слова другої комірки таблиці. Чи легко за ними знайти якийсь уривок у тексті? Чи можна стверджувати, що в другій комірці записані речення, а не окремі слова? Доведи свою думку.

Д **Речення** – мовна одиниця, побудована з однієї форми слова чи кількох форм слів, пов'язаних між собою, з метою вираження якоїсь завершеної думки в її стосунку до дійсності.

Наприклад, за допомогою однієї форми іменника можна повідомити про предмет, який сприймаємо наочно, безпосередньо: *Вікно*. А можна за допомогою кількох граматично пов'язаних форм слів повідомити те, що з предметом відбувається (*Вікно відчинилося.*), чи який цей предмет (*Вікно було велике.*), чи скільки є предметів (*Вікон було троє.*).

Б. У завданні 5-В обери з-поміж речень, які є назвами розділів повісті, такі, що подібні до речень на зразок *Вікно*. *Хлопчик*. *Світло*. *Прибулець*, а також ті, у яких немає дієслова, але є іменник у називному відмінку, поєднаний зі словами інших частин мови (іменниками чи прикметниками).

Підказка: таких речень-назв 11.

Обговоріть у парі, чому речення, яке складається лише з одного іменника або іменника, що граматично поєднаний з іншими іменниками чи прикметниками, має назву «**називне (номінативне) речення**».

Обговоріть у класі, чи можна те, про що йдеться в цих реченнях, віднести до якогось часу (минулого, теперішнього, майбутнього).

В. Прочитай видозміни того самого називного речення, які домовимося називати формами речення.

1. **Було вікно.** 2. *Вікно.* 3. **Буде вікно.** 4. **Було б вікно.**

Чим подібні і чим відмінні форми того самого речення? Поміркуй, чому у формі речення № 2 немає дієслова. Чи можна припустити, що воно там теж є? Обговоріть у парі свої припущення й аргументи, зіставляючи це речення з іншими, а також, якщо ви вивчаєте англійську мову, з перекладами цих речень:

1. There **was** a window. 2. There **is** a window. 3. There **will be** a window. 4. There **would be** a window.

Перевірте правильність цих висновків за статтею «**Називне (номінативне) речення**» в Довіднику.

Г. Прочитай форми ще одного речення. Встанови відповідність між формами речень та описами того, як повідомлення в реченні стосується дійсності.

1. Вікно відчинялося б. 2. Вікно відчиняється. 3. Вікно відчинятиметься. 4. Вікно відчинялося.

Стосунок повідомлюваного в реченні до дійсності

1. Ідеться про щось, що відбулося або існувало в минулому.
2. Ідеться про щось, що відбувається або існує зараз.
3. Ідеться про щось, що відбудеться або існуватиме в майбутньому.
4. Ідеться про щось, що може відбутися або існувати за певної умови.

Спиши наведені вище речення й підкресли в них однією лінією те слово, яке залишається незмінним і називає предмет, про який ідеться в реченні. Запиши, як називається цей член речення.

Потім підкресли подвійною лінією змінну частину (слово або два слова) речень, яка інформує про стосунок повідомлюваного до дійсності. Запиши, як називається цей член речення.

Д У реченні може бути **два головних члени речення**. Один із них потрібен для того, щоб повідомити, **хто** або **що** діє, чи перебуває в певному стані, чи має певні характеристики. Це **підмет**. Другий головний член речення – **присудок** – позначає зв'язок певної дії, стану чи характеристики предмета з дійсністю. У **називних реченнях** є тільки один головний член – підмет.

Поміркуй, як визначити підмет і присудок, розуміючи їхню роль у реченні. Уточни свої знання, прочитавши статтю «**Головні члени речення**» в Довіднику.

Дискусійний майданчик

10 Обговори з однокласниками та однокласницями, у яких стилях мовлення поширеними є називні речення й чому.

Обґрунтуй свою думку. Скористайся інформацією із завдання 5-В щодо назв розділів повісті Джеймса Баррі та наведеними прикладами:

(1) ...Нові пісні на старій віоліні*.
Найтихший плюск. Найтихший гомін.
Шепіт у молодокущах.
І хвилі. І душа.
Метелик білий. Метелик синій.

(Михайль Семенко)

(2) А-а, а-а! Котина з сіренькими очима.
Колисочка данська. Дитиночка панська.
Насипочка шовкова. Подушечка пухова.
Колисочка новая. Дитиночка малая.

(Зі збірки «Дитячий фольклор»)

Творча студія

11 Спробуй з однокласниками й однокласницями створити вірш лише з називних речень, керуючись рекомендаціями, наданими в інструкції.

Інструкція щодо написання вірша з використанням лише називних речень

1. Уяви істоту або пейзаж, які викликають у тебе позитивні емоції. Визнач ракурс, із якого ти ніби дивишся на це. Уявно рухай свій погляд, наприклад, згори вниз, справа наліво тощо.
2. Запиши всі слова, які асоціюються з обраною істотою або пейзажем.
3. Підкресли серед записаних слів лише іменники у формі називного відмінка однини або множини.
4. Спробуй записати обрані іменники строфою, а саме катреном (чотиривіршем), щоб у рядках виникав певний ритм, а закінчення рядків римувалися. Можеш додавати за змістом ті іменники, яких не вистачає.
5. У разі потреби добирай до іменників синоніми, щоб забезпечити риму або дотриматися віршового ритму. Не біда, якщо не вдалося знайти точної рими, адже чимало видатних поетів створювали чарівні вірші без рими і особливого ритму.

* *Віоліна* – те саме, що скрипка.

Польові дослідження

12 А. Об'єднайтеся в групи. Прочитайте наведені речення. Визначте в них головні члени (граматичну основу), утворюючи форми того самого речення. Обговоріть особливості граматичної основи чи граматичних основ кожного із цих речень.

1. І саме так Венді одного ранку зробила тривожне відкриття. 2. Вона була дуже охайною дівчинкою. 3. Полум'я ще пломеніло, дитячу кімнату освітлювали три світильники, на колінах пані Дарлінг' лежало шиття.

Уточніть свої знання про речення, прочитавши статтю «Прості та складні речення» в Довіднику.

Б. Перетвори наведений уривок на текст, який складається лише з називних речень. Для прикладу частина, виділена в уривку курсивом, уже перетворена на: *Спання. Сон. Значення сну. Тривання сну. Відчинене вікно...*

Спиться – сниться, і цей сон міг нічого-гісінько не означати; але поки він тривав, вікно дитячої відчинилося і на підлогу зістрибнув хлопчик. Його супроводжувало дивне світло – ніби світлячок з кулачок завбільшки, – і це світло почало гасати кімнатою, як живе. Мабуть, воно й розбудило пані Дарлінг'.

Вона підскочила з криком, побачила хлопчика і якимось дивом відразу зрозуміла, що це і є Пітер Пен. Якби ви, чи я, чи Венді опинилися там, кожен з нас неодмінно побачив би, що прибулець чомусь скидався на таємничий поцілунок пані Дарлінг'.

Ілюстрація
Р. Інпена

Зіставте в парі перетворені вами тексти. Хто скільки створив називних речень? Поміркуйте, що приховане стало явним, коли оригінальний уривок було перетворено в уривок лише з називними реченнями.

В. Обговоріть у парі, який стосунок до дійсності має повідомлення з останнього речення в наведеному вище уривку, за потреби звернувшись до таблиці в завданні 9-Г. Поміркуйте, яке б порівняння навели ви щодо прибульця – Пітера Пена, якого автор порівнює з «таємничим поцілунком пані Дарлінг'».

Форум читачів і глядачів

13 Прочитай у **Хрестоматії** другий і третій розділи твору Джеймса Баррі, щоб дізнатися, як розгорталися події в сім'ї Дарлінгів після появи Пітера Пена.

Практикум

14 У парі обговоріть наведені питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Що відбулося в сім'ї Дарлінгів у «навіки-незабутню п'ятницю»?
2. У яку гру любили грати старші діти Дарлінгів?
3. Як пані Дарлінг і пан Дарлінг поставилися до тіні Пітера Пена?

Обґрунтуй свою думку, покликаючись на текст.

4. Чому пан Дарлінг вирішив свою мікстуру вилити в миску Нани?
5. Які нові персонажі з'явилися в прочитаних двох розділах?

Наукова лабораторія

15 **А.** Які з діалогів у другому розділі відбулися в «навіки-незабутню п'ятницю», а які – пізніше? Запиши свої спостереження. Поміркуй, чому автор знайомить читача з подіями, забігаючи наперед.

Порядок подій у другій частині твору «Пітер Пен»

Діалоги персонажів	Коли
1. Розмова про п'ятницю між паном Дарлінгом, пані Дарлінг і Наною	?
2. Розмова про народження третьої дитини між Майклом та пані Дарлінг	?
3. Розмова про краватку між паном Дарлінгом і пані Дарлінг	?
4. Розмова про радощі та дітей між паном Дарлінгом та пані Дарлінг	?
5. Розмова про Нану між паном Дарлінгом та пані Дарлінг	?
6. Розмова про світильники між Майклом та пані Дарлінг	?

Обговоріть у класі, як отримана вами інформація пояснює різницю між сюжетом і фабулою.

Б. Прочитай ще раз уривок другої частини від слів «Майкле, будь мужчиною» до слів «Я якраз хотів прийняти свої ліки, але – ненароком промазав».

Обговоріть у класі, хто провадить розмови й з якими намірами. Знайди в прочитаному уривку та випиши:

У парі порівняйте й обговоріть свої записи.

В. Обговоріть у парі, хто з персонажів говорить категорично. А хто невпевнено? Зверніться до Довідника, щоб з'ясувати відмінності в категоричному й невпевненому мовленні. Які репліки свідчать про те, що персонажі нервують, порушують етикет спілкування?

Творча студія

16 Об'єднайтеся в групи й розподіліть між собою ролі в епізоді «Ліки для Майкла і тата».

Схарактеризуй настрій та емоції персонажа, роль якого тобі дісталася.

З якою інтонацією потрібно прочитати такі репліки з уривку?

- Майкле, будь мужчиною.
- Не буду, не буду!
- ...
- Тату, я знаю, де вони! Зараз принесу!
- Джоне, це така гидота! Воно таке слизьке, липке, нудотне...
- ...
- Першим буде тато.
- Мене зараз знудить, розумієш?
- Ну, тату, раз – і все!
- Притримай язик, Джоне!

Ілюстрація
Р. Інгена

Потренуйтеся в парі читати ці репліки, правильно інтонуючи їх. Як розділові знаки допомагають передати інтонацію та емоції персонажів?

Д Розділові зна́ки, або зна́ки пунктуа́ції – це графічні знаки (*крапка, кома, крапка з комою, двокрапка, тире, знак оклику, знак питання, три крапки*), що служать засобом відображення на письмі тих ознак усного мовлення, які не можуть бути передані літерами (*інтонація, пауза, окличність, питальність* тощо).

Після тренування прочитайте уривок за ролями перед класом. Оцініть майстерність інших груп, передусім зважаючи на відповідність читання вголос тим розділовим знакам, які були в тексті уривку.

Форум читачів і глядачів

17 **А.** Прочитай у **Хрестоматії** четвертий та п'ятий розділи твору Джеймса Баррі, щоб дізнатися, куди вирушили діти.

Б. Після прочитання обговоріть у класі, що відображають назви прочитаних розділів – мікротему, тему чи основну думку.

Запропонуйте й запишіть власні варіанти назв, які були б більш інформативними щодо розвитку сюжету в цих розділах. Ваші назви обов'язково мають бути реченнями, у яких граматична основа містить і підмет, і присудок.

Практикум

18 **А.** Запиши в таблицю, накреслену за поданим зразком, імена мешканців Небувалії, із якими тобі вдалося познайомитися в четвертому та п'ятому розділах. Навпроти кожного імені зазнач важливі риси характеру відповідного мешканця. Визнач, кого з персонажів можна назвати героєм (познач це так: +), кого антигероєм (познач це так: –), а про кого складно зробити однозначний висновок.

Персонаж	Риси характеру

Гуртом зіставте зміст створених вами таблиць, погодивши класифікацію персонажів на героїв, антигероїв чи «суперечливих персонажів».

Б. Знайди в п'ятому розділі персонажів, яких автор наділяє такими характеристиками: найстрашніший зі всіх піратів; не найбільший боягуз, але найбільший невдаха; найсумирніший з-поміж тутешніх хлопчаків; найсамовпевненіший з тутешніх хлопців; найчорніший і найбільший.

Запиши ланцюжки творення слів із префіксом **най-**.

Зразок: *найсильніший – сильніший – сильний.*

Якою частиною мови є записані слова? Поміркуй, яке значення додає префікс **най-** словам, що називають риси персонажів. У яких стилях мовлення використання форм слів із цим префіксом є поширеним явищем?

Обговори свої міркування з однокласником або однокласницею.

Д **Гіпербола** (від грецького *ὑπερβολή* – перебільшення) – художній прийом, що полягає в перебільшенні явищ, характеристик якогось предмета чи істоти. Мовці часто використовують перебільшення для посилення виразності та підкреслення власної думки.

З'ясуй за допомогою статті «*Ступені порівняння прикметників*» у Довіднику відомості про особливості утворення форм ступенів порівняння прикметників.

Творча студія

19 Поміркуй, у які групи можна об'єднати мешканців Небувалії. У яких стосунках перебувають представники цих груп? Як вони ставляться до Пітера, Венді, Джона та Майкла?

У парі створіть схематичну мапу Небувалії, позначивши на ній згадані в книжці об'єкти, різні споруди та предмети, а також групи персонажів. Не забудьте у якийсь спосіб відобразити на мапі те, що «троє переляканих дітлахів на власній шкурі відчули різницю між казковим островом їхніх фантазій і тим самим островом, але вже справжнім».

Поміркуйте, якими символами можна умовно позначити загублених хлопчиків, індіанців, піратів тощо. Обговоріть, які саме кольори ви використаєте для цього. Які риси персонажів хотіли б підкреслити певними символами та кольорами?

Представте мапу класу. Гуртом оцініть роботи, створені різними парами.

Після обговорення вручіть двом групам такі нагороди:

«Наперсток від Венді»

«Жолудь від Пітера Пена»

Однак спочатку визначте, яку із цих нагород варто вручити за найдетальнішу й найзрозумілішу мапу, а яку – за найпростішу, але найщирішу.

Дискусійний майданчик

20 А. Країну, куди вирушають персонажі твору, в оригінальному англomовному тексті названо **Neverland**. Що означають частини, з яких складається ця назва? Спробуй перекласти слово українською мовою, за потреби скористайся словниками або ресурсами інтернету. Які варіанти перекладу запропонували друзі й подруги? Спільно обговоріть точність, оригінальність перекладів.

Б. Перекладачі книжки та фільмів про Пітера Пена відтворюють назву **Neverland** по-різному. Обери на шкалі варіант відповіді на запроповане питання та обґрунтуй свою думку під час спільного обговорення.

Який переклад назви країни *Neverland* подобається тобі найбільше?

Форум читачів і глядачів

21 А. Прочитай у *Хрестоматії* статтю «*Небувалія: острів скарбів (кілька зауваг перекладача)*», автором якої є *Наталя Трохим* – перекладачка книжки «*Пітер Пен і Венді*». Поміркуй, з яким наміром написана ця стаття. Чого прагне авторка? У парі обговоріть свої міркування, спираючись на текст статті.

Б. Зі статті тобі стало відомо, що Джеймс Баррі спочатку написав п'єсу «*Пітер Пен*», а потім переробив її в повість «*Пітер Пен і Венді*».

Поміркуй, яка особливість прочитаної тобою повісті є яскравим свідченням того, що вона була створена на основі п'єси. Використання якого розділового знака допомагає легко помітити цю особливість тексту повісті?

В. Як ти розумієш слова перекладачки «звіряючи український текст з оригіналом, я звіряла насамперед свої почуття: чи відчувається в моєму перекладі те саме, що в оригіналі»? Обговори свої міркування з однокласником або однокласницею.

Дискусійний майданчик

- 22 Вислови припущення, до якої групи за тематикою можна було б віднести повість «*Пітер Пен і Венді*».

Д Художній твір, у якому за допомогою додавання вигаданих уявних елементів (чогось невідомого або неможливого в реальному світі) створюється світ, відмінний від світу сьогоденного, реального, називають **фантастичним**.

Художній твір, сюжет якого наповнений великою кількістю пригод і незвичайних подій, коли героям загрожує небезпека, а часто – навіть загибель, але вони дивом рятуються, називають **пригодницьким**.

Свою відповідь обговори з однокласниками та однокласницями, наводячи аргументи.

Наукова лабораторія

- 23 У парі прочитайте гіпотези щодо ролі тире як розділового (пунктуаційного) знака в реченні. Проведіть експеримент відповідно до наведеного нижче опису, щоб підтвердити чи спростувати одну із цих гіпотез.

Гіпотеза 1. Там, де у висловлюванні є перелічувальна інтонація, на письмі в реченні ставимо тире.

Гіпотеза 2. Там, де у висловлюванні є вичікувальна пауза, на письмі в реченні ставимо тире.

Опис експерименту. Попрацюйте з кожним реченням, наведеним нижче. Спочатку читайте висловлювання з перелічувальною інтонацією на місці тире, а потім читайте те саме висловлювання з вичікувальною паузою на місці тире. У якому випадку зміст висловлювання стає виразним?

1. Пен – по-нашому Пан – у грецькій міфології бог лісів і гаїв.
2. Прізвище Венді – Дарлінг – означає «улюблена, мила, кохана».
3. Читаючи історії про Пітера Пена, я часто сміялася, інколи плакала – і назавжди полюбила його.

Уточніть свій висновок, прочитавши в **Довіднику** статтю «Розділові знаки».

Польові дослідження

- 24 Переглянь за QR-кодом або посиленням <https://cutt.ly/tYnxuQ> першу серію анімаційного серіалу «Нові пригоди Пітера Пена».

Поміркуй, чому автори в назві використовують слово пригоди.

Чи буде цей твір фантастичним?

Чому змальовані в серіалі пригоди названі новими?

Запиши свої міркування (4–5 речень) і розмісти цей допис на онлайнній дошці.

Як ти гадаєш, чим анімаційний серіал відрізняється від анімаційного фільму? Порівняй свої висновки з інформацією в **Довіднику**.

Д **Серіал** (від англійського *serial*) – спосіб організації художніх творів у літературі, кіно, анімації, на телебаченні, який полягає в тому, що твір складається з багатьох окремих частин, зазвичай невеликого розміру.

Мірило поступу

1. Чому варто ділитися власними враженнями від прочитаного?
2. Як визначити головні члени речення?
3. Як розділові знаки допомагають розуміти прочитане?
4. Коли перебільшення стає художнім прийомом?
5. Чим анімаційний серіал відрізняється від анімаційного фільму?

Тема 18. Мрію, планую, досягаю

3 цієї теми ти дізнаєшся:

- Чи завжди в художньому творі є вигадка?
- Що таке стереотипи?
- Якою може бути поведінка в діалозі?
- Що таке синтаксична одиниця і як вона утворюється?
- Для чого виникло листування?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Стереотип	Актуальність інформації	Слова-зв'язки. Синтаксична одиниця	Лист	Соціально-побутовий твір

Дискусійний майданчик

1 А. З раніше прочитаної статті *«Небувалія: острів скарбів (кілька зауваг перекладача)»* тобі відомо, що основою для повісті *«Пітер Пен і Венді»* стали історії, вигадані Джеймсом Баррі для трьох хлопчиків-сиріт, якими він опікувався. Поміркуй, як цей факт допомагає пояснити, чому автор так багато місця в повісті відводить проблемі стосунків батьків між собою, батьків зі своїми дітьми. Обговоріть у парі свої міркування.

Б. Як ти вважаєш, чи можна життя Венді з Пітером Пенном та іншими хлопчиками на острові Небувалія назвати щасливим? Наведи кілька прикладів з твору. Обговоріть гуртом, у чому полягають відмінності між вашими відповідями.

Практикум

2 Чому, на твою думку, після доволі тривалого перебування на острові Небувалія, де Венді з Пітером стали дбайливими батьками для «загублених» хлопчиків, усі, крім Пітера, таки вирішили повернутися в реальний світ – у родину? Запиши три причини їхнього повернення.

У парі обговоріть записане вами, визначте спільні для вас обох причини. Підготуйте коротке усне повідомлення на тему «**Загублені діти та покинуті батьки: чому добре, коли вони знову знаходять одне одного?**».

Прочитайте свої висновки перед класом, заслухайте повідомлення інших груп. Гуртом обговоріть проблемне питання.

Польові дослідження

3 А. Прочитай у Хрестоматії статтю «*Інтернати в Україні: зміни на краще заради майбутнього дітей*». У парі обговоріть наведені питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Що таке «інтернат» і які види інтернатних закладів (інституцій) згадані в тексті?

2. Чому в Україні та в багатьох інших країнах до останнього часу існували різноманітні інтернатні заклади?

3. Чому інтернатні заклади є не найкращим місцем для проживання дітей?

4. Як держава планує викоринити таке явище, як інтернатні заклади?

Б. Обговоріть у класі, у якому закладі освіти навчаєтеся ви. Це звичайна школа чи школа, яка поки що входить до інтернатної системи?

Якщо ви навчаєтеся у звичайній школі, то чи знаєте про школи-інтернати, розташовані поблизу, та про проблеми таких шкіл?

Для більш предметного обговорення ознайомтеся з матеріалами громадської кампанії «Відкриваємо двері дітям» за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/gYnxgMC>.

В. Гуртом створіть план соціальної акції, спрямованої на підтримку ваших однолітків з відомого вам інтернатного закладу або дітей з особливими освітніми потребами, які завдяки впровадженню інклюзивного підходу в освіті, можливо, навіть навчаються разом із вами.

Логотип проекту

Форум читачів і глядачів

4 А. Ознайомся у **Хрестоматії** з інформацією з трьох різних джерел:

- ▶ анотація до видання українською мовою книги польського письменника **Марціна Щигельського «Театр Невидимих дітей»**;
- ▶ довідкова стаття **«Воєнний стан у Польщі 1981–1983»**;
- ▶ рецензія **Христини Содомори «Яка наша роль у “Театрі Невидимих дітей” Марціна Щигельського?»**.

Об'єднайтеся в три групи й за допомогою лічилки розподіліть між собою наведені питання. Делегуйте від своєї групи когось, хто озвучить класові вашу спільну відповідь.

1. Чому для кращого розуміння анотації до книжки **«Театр Невидимих дітей»** корисною є інформація з довідкової статті?

2. Як треба розуміти назву рецензії **Христини Содомори** до книжки **«Театр Невидимих дітей»**?

3. У чому полягає основна відмінність між інформацією, наданою в анотації та в рецензії до книжки **«Театр Невидимих дітей»**?

Чи для всіх трьох груп одні й ті самі джерела виявилися найбільш актуальними для повного розуміння повісті **Марціна Щигельського**? Чи легко було погодити спільну позицію навіть усередині групи?

Д **Актуальність** інформації – це важливість та значущість її для людини на момент отримання цієї інформації.

Б. Чи є, на твою думку, у прочитаних інформаційних джерелах спойлери? Якщо так, уклади їх перелік. У парі порівняйте свої переліки спойлерів, визначте спільні й відмінні позиції. Обговоріть, чи, попри все, у вас є бажання прочитати твір.

Дискусійний майданчик

5 Поміркуй, як пов'язані між собою твір **Марціна Щигельського** та **Джеймса Баррі**.

Марцін Щигельський
(1972) – польський письменник, журналіст, графічний дизайнер

Пригадай, до якої тематичної групи ви віднесли повість «*Пітер Пен і Венді*». Чи можна й твір польського письменника віднести до цієї групи?

- Д** **Соціально-побутовий** художній твір – це твір, для якого характерним є зображення звичайного, а не уявного життя людей у родині, у суспільстві, опис буденних думок, переживань людей у типових побутових умовах.

Наукова лабораторія

- 6** За рецензією Христини Содомори запиши три-чотири стереотипи щодо того, як люди сприймають дитбудинки та дітей у них.

- Д** **Стереотип** (від грецького *στερεός* – твердий, об'ємний і *τύπος* – відбиток) – це усталений узагальнений погляд людей на щось або когось. Стереотипи бувають як негативними, коли спрощення реальності призводить до хибних висновків, так і позитивними. Часто вони визначають людську поведінку та спілкування.

Обговоріть у класі свої записи і укладіть спільний список, опираючись на інформацію з **Довідника** та власні спостереження. Поміркуйте, які із цих стереотипів є позитивними, а які – негативними. Надалі, читаючи повість Марціна Щигелського, доповніть або скоротіть цей перелік.

Форум читачів і глядачів

- 7** А. Прочитай у **Хрестоматії** уривок з повісті «*Театр Невидимих дітей*» від початку до слів «Іноді з цими номерами траплялися різні кумедні історії». Знайди підтвердження того, що цей твір на соціально-побутову тематику. Читаючи, порівнюй себе з Міхалом. Використай для зіставлення діаграму Венна. Чого більше – спільного чи відмінного – виявилось під час цих порівнянь?

Б. У парі обговоріть наведені питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Як змінювався соціальний статус Міхала з дитинства до моменту, коли він почав нам, читачам, розповідати свою історію?

2. У якому типі інтернатів з-поміж тих, про які йдеться в статті **«Інтернати в Україні: зміни на краще заради майбутнього дітей»**, перебуває Міхал у час, коли починає свою розповідь?

3. Як Міхалові велося в різних інтернатах?

Польові дослідження

8 А. Прочитай наведений нижче уривок з подальшої розповіді Міхала про його життя в «Дубовому лісі». Чому, на твою думку, словосполучення «Цікавими Людьми» написано з великих літер? Обговоріть у класі, чому таке написання вважається авторським, а не нормативним.

В актовому залі відбуваються й вистави, й зустрічі із Цікавими Людьми, які приїждять до нас, щоб розповісти про себе й свою роботу. Приїздили, наприклад: письменники, пожежники, міліціонери, солдати, актори, а якимось були навіть співачка й льотчик, щоправда, поодиночі.

Я дуже сподіваюсь, що одного разу до нас приїде Мирослав Гермашевський, тобто перший і поки що єдиний польський космонавт, який два роки тому облетів на кораблі «Союз-30» навколоземну орбіту.

Кадр із буктрейлера

Б. Ознайомся з переліком запитань, які Міхал хотів би поставити Мирославу Гермашевському (про цього польського космонавта можеш більше прочитати у вікіпедії за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/ZYnxNlr>. Що в цих питаннях свідчить про мрійливість Міхала, його схильність до фантазування?

- Чи довелося вам битися в космосі з інопланетянами і які вони на вигляд?
- Чи зірки зблизька кольорові?
- Що ви їли в космосі?
- Що вам снилося, коли ви спали в стані невагомості?

- Як ви милися в стані невагомості?
- Чи в космосі щось чути?

Доповни перелік Міхала власними п'ятьма запитаннями, які тобі хотілося б поставити людині, що літала в космос (про українського космонавта Леоніда Каденюка можеш довідатися у вікіпедії за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/lYnx3W2>). Використовуй різні питання, на які твій уявний співрозмовник надав би розгорнуті відповіді (Навіщо? З якою метою? У який спосіб? тощо).

Леонід Каденюк

Польові дослідження

9 А. У повісті згадуються події, які відбувалися в Польщі 1981 року. У зв'язку із цим уживаються слова солідарність, профспілки та інші. Спробуй пояснити значення цих слів, за потреби звертаючись до словника. Якщо ти вирішиш написати книжку й розповісти в ній про сучасні події в Україні, то які слова допоможуть тобі це зробити? Запиши 3–4 таких слова.

Б. Поцікався в учителя (учительки) історії або в інших старших людей, що відбувалося у 1980-ті роки в Україні, яка тоді була в складі СРСР. Занотуй з їхніх розповідей 5–10 слів-історизмів, що описують той період.

Практикум

10 А. Прочитай діалог Міхала з жінкою, яка знала його ще немовлям. Поміркуй, що вона має на увазі жінка, запитуючи Міхала: «А ти по-нашому не балакаєш? Га?». Підкресли в репліках жінки слова або сполуки слів, які вирізняють її мовлення.

– Йой, Божечку-Сусе! – старенька спускається сходишками і схиляється наді мною. – Шемчик! Такий фест синок! Я тебе була знала, як ти ще на хліб папа казав! Як такий був маціцький!

– Маціцький?

– Ну, немовлям як був... А ти по-нашому не балакаєш? Га? – зітхає стара й швидко витирає очі. – Такий файний хлопчинка! Тож тобі, певно... А чекай-но... Років десять, га?

– Так, – киваю головою.

Визнач, яким терміном чи якими термінами можна назвати такі особливості у мовленні людей.

Порівняйте в парі свої висновки. Обговоріть, чому за мовленням можна багато чого сказати про людину.

Б. Які причини є на те, що Міхал не вміє, як стверджує жінка, говорити по-нашому? Свої міркування запиши.

Творча студія

11 А. У рецензії на повість *«Театр Невидимих дітей»* Христина Содомора пише: «Урешті, такий текст аж ніяк не є щоденником сироти». Поміркуй на підставі прочитаного уривку, що в повісті підтверджує думку рецензентки, а чим її слова можна частково спростувати. Обговоріть свої висновки в класі.

Б. Знайди в прочитаному уривку факти та події, що стосуються життя Міхала, і випиши їх, чітко зазначаючи час, коли відбулася кожна подія. Виконуючи ці записи, пам'ятай, що в розповіді Міхала порушено часовий (хронологічний) порядок викладу подій.

Використовуючи виписані матеріали, ланцюжком (доповнюючи почергово) створіть спільно усну біографію хлопчика, яку почніть такими словами Міхала, переказаними від 3-ї особи: «Мене звать Міхал, а прізвище – Шипчик. Я народився 10 лютого 1971 року в Катовіце».

В. У парі розкажіть по черзі власні біографії (автобіографії), а потім у класі перекажіть від 3-ї особи біографію однокласника чи однокласниці, із ким ви працювали. Послідовність розповідей біографій визначте відповідно до дат народження (із січня до грудня).

Форум читачів і глядачів

12 А. Пригадай, що тобі стало відомо з рецензії Христини Содомори про такого персонажа повісті *«Театр Невидимих дітей»*, як Сильвія.

Що, на твою думку, має на увазі рецензентка, уживаючи для характеристики дівчинки словосполучення «надзвичайно харизматична особа»? У парі обговоріть це й спрогнозуйте, як така особливість вдачі дівчинки позначиться на подальшому розвитку подій у творі.

Б. Прочитай у **Хрестоматії** епізод, коли Міхал і Сильвія розмовляють про театр. Що нового про Міхала ти дізнаєшся із цього епізоду? Пригадай діаграму Венна, створену тобою раніше. Поменшало чи побільшало відмінностей між тобою та Міхалом?

Обговоріть у класі, чи можна на підставі розмови зробити висновок, що Міхал і Сильвія стають або вже стали друзями. У чому це виявляється?

Наукова лабораторія

13 Доповніть, працюючи ланцюжком у класі, характеристику Сильвії новими відомостями. Використовуйте лише прості речення з дотриманням таких двох умов:

- 1) підметами в реченнях мають бути тільки такі слова: *Сильвія, дівчинка, вона*;
- 2) присудками в реченнях мають бути:
 - а) або форми дієслів у 3-й особі однини;
 - б) або форма 3-ї особи однини дієслова *бути* з прикметником;
 - в) або форма 3-ї особи однини дієслова *бути* з іменником у називному відмінку.

Д У простому реченні присудок може бути виражений дієсловом. Такий присудок називають **простим дієслівним**: *Міхал пише. Міхал буде писати.*

Крім того, присудки бувають **складеними іменними**. Такі присудки складаються з дієслова *бути* (у формі відповідного часу, роду чи особи) та іменника, прикметника, числівника або займенника в Н.в. або в Ор. в., а також дієприкметника: *Міхал був сиротою. Міхал був розумний. Міхал буде перший. Міхал був їхнім.* Дієслово *бути* в таких реченнях називають **словом-зв'язкою**. У формі речення теперішнього часу така зв'язка зазвичай нульова: *Міхал розумний. Міхал перший.* Якщо в таких реченнях підмет і присудок є іменниками, то тоді треба ставити тире: *Міхал – сирота.*

Практикум

- 14 А. Обговоріть у парі ситуацію спілкування, коли Сильвія вчить Міхала не затинатися. Поясніть значення виділених слів, за потреби звернувшись до словника. Чому дівчинка помилилася у вживанні слова? Як називаються такі слова?

– Уяви, що ти – не ти. Увійди в роль. <...>
 – От бачиш? Ти більше не затинаєшся, – задоволено зауважує Сильвія. – Я й гадки не мала, що в мене такі **диктаторські** здібності.
 – Певне, **дидактичні**? – машинально виправляю її...

Поміркуйте, за якою формулою спілкування діє Міхал.

1. Я – Ок, ти – Ок	3. Я – не Ок, ти – не Ок
2. Я – Ок, ти – не Ок	4. Я – не Ок, ти – Ок

Обговоріть, про що в характері Міхала може свідчити використання такої формули. Змоделюйте й розіграйте, якою була б реакція Міхала на помилку Сильвії, якби він обрав інші формули спілкування.

Б. Перечитайте в парі за ролями діалог Міхала й Сильвії від слів «Ой! – Сильвія аж прицмокує нетерпляче. – Театр – ілюзія!» до слів «Сильвія закриває альбом і сплітає руки на грудях». Якою є поведінка Міхала в діалозі: він зацікавлений у розмові, проявляє ініціативу чи лише реагує на запитання Сильвії? Як Сильвія намагається привернути увагу Міхала з метою показати значущість своїх слів?

Дискусійний майданчик

- 15 А. У парі обговоріть міркування Сильвії, коли вона пропонує назвати дитбудинівський театр «Театром Невидимих дітей». Чи збігається це з тим, як пояснила цю назву Христина Содомора в прочитаній вами раніше рецензії? Поміркуйте, нормативним чи авторським є вживання великих букв у назві вигаданого Сильвією театру. Із чим це пов'язано?

Кадр із буктрейлера

Б. Чому Марцін Щигельський узяв як заголовок до всього твору назву театру? Запиши свої міркування. Порівняй їх із записом друга чи подруги.

В. На початку повісті Міхал зізнається, що в його історії не буде чарів, магії та чогось подібного, бо на це є вагомі причини. Однак пізніше, зауважує хлопчик, він «переконався, що певний різновид магії таки існує, а чарувати вміє багато хто з-поміж нас... Магію ми носимо в собі від народження, у кожного вона своя». Опираючись на уривок, де Міхал і Сильвія говорять про театр, гуртом обговоріть, про яку магію йдеться. А які у кожного з вас «магічні» здібності? Чи ви вже їх розкрили?

Форум читачів і глядачів

16 Епіграфом до книги «*Театр Невидимих дітей*» є цитата з твору «*Небезпечне літо*», написаного вже відомою тобі авторкою *Туве Янссон*:

Театр – найважливіша річ у світі, бо там показують, якими повинні бути люди, якими мріють стати (хоча не кожному вистачає відваги на це) і якими вони є насправді.

Поміркуйте в класі над такими питаннями:

1. Чому Марцін Щигельський обрав саме цю цитату за епіграф?
2. Як перегукується епіграф зі словами Сильвії про театр?
3. Чому в повісті постійно згадується, що в складній ситуації директорка дитбудинку читає вголос книжку «Небезпечне літо»?

За потреби зверніться до онлайн-вих джерел, щоб пригадати, про що йдеться в згадуваному творі Туве Янссон.

Наукова лабораторія

17 **А.** Визнач у реченнях граматичну основу, утворюючи усно форми цих речень.

Автомобіль не поміститься в залі.
Сильвія сердито трусить головою.

Чи змінюється в цих реченнях відмінкова форма іменника-підмета? Яке слово в реченні вимагає від підмета мати лише форму називного відмінка. Чи існує граматичний зв'язок між підметом і присудком? А чи вимагає підмет від присудка якихось граматичних значень (роду, числа, особи)?

Д Підмет і присудок пов'язані граматично, тобто мають залежні одне від одного граматичні значення. Такий граматичний зв'язок називають **взаємним**, або **координацією**. Форми слів, пов'язані таким граматичним зв'язком, становлять **граматичну основу речення**. Граматична основа є **синтаксичною одиницею**.

Б. Поміркуй, чи є синтаксичною одиницею сполука слів «не поміститься в залі». Для цього проведи експеримент.

1. Зміни дієслово-присудок за особою (*напр., утвори форму 2-ї особи*), не змінюючи форму іменника, і запиши сполуку.

2. Зміни іменник за відмінком (*напр., утвори форму орудного відмінка*), не змінюючи форми дієслова-присудка, і запиши сполуку.

У якому випадку граматичний зв'язок зберігається? Чи є цей граматичний зв'язок взаємним? Якщо ні, то яке слово можна назвати головним, а яке – залежним?

Д Крім взаємного зв'язку, форми слів можуть утворювати синтаксичну одиницю на основі **підрядного зв'язку**. Про підрядний зв'язок між словами говорять тоді, коли форма одного слова (**залежного слова**) залежить або пов'язана за змістом від форми іншого (**головного слова**). На основі підрядного зв'язку утворюється синтаксична одиниця, яка має назву **словосполучення**. У словосполученні від головного до залежного слова завжди можна поставити якесь питання.

де?
 x ————— ↓
 не поміститься в залі

Граматична основа та словосполучення – це мінімальні синтаксичні одиниці. Одна граматична основа (зі словосполученнями чи без них) утворює просте речення, а дві та більше (зі словосполученнями чи без них) – утворюють складне речення.

Практикум

18 А. Перечитай той епізод у повісті Марціна Щигельського, де діти готують оголошення про набір акторів до «Театру Невидимих дітей». Чи дотримала Сильвія у своєму оголошенні правил укладання таких текстів? У парі визначте, як варто вдосконалити оголошення Сильвії з погляду змісту, мовного й художнього оформлення.

Б. Прочитай діалог, що стосується оголошення Сильвії. Чому Теось помилився?

– Теось стверджує, що ви хочете поставити детектив. <...> Сказав буквально таке: «Нам треба трупи – обрали вас». Це просто виключено.

– Теось! – Сильвія зневажливо надимає губи. – Він узагалі нічого не пам'ять. <...> На афіші написано: «Набір до акторської трупи», а не про те, що в спектаклі будуть трупи...

Як називають слова, подібні до того, що спричинило нерозуміння Теосем змісту оголошення? Запиши цей термін.

Форум читачів і глядачів

19 А. Прочитай у Хрестоматії ще один уривок з повісті, щоб дізнатися, чому саме Міхалові довелося писати п'єсу для «Театру Невидимих дітей». Припусти, чому перший варіант виявився невдалим. Які поради дає йому тітка Люцина? Обговоріть у парі, чи були ці поради цінними.

Б. Пригадай, що таке п'єса, і запиши кілька порад, які допомогли б Міхалові в його творчості.

Практикум

20 Прочитай репліку Сильвії щодо акторських здібностей відомого вже тобі персонажа Теося. Що дівчинка має на увазі, висловлюючи таке судження?

– Теось абсолютно не підходить для театру. Ну, хіба на дуже **характерні** ролі. Дуже **характерні**.

Постав наголос у виділених словах. Поясни, як зміниться значення слова залежно від наголосу. Чи ця пара слів належить до тієї ж групи, що й пара слів із попереднього завдання (трупи – трупи)? Обґрунтуй свою думку. Поміркуй, чому наголос в українській мові – це важливо, на відміну від, наприклад, польської мови, де наголошений склад у словах завжди передостанній у будь-якому слові.

Польові дослідження

21 А. Прочитай уривок, у якому Міхал намагається написати листа Марії Карват – жінці, яка знала його батьків. Обговоріть у класі такі питання:

1. Що таке лист? 2. Які правила написання характерні для листів?

Д **Лист** – мовленнєвий жанр, у якому адресант (відправник) створює повідомлення адресатові (отримувачеві) про що-небудь на відстані. Лист – це жанр письмового мовлення. Він може бути рукописний, друкований на папері, електронний.

Б. У парі обговоріть, як правильно розпочинати й закінчувати листи і які поради ви могли б дати із цього приводу хлопчиків. Поміркуйте, чому ті питання, які він поставив Марії Карват, дещо «неправильні». Як можна їх покращити?

Творча студія

22 А. Знайди в раніше читаній тобою рецензії Христини Содомори фрагмент про найцінніший подарунок, який отримав Міхал (це був «звичайний поштовий конверт»). Спрогнозуй, що було в цьому конверті. Поміркуй, чому рецензентка пише, що в повісті це є «емоційно потужний епізод». Перевір свою гіпотезу, прочитавши (за можливості) повість Марціна Щигельського повністю. Свої враження або про цей епізод, або про книжку загалом можеш викласти у власній рецензії, розмістивши її на онлайнівій дошці для загального ознайомлення.

Б. Поділіться в класі спогадами про те, чи був у когось із вас у житті подарунок, який «за своєю матеріальною вартістю є ніщо, бо той подарунок має іншу цінність – цінність здійсненої мрії». А втілення яких мрій потребує фінансового забезпечення (грошей)? Які є шляхи для досягнення таких мрій?

Форум читачів і глядачів

23 Ознайомся в **Хрестоматії** з анотаціями до художніх творів-щоденників і за бажанням прочитай якийсь із них. Напиши відгук на прочитаний твір і розмісти його на онлайнівій дошці. Поцікався відгуками друзів і подруг.

Мірило поступу

1. Чим цікаві твори на соціально-побутову тематику?
2. На що впливають стереотипи?
3. Чи завжди в діалозі обоє учасників ініціативні?
4. Який зв'язок називають взаємним, а який – підрядним?
5. Як правильно написати лист?

Тема 19. Надихаю

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Чи виживе листування в добу цифрових технологій?
- Чому інколи художній твір написаний мовби з кінця?
- Коли є цінним монолог?
- Як книжки допомагають долати стереотипи?
- Що таке рубрика?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Діалог і монолог	Хештег. Рубрика	Односкладні присудкові речення. Повні й неповні прості речення. Однорідні члени речення	Діловий лист	Кільцева композиція

Форум читачів і глядачів

1 Прочитай у **Хрестоматії** розділ 1 повісті *Оксани Луцевської «Друзі за листуванням»* і з'ясуй, чому головна героїня цього твору та її друг зі США вирішили обмінюватися паперовими листами. Адже є багато сучасних способів комунікації.

Оксана Луцевська (1982) – українська дитяча письменниця, перекладачка, літературознавиця

Практикум

2 Знайди в прочитаному уривку з повісті кілька прикладів того, чому електронний лист не може повністю замінити паперового.

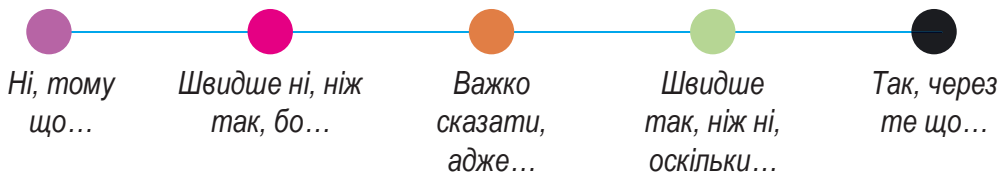
Запиши переваги та недоліки паперового листування і листування за допомогою цифрових технологій.

Спільно обговоріть зроблені вами записи й визначте, у яких життєвих ситуаціях доречнішим буде паперове листування, а коли – електронне.

Дискусійний майданчик

3 А. Обери на шкалі варіант відповіді на запропоноване питання та аргументуй свою думку під час спільного обговорення.

Чи зможе відеозв'язок витіснити паперове та електронне листування?

Б. Прочитай в **Хрестоматії** публіцистичну статтю «*Душа в конверті: чому люди досі пишуть паперові листи*». Обговоріть її у класі, з'ясувавши, у чому ваші міркування збігаються з міркуваннями людей, згаданих у статті.

Наукова лабораторія

4 А. Прочитай у **Хрестоматії** в останньому розділі повісті «*Друзі за листуванням*» лист Ксенії до Еріка. Про що пишуть друзі одне одному? Покликаючись на текст, доведи, що це приватне, а не офіційне листування. Пригадай особливості офіційно-ділового стилю, прочитавши статтю «*Офіційний (діловий) лист*» у **Довіднику**.

Д **Офіційний (діловий) лист** – це вид документів, який використовують організації, установи, підприємства для спілкування на відстані з людьми чи іншими організаціями, установами та підприємствами.

Є різні види ділових листів: *повідомлення, нагадування, попередження, прохання, запрошення* тощо.

Офіційні листи зазвичай друкують на спеціальних **бланках**, де вже вказано важливу інформацію про організацію, установу чи підприємство.

Б. Перечитай у **Хрестоматії** лист Міхала, головного героя повісті *Марціна Щигельського «Театр невидимих дітей»*, до жінки, яка знала його батьків. Чи можна цей лист назвати офіційним? У чому, на твою думку, хлопчик дотримався офіційно-ділового стилю, а в чому – ні?

Чи хтось із твоїх рідних отримував коли-небудь діловий лист? Чи доводилося тобі допомагати комусь читати або писати ділові листи?

Чим приватне листування відрізняється від офіційного? Запиши міркування.

Практикум

5 Уяви, що учнівському комітету вашої школи потрібно написати діловий лист-прохання до певної офіційної особи (директора музею, режисера театру, редактора газети, ведучого теле- чи радіопрограми тощо). Об'єднайтеся в групи, оберіть адресата, визначте, з якого питання ваша група писатимете листа, і спільно укладіть його. Скористайтеся наведеними підказками.

Звертаємося до Вас із проханням...

Дозвольте звернутися до Вас з важливим проханням...

Сподіваємося, що Ви визнаєте можливим...

Не відмовте в люб'язності...

Будемо дуже вдячні, якщо Ви...

Чи не могли б Ви...

Обмінюйтеся листами з іншою групою, уявляючи себе «офіційними особами», яким адресується прохання. Спільно обговоріть успішність виконання завдання. Звертайте увагу на грамотність написаного. Підготуйте усну рецензію на лист, який ви «отримали», відзначаючи його позитивні сторони та можливі недоліки.

Польові дослідження

6 А. На основі листів головних героїв повісті «Друзі за листуванням» зроби припущення, які спільні знайомі, події, пригоди пов'язують Еріка та Ксенію. Придумай кілька хештегів для соціальних мереж, якими можна було б позначити тематику їхнього спілкування. Серед хештегів можуть бути, наприклад, такі, як #зеленіпапужки #океан.

Д **Хештэг**, або **гештег** (англійське *hashtag*, від *hash* – знак решітки і *tag* – мітка) – ключове слово або фраза тексту, перед якими поставлено символ **#**. Хештеги використовують як основний спосіб пошуку в соцмережах потрібної інформації за ключовими словами, що відображають теми, мікротеми або ідеї текстів.

Б. Поміркуй, які хештеги можуть придатися для пошуку інформації, яку тобі цікаво обговорити з друзями або рідними. Запиши кілька прикладів.

Творча студія

7 Пригадай листа, якого Теффі – героїня оповідання Джозефа Редьярда Кіплінга *«Як було написано першого листа»* – відправила з теварійцем-поштарем, котрий не знав мови племені, звідки походила дівчинка.

Уяви, що Ерік та Ксенія теж не знають мови одне одного, тому вирішили обмінятися листами:

(1) або як Теффі, тільки за допомогою малюнків і схем (без слів);

(2) або у вигляді коміксів, де багато малюнків, але є й слова.

Обговоріть у класі, скільки мікротем у листах Еріка та Ксенії.

Утворіть дві групи. Одна група має переписати лист Еріка «мовою» коміксу, у якому кількість малюнків-епізодів дорівнюватиме кількості мікротем у листі. Інша група перетворює лист Ксенії в спосіб, як це робила Теффі. «Надішліть» листи групі та оцініть зрозумілість кожного з них. Обговоріть гуртом, чому звуко-буквене письмо є кращим способом передачі інформації, ніж малюнкове.

Польові дослідження

8 А. Ознайомся з анотацією до повісті *«Друзі за листуванням»* та змістом цього твору (тобто назвами розділів). Які назви підказують тобі, що у творі йдеться про подорож, пригоди та враження? Обговоріть це в парі.

Анотація

Ксенія вирушає до заокеанської країни в англомовний табір. Там відпочивають діти з усього світу. Дівчинка знайомиться з американським хлопчиком Еріком, з яким відразу знаходить спільну мову. Та от настав час повертатися додому. Однак це не означає закінчення дружби, адже Ксенія та Ерік вирішують листуватися...

Назви розділів

РОЗДІЛ 1. Танцюй! Танцюй! **РОЗДІЛ 2.** Ворог № 1: хроніка боротьби. **РОЗДІЛ 3.** Новорічний подарунок. **РОЗДІЛ 4.** Підготовка. **РОЗДІЛ 5.** Неочікувана пригода наплічника. **РОЗДІЛ 6.** За мною! **РОЗДІЛ 7.** Ласкаво просимо! **РОЗДІЛ 8.** На розі П'ятої Авеню. **РОЗДІЛ 9.** Другий день у країні. **РОЗДІЛ 10.** Новоприбульці. **РОЗДІЛ 11.** Танцювальний майданчик відкритий! **РОЗДІЛ 12.** Захоплення. **РОЗДІЛ 13.** Печера кажанів. **РОЗДІЛ 14.** Родинне вогнище. **РОЗДІЛ 15.** Скаути-невдахи, або аварійні ситуації. **РОЗДІЛ 16.** Найкращі друзі. **РОЗДІЛ 17.** Спільна таємниця. **РОЗДІЛ 18.** День Кавуна! **РОЗДІЛ 19.** Знайомство. **РОЗДІЛ 20.** Цікавинки. **РОЗДІЛ 21.** От і все! **РОЗДІЛ 22.** Згідно з планом. **РОЗДІЛ 23.** Друзі та листи.

Б. На основі інформації, отриманої з анотації, назв розділів і результатів обговорення, зроби припущення, якою є композиція у цій повісті: **простою (прямолінійною)** чи **складною (кільцевою)**. Обґрунтуй свою думку.

Проста (прямолінійна) композиція	Кільцева композиція
<ul style="list-style-type: none"> • події розгортаються в Україні до поїздки в США • події розгортаються в США • події розгортаються в Україні після поїздки в США 	<ul style="list-style-type: none"> • події розгортаються в Україні після поїздки в США • події розгортаються в Україні до поїздки в США • події розгортаються в США • події розгортаються в Україні після поїздки в США

Форум читачів і глядачів

9 А. Прочитай у **Хрестоматії** розділ 12 «Захоплення» та з'ясуй, як розважалися дівчатка, які з'їхалися з різних країн до табору відпочинку. У парі обговоріть наведені питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Що робили дівчатка до сніданку?
2. Чим частували дівчаток на сніданку?
3. Що потрібно для гри в гольф?
4. Які коні мешкали в таборі?
5. Що треба одягнути, щоб кататися на конях?

Б. Добери до цього розділу свою назву. Обговоріть у парах варіанти назв, аргументуючи їхню доцільність.

Яке речення ви використали для назви розділу – просте чи складне? Якщо просте – то односкладне чи двоскладне? Пригадайте, чим ці речення відрізняються, звернувшись до **Довідника** з попереднього тижня.

Практикум

- 10 У парі визначте види речень, які використала Оксана Луцевська для назв розділів. Послугуючись таблицею до завдання 8, установіть, назві якого розділу відповідають типи й види речень, наведені в таблиці. У разі труднощів або сумнівів скористайтеся шифром-підказкою (але спочатку вам доведеться розгадати його).

Тип і вид речення, використаного як назва розділу	Шифр-підказка
1. Просте односкладне називне речення , де є тільки підмет (й інколи залежні від нього слова)	В, Г, Г', З, И, І, Ї, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, Т
2. Просте односкладне присудкове речення , де є тільки присудок у 1-й або 2-й особі однини або множини	А
3. Просте односкладне присудкове речення , де є присудок, який не виражений (нульовий)	Д
4. Просте двоскладне речення , де є підмет і присудок, але вони не виражені (нульові)	Є, Ж, С
5. Просте речення, де не можна визначити ані присудка, ані підмета, бо це речення-вигук	Е
6. Складне безсполучникове речення , яке складається з двох простих називних речень	Б

Обговоріть з іншими парами отримані результати. Поміркуйте, як з'ясувати, що якесь речення є неповним. Чи допоможе в таких випадках уміння ставити питання від слова до слова?

За потреби зверніться до статей «*Прості односкладні присудкові речення*» й «*Повні та неповні речення*» у **Довіднику**.

Д Крім простих речень, де є тільки підмет та інколи залежні від нього слова (тобто односкладних називних речень), часто вживаними є такі прості речення, де є **тільки присудок** та інколи залежні від нього слова. Ці речення називають **односкладними присудковими**.

Прості односкладні присудкові речення треба відрізнити від **простих неповних речень**, тобто таких простих речень, де підмет або присудок випущено (він нульовий), але його легко встановити за змістом.

Наукова лабораторія

11 А. Визнач підмет і присудок у наведених реченнях. Поміркуй, чи завжди речення є складним, якщо в ньому є кілька присудків.

1. Лолі замахнулася ключкою, і м'ячик аж засвистів у повітрі.
2. Лолі повертілася, подумала й пропустила Ксеню.

Д **Однорідні члени речення** – це такі, що стосуються того самого члена речення (тобто до них від цього члена речення можна поставити одне й те саме питання), виконують у реченні однакову роль і не залежать одне від одного. Однорідними бувають як підмети, так і присудки, а також інші члени речення.

Однорідні члени можуть поєднуватися **сполучниками і, й, та, а, але, проте, зате, або, чи** або без них, тобто **безсполучниково**, а також **змішано** (і сполучниково, і безсполучниково). Залежно від того, як поєднані однорідні члени речення, між ними коми або треба ставити, або не треба.

Б. Прочитай два варіанти запису тієї самої інформації. Поміркуй, чому в мовленні перевагу віддають реченням з однорідними членами речення, а не самостійним простим реченням, у яких повторюється той самий підмет.

Просте речення	Речення з однорідними членами речення
Лолі повертілася. Лолі подумала. Лолі пропустила Ксеню.	Лолі повертілася, подумала й пропустила Ксеню.

У парі обговоріть, у яких ситуаціях мовець використав би повтори підметів.

Пригадайте, що ви вже знаєте про повтор як художній прийом.

В. Обговоріть у класі особливості трьох наведених нижче речень – назв розділів. У якому реченні є однорідні члени, а в якому чи яких немає? У якому реченні друга частина після розділового знака пояснює зміст першої, а в якому – просто по-іншому називає те, що названо в першій частині?

Ворог № 1: хроніка боротьби.
Скаути-невдахи, або аварійні ситуації.
Друзі та листи.

Поміркуйте, яке із цих трьох речень є простим з однорідними членами речення, яке є простим із поясненням, а яке – складним безсполучниковим. Як вам у цьому допомогли розділові знаки та сполучники?

Форум читачів і глядачів

12 А. Прочитай у *Хрестоматії* розділ 14 «Родинне вогнище» та з'ясуй, як кожна з дівчаток із різних країн представляла свою батьківщину. Звертай увагу на діалоги дівчаток, а також на їхні монологи (наприклад, переказ казки). Чому в героїнь виникає потреба в монологічних висловлюваннях?

Д **Діалог** – розмова між двома або кількома особами. Інколи розмову між кількома особами також називають **полілогом**. Своєю чергою **монолог** – це висловлювання мовця, яке не передбачає відповіді з боку співрозмовника.

У парі обговоріть, за яких життєвих ситуацій люди найчастіше вдаються до усних монологів. А до письмових?

Б. За інформацією з розділу 14 запиши, яку країну представляє кожна з героїнь, що розповідає, показує, дає покуштувати тощо. Знайди на карті світу ті місця (країни), звідки приїхали дівчата в міжнародний табір. У разі потреби порадься з другом чи подругою, зі старшими або завітай на сайт <https://trip.gov.ua/>.

Ілюстрація Н. Гайди

Якою мовою спілкувалися дівчатка? Чи лише володіння зрозумілою усім мовою є запорукою добрих стосунків? Поміркуйте спільно, що допомагає порозумітися представникам і представницям різних народів (країн).

Творча студія

- 13 А. У повісті дівчатка, розповідаючи про батьківщину, згадують міфи (міти), легенди, перекази свого народу. Розіграйте ситуацію «**родинного вогнища**» і розкажіть відомі вам українські міфи (міти), легенди, перекази або інші фольклорні твори.

Ілюстрація з артбуку «Ковчег "Україна"»

Б. Перечитай уважно епізод, у якому Ксенія й Дарина представляли своїм новим знайомим Україну. Якою інформацією, на твою думку, можна було би доповнити їхню «презентацію»?

Напиши про це, продовживши речення.

Якби мені довелося представляти Україну іноземцям, я б...

Для чого Ксенія записала у своєму щоденнику все, що почула від дівчаток?

Форум читачів і глядачів

- 14 Прочитай у Хрестоматії розділ 19 «Знайомство» із повісті Оксани Луццевської. Пригадай, що таке етикет. Спираючись на текст, поміркуй, чи допомогла Ксенії підготовка до візиту. Разом із однокласником чи однокласницею визначте два найважливіші джерела інформації, які можуть стати в пригоді під час поїздки до іншої країни. Гуртом у класі обговоріть свої пропозиції.

Польові дослідження

- 15 На основі прочитаного та обговореного сформулюй перелік порад щодо того, як виявити чемність і привітність під час знайомства.

Творча студія

- 16 Перечитай у **Хрестоматії** в розділі 19 епізод про пригоду Ксенії й Еріка біля океану. Як авторка розповідає про емоції Ксенії, чия мрія побачити океан нарешті здійснилася? Зроби в зошиті щоденниковий запис від імені Ксенії про її емоції та враження від гостин у родині Еріка.

Дискусійний майданчик

- 17 **А.** Чи міг успіх Ксенії, яка виборола на олімпіаді поїздку до табору в США, **надихнути, спонукати, мотивувати, заохотити** її друзів та подруг вивчати іноземну мову? Ознайомся з тлумаченням виділених чотирьох слів.

СПОНУКАТИ – викликати у когось бажання робити що-небудь; змушувати, схилити, заохочувати до певної дії, вчинку.

МОТИВУВАТИ – наводити аргументи, що доводять необхідність якоїсь дії, вчинку; спонукати.

НАДИХАТИ – 1) викликати душевне піднесення, натхнення; надавати душевної сили. 2) кого на що. Спонукати когось до яких-небудь учинків, дій (переважно благородних, високих).

ЗАОХОТИТИ – спонукати кого-небудь до якоїсь дії певними засобами (переконуючи в чомусь, подаючи приклад, хвалячи, нагороджуючи і т. ін.).

За допомогою діаграми Венна проілюструй спільне й відмінне у значеннях цих чотирьох слів.

Б. Спробуйте по черзі виголосити в класі експромтом коротенькі спонукальні / мотивувальні / надихальні / заохочувальні промови про важливість вивчення іноземних мов. Промову завершуйте яскравими закликами у формі односкладних присудкових речень. Обговоріть успішність своїх виступів.

Творча студія

- 18 Прочитай у **Хрестоматії** повідомлення *«Запорізький школяр отримав листа від королеви Британії»*.

Напиши листа людині, яка своїми вчинками чи досягненнями надихає тебе. У листі розкажи, чому ти вважаєш цю людину прикладом для наслідування, як це допомагає тобі в досягненні якоїсь мрії. Можеш написати такого листа собі, відзначивши свої позитивні риси, вчинки, досягнення, які могли б надихати інших на добрі справи чи здобутки. Під час написання листа дотримуйся вимог до оформлення текстів такого типу.

Польові дослідження

19 А. Прочитай у Хрестоматії анотацію до книжки *Бодо Шефера «Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей»* та відгуки читачів на неї. На основі прочитаного поміркуй, як інформація із цієї книжки може допомогти тобі у втіленні якоїсь мрії.

Запиши свої міркування.

Б. Обговоріть у класі, яку з рецензій ви порадили б видавництву розмістити на звороті титульної сторінки, щоб привабити читачів.

Бодо Шефер
(1960) –
німецький
письменник,
підприємець

Наукова лабораторія

20 Об'єднайтеся в групи та почергово прочитайте вголос наведені словосполучення, узяті з перших двох розділів книжки Бодо Шефера. Під час слухання звертайте увагу на наголошені склади в словах.

білий пес, мав рану, занесли собаку, відвезли до ветеринара, перенесли на підстилку, ніколи не знайдемо, вогняний клубок, назавжди лишився, людську мову, жодного потічка, піщаними пляжами, часу не було, віднесла до сітки, з переляку поклала, підемо на прогулянку, прожогом кинулась, узяла на поводок, розрахуватися з боргами, свого списку, нового клієнта, нові ідеї, виправляти помилки, невиразного бажання, виразніших обрисів, взялася до роботи, взяла скриньку, отак заощаджувати

Обговоріть наголоси й у разі сумнівів зверніться до орфоепічного словника. Після цього ще раз прочитайте по черзі всі словосполучення, послідовно дотримуючись нормативних наголосів.

Дискусійний майданчик

21 Зважаючи на попередні словосполучення, поміркуй, про що йдеться у перших двох розділах книжки. Запиши ті словосполучення, які є ключовими для змісту цих розділів з огляду на їхні заголовки – «Білий лабрадор» та «Альбом і касетки бажань».

У парі обговоріть свої припущення. Поділіться міркуваннями з іншими однокласниками та однокласницями, поцікавтеся, які словосполучення записали вони.

Форум читачів і глядачів

22 Прослухай зазначені дві частини за QR-кодами або посиленнями:

<https://cutt.ly/kYncq1Q>

<https://cutt.ly/yYncu1D>

Під час слухання зверни увагу на деякі деталі, які допоможуть тобі відповісти на такі питання:

1. Чому пса назвали Мані? Чи влучним є такий переклад?
2. Чи слушною є думка одного з рецензентів, що слово **касетка** можна було б перекласти якимось інакше?
3. Чи правильно тобою були відібрані найважливіші, ключові словосполучення для цих двох розділів?

У парі обговоріть питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

Практикум

23 А. Уклади перелік порад від пса Мані, які можуть допомогти людині стати заможною, та занотуй ужиті в тексті фінансові й економічні терміни, корисні для розуміння цих порад. У парі обговоріть свої записи. Поміркуйте, які стереотипи людей щодо заможності критикує Мані.

Ілюстрація Ф. Скріби

Пригадайте прислів'я й приказки про гроші, багатство чи бідність, які часто теж фіксують стереотипні уявлення людей.

Б. Навчаючи Кіру, Мані радить:

«...до завтрашнього ранку напиши десять причин, чому ти хочеш стати заможною».

Напиши свої десять причин розбагатіти.

Продовж працювати зі списком так, як далі радить Мані:

«Прошу тебе ще раз передивитися список і обвести кружальцем три найважливіші, на твою думку, пункти».

Чи допомогло це Кірі? А чим може допомогти тобі?

Форум читачів і глядачів

24 Оформіть гуртом тексти для таких рубрик уявної газети «Книжки вчать».

Текст для рубрики «Думка експерта»

«Поради від Мані, як стати заможним / заможною» (на основі розділів «Білий лабрадор» та «Альбом і касетки бажань»).

Текст для рубрики «Ваші гроші»

«Словничок фінансових та економічних термінів, важливих для сучасної фінансово грамотної людини» (як саме укласти цей словничок – довідайтеся, звернувшись до «Додатка» з книжки Бодо Шефера, наведеного в **Хрестоматії**).

Розмістіть ці тексти на онлайнній дошці для спільного користування.

Поцікався, чи є у шкільній бібліотеці або у знайомих книжка «*Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей*» і за бажанням прочитай її повністю.

Д **Рубрика** – це назва тематичних сторінок, розворотів, колонок у журналі, газеті, на сайті тощо. Рубрики зазвичай є постійними і формують у читача певні очікування від нової інформації.

Творча студія

- 25 Уяви, що ти береш участь у конференції міжнародного просвітницького проекту TED (скорочення від англійських слів Technology, Entertainment, Design, тобто «Технології, Розваги, Дизайн»).

Австралійська школярка Моллі Райт розмірковує про взаємодію дорослих і дітей

Пригадай, що ти вже знаєш про публічні виступи і, зокрема, про такий жанр усного мовлення, як промова.

Підготуй промову на тему **«Як я планую втілити свою мрію»**. Визнач мікротеми свого виступу, склади план. Перевір за словником слова, у наголошуванні яких сумніваєшся.

Зроби відеозапис виступу й оціни його за такими критеріями:

✓ знання тексту	✓ темп мовлення
✓ вимова звуків (дикція)	✓ жестикуляція, міміка
✓ наголошування слів	✓ інтонаційна виразність.

Мірило поступу

1. Як цифрові технології впливають на людське спілкування?
2. Коли композицію називають кільцевою?
3. Чим монолог відрізняється від діалогу чи полілогу?
4. Чи треба в підлітковому віці бути фінансово грамотним?
5. Як рубрики допомагають шукати інформацію?

Тема 20. Хочу і можу

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Чи складно відрізнити частку від префікса?
- Як привернути увагу слухача під час презентації?
- Що таке додаток, означення та обставина?
- Для чого в прозовому творі можуть з'являтися віршовані рядки?
- Чи завжди головний персонаж подобається читачеві?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Риторичне запитання	Числова інформація	Частка не та префікси не , недо . Означення. Додаток. Обставина	Цілісний, перерваний і змішаний	Епілог. Оказіоналізм. Повість-казка

Польові дослідження

1 А. Пригадай, що таке епіграф. Для чого автори використовують епіграфи у своїх творах? Прочитай слова італійського мислителя, священника XIX століття Яна Боско. Обговоріть у парі, як ви розумієте ці слова.

Якомога краще виконуйте те, що маєте робити. Сьогодні робіть усе так, щоб завтра не червоніти від сорому.

Б. Обговоріть у парі, про що міг би бути твір, до якого автор обрав би такий епіграф і в якому використав би з-поміж понад 10 000 слів майже 700 слів із часткою **не**, із префіксом **не-** та з префіксом **недо-**.

Практикум

2 Пригадай, що ти знаєш про частку **не** та про те, як її треба писати з дієсловами.

Чи є різниця у вимові та значенні слів:

немає / не має, недоробили / не доробили?

Обговоріть ці питання гуртом.

Д Частку **не** пишемо зі словами окремо. Вона заперечує те, що названо наступ ним словом і не змінює лексичного значення слова: *писав – не писав, книга – не книга, гарний – не гарний, перший – не перший, вона – не вона*.

Префікс **не** пишемо зі словами разом. За допомогою цього префікса утворюють нові слова, тобто слова з новим лексичним значенням: *гарний – не гарний – негарний*. Саме тому такі слова доволі часто можна замінити синонієм без **не**: *негарний (бридкий), недобро (зло), немає (порожньо), недостатньо (мало), незроблений (забутий)*.

Щоб визначити, як треба писати слово з **не**, необхідно врахувати те, до якої

частини мови належить слово та яким **членом речення** воно є.

Форум читачів і глядачів

3 Прочитай у *Хрестоматії* розділи перший – десятий твору *Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»* і з'ясуй, який персонаж є головним, а які – другорядними. З допомогою діаграми Венна порівняй себе з головним персонажем твору. Чого виявилось більше – спільного чи відмінного?

Галина Малик
(1951) –
українська
письменниця,
перекладачка,
редакторка

Практикум

4 А. Прочитай наведені назви країн світу й скажи, що спільного в будові цих іменників жіночого роду.

Австралія, Албанія, Бразилія, Естонія, Індія, Італія, Латвія, Малайзія, Словенія, Хорватія, Японія

Поміркуй, що спільне, а що відмінне в будові проаналізованих тобою слів і слова, яке називає країну, куди потрапила героїня твору Галини Малик.

Б. Знайди в прочитаних розділах назви істот і неістот з префіксом *недо-*. Випиши ці слова. Розбери їх за будовою. Обговоріть у парі, якого значення надає префікс цим словам.

В. У парі поміркуйте й запишіть, з якої причини кожен із персонажів потрапив до країни Недоладії.

Дискусійний майданчик

5 Які аналогії до відомих тобі творів є в прочитаних розділах книги Галини Малик?

Обговоріть гуртом, для чого авторка використовує такі запозичення.

Практикум

6 А. Об'єднайтеся в групи й обговоріть запропоновані питання.

1. Скільки справ не закінчила Аля? Яка справа була останньою?
2. Чому Аля відкладала на пізніше те, що можна було зробити зараз?
3. Яку справу вперше у своєму житті Аля довела до кінця? Які емоції її переповнювали в ту мить?
4. Що ви дізналися про Недоладька? Чи винен він, що має таке ім'я?

Представте результати своєї роботи класові.

Б. Прочитайте в парі діалог Алі й Недоладька з розділу третього. Спочатку поміркуйте, які емоції персонажів треба передати, який темп мовлення варто обрати для них: дуже швидкий, помірний чи повільний.

В. Наведені речення є простими чи складними, односкладними чи двоскладними, повними чи неповними? Чи є в них однорідні члени?

Обговоріть це у класі.

1. Аля грюкнула кімнатними дверима і притулила долоні до гарячих щік. 2. І нитки підбрала, і рушничок білий знайшла, і навіть перший хрестик зробила. 3. Раптом щось підхопило Алю, й вона миттю вилетіла у розчинене вікно... 4. Не зважай на нього. 5. Зачекай! 6. Не король, а одна недоречність!

Польові дослідження

7 А. Хто такий Недороль Десятий? Кого він боїться і чому? Запиши один доказ на підтвердження своєї думки. Обговоріть у парі записане вами.

Б. Знайди в тексті й випиши портретну характеристику (описи зовнішності) Алі, Недоладька та Недопопелюшки. Обговоріть у парі, про що свідчать портрети кожного з цих персонажів, як допомагають зрозуміти їхні характери.

Г. Малик із лялькою
Недоладьком

В. Прочитай уривок з діалогу Недоладька й Алі. Яка особливість мовлення Недоладька проявилася в ньому? Чому Недоладько пропонує Алі не зважати на цю його особливість?

- От такий компот! – ніби вибачаючись за свою зовнішність, сказав новий знайомий.
- Який компот? – не зрозуміла Аля.
- То в мене така приказка, – махнув рукою Недоладько, – не зважай!

Пригадай, які слова любила повторювати Сильвія, героїня твору *Марціна Щигельського «Театр невидимих дітей»*. Чи є подібна особливість у мовленні твоїх рідних, друзів? У яких випадках звичка людей використовувати своєрідні приказки є корисною, а коли вона шкідлива? Запиши свої спостереження.

Форум читачів і глядачів

8 Прочитай у *Хрестоматії* одинадцятий – дев'ятнадцятий розділи твору Галини Малик. У парі обговоріть свої почуття в той момент, коли Аля потрапила до зачарованого будиночка. При цьому уявіть себе недоладянами й, розповідаючи, завжди використовуйте *не*. Наприклад, замість виразу Я хвилювалася / хвилювався говоріть Я не хвилювалася / хвилювався. Поміркуйте, чи легко жити у світі, де все недоладно.

Практикум

9 Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. Зясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Про яку державну таємницю Аля дізналася від Недороля Десятого? Чи справді це таємниця державної ваги? Як ви розумієте поняття «**державна таємниця**»?
2. Що означає «**еврика**»? У яких ситуаціях Аля теж могла б викрикнути це слово, як Недороль Десятий?
3. Що відчуває Аля, коли розуміє, що Перший Недорадник – це її недопрацювання?
4. Чи мала шанс Аля перенестися додому із незвичайного будиночка Недочеревика? Про що свідчить її поведінка?
5. Що ви дізналися про Недокватирку? Як їй допомогла Аля? Як це характеризує дівчинку?

Дискусійний майданчик

10 У парі порівняйте вчинки Недороля й Алі та зробіть висновки про риси їхнього характеру. Накресліть і заповніть таблицю за зразком, використовуючи прикметники з префіксом *не-* та їх синоніми без *не-*.

Недороль	Аля
<i>несміливий</i> (<i>боягузливий</i>)	<i>смілива</i> (<i>небоягузлива</i>)

Представте класові свої порівняльні висновки.

Творча студія

11 Як ти уявляєш країну Недоладію? Зобрази її за допомогою малюнка, зокрема можеш скористатися цифровими пристроями. Яким кольорам ти надаєш перевагу?

Презентуй свій малюнок перед класом. Поміркуй, чи використаєш ти у виступі:

Зроби попередній аудіозапис і перевір, чи є у твоєму виступі:

- ✓ вступ;
- ✓ 2–3 аргументи щодо того, чому саме так зображена Недоладія;
- ✓ засоби, які сприяють зв'язності й послідовності викладу;
- ✓ риторичні запитання;
- ✓ приказка;
- ✓ висновок щодо того, чим саме тобі подобається твоя робота.

Д **Риторичне питання** – це питання, на яке відповідь або очевидна, або взагалі не передбачається. Зазвичай метою риторичного запитання є акцентування на чомусь загальновідомому або привертання уваги слухачів чи читачів. Наприклад: *Чи є сенс учитися читати? Хто любить, коли все не до ладу? Що буде з людством через мільйон років?*

Наукова лабораторія

12 А. Розподіли словосполучення в колонках таблиці, накресленої за зразком, записуючи першим головне слово (воно виділене), а другим – залежне.

рушничок білий, потім **набридло**, **відклала** роботу, зовсім **забула**, потроху **заспокоїлася**, **запхнула** у кишеньку, величезні **черевики**, перший **поворот**, **вмостився** на краєчку, дивні **слова**, **стрибнув** на підлогу, **вилетіла** у вікно, **сиділа** біля ставка, попереду **побачила**, лівого **вуха**, **зачинилися** за нею, кумедно **округлив**, червоний **ковпачок**, **побачила** бабку, **підкинув** угору, цілком **пристойне**, кімната без ліжка, **гора** ковдр, **буркнув** роздратовано, **показала** на вбрання, **дістатися** до замку, **допоможе** мені, свої **подушки**, дуже **самотньо**, **гризла** горішки, **вибилася** зі щілини, моєї **руки**, **налякала** мене, **звернувся** до нього

Іменник + прикметник	Іменник + або займенник, або числівник, або іменник із прийменником чи без	Дієслово + іменник або займенник без прийменника	Дієслово + прислівник або прикметник + прислівник або прислівник + прислівник	Дієслово + іменник або займенник з прийменником
1	2	3	4	5
<i>рушничок білий</i>	<i>кімната без ліжка</i>	<i>відклала роботу</i>	<i>набридло потім</i>	<i>запхнула у кишеньку</i>

Порівняйте й обговоріть у парі свої записи.

Б. Прочитайте в класі по черзі словосполучення колонок № 1 та № 2, першим вимовляючи головне слово, від якого ставте питання за змістом до залежного слова за зразком. Питання запишіть.

який?
 × ┌───┐
 │ │
 └───┘
 рушничок білий

Які питання звучали?

Д Залежне слово, яке називає **ознаку предмета**, названого головним словом, називають **означенням**: *рушничок (який?) білий*. Означення в реченні підкреслюють хвилястою лінією: *рушничок білий*. Означення найчастіше виражено прикметником, до якого ставлять питання **який? котрий? чий?**

Те саме зробіть зі словосполученнями колонки № 3. Які питання звучали?

Обговоріть гуртом, чи було серед цих питань таке, яке ставлять до називного відмінка. Поміркуйте, із чим це пов'язано.

Д Залежне слово, яке **називає або вказує на предмет**, на який спрямована названа дієсловом дія або щодо якого відбувається ця дія, називають **додатком**. Додаток у реченні підкреслюють пунктирною лінією: *відклала (що?) роботу*. Додатками найчастіше є іменники без прийменників, до яких сталять усі відмінкові питання іменника, крім питання називного відмінка. Додаток назвали «додатком» тому, що в реченні це додатковий предмет, де вже є основний предмет – підмет.

Продовжте свій експеримент, читаючи словосполучення колонки № 4. Які питання звучали?

Д Залежне слово, яке **називає обставини, за яких відбувається дія, спосіб дії або ознаку ознаки**, називають **обставиною**. У реченні обставину підкреслюють лінією «тире-крапка»: *округлив (як?) кумедно, забула (наскільки?) зовсім*. Обставина найчастіше виражена прислівником, до якого ставлять питання **коли? де? звідки? куди? чому? з якої причини? навіщо? з якою метою? як? яким чином? наскільки?** тощо.

Перейдіть до словосполучень колонки № 5, але спочатку порадьтеся, які питання краще ставити від дієслова до іменника з прийменником: питання з колонки № 3 чи з колонки № 4. Для прикладу порівняйте:

× $\xrightarrow{\text{куди?}}$
запхнула у кишеньку

× $\xrightarrow{\text{до кого?}}$
звернувся до нього

Додатком чи обставиною буде іменник з прийменником у реченні? Що треба враховувати, шукаючи відповідь на це питання? За потреби зверніться до статті «Як частини мови дружать у реченні» в Довіднику.

В. Запиши в зошиті наведені нижче речення. Визнач і підкресли в них підмет і присудок. Під кожним реченням випиши всі словосполучення, які, на твою думку, є у цьому реченні. Записуй питання, яке ти ставиш від головного слова до залежного. На прикладі першого речення подано зразок.

1. Недороль гриз горішки з легкістю.

гриз (що?) горішки, гриз (як?) з легкістю

Підказка: Щоб полегшити собі роботу, можеш ставити питання як загадки:

Недороль що гриз? (горішки); Недороль як гриз горішки? (з легкістю)

2. Недороль гриз горішки з ліщини. ... 3. Недороль гриз горішки з насолодою. ... 4. Недороль гриз горішки з голоду. ... 5. Недороль гриз горішки з вузлика. ... 6. Недороль гриз горішки з ядром. ... 7. Недороль гриз горішки з Алею. ... 8. Недороль з Алею гризли горішки. ...

Чи однакові питання потрібно було поставити до слів із прийменником **з**? Якими членами речення є ці форми іменника – додатками, означеннями чи обставинами? Чим зумовлена їхня різна роль у реченні?

Обговоріть, чому важливо вміти правильно ставити питання від слова до слова в словосполученнях і загалом у реченні.

Чому за неправильно поставленого питання можуть виникати проблеми з розумінням змісту?

Знайдіть підтвердження цьому серед прикладів речень, які ви розібрали.

Д У простому реченні, крім головних членів речення – підмета та присудка, є члени речення, які залежні від головних членів або одне від одного. Такі члени речення називають **другорядними**. Вони бувають трьох видів: **додаток**, **означення** та **обставина**. Уміння правильно встановлювати зв'язки між членами речення допомагає краще розуміти зміст простого речення.

Творча студія

13 А. Поміркуй, що може означати вислів «друге життя старих речей». У парі перегляньте складені індивідуально списки старих речей і обговоріть, яким із них варто було б дати «друге життя». Які з цих речей можуть придатися для сімейного чи шкільного архіву?

Підготуйте плакат, у якому опишіть мету й послідовність роботи з надання якійсь речі «другого життя». Представте ваш плакат класові.

Зорганізуйте виставку таких плакатів для школярів і батьків. Для цього перегляньте статтю «Як подарувати друге життя непотрібним речам: ідеї» за QR-кодом або посиланням: <https://cutt.ly/EYncfN1>.

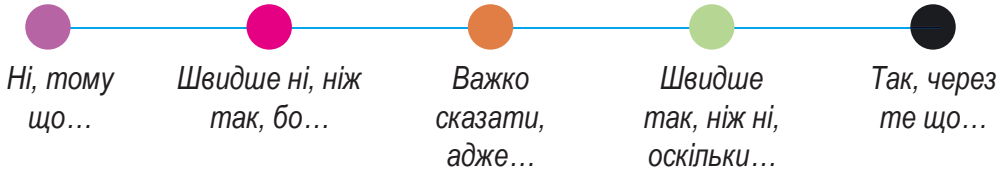
Б. Поміркуй, цю статтю можна вважати цілісним текстом (суцільний текст, поділений на абзаци), перерваним (текст, що містить таблиці, переліки, рубрики, покликання на інші тексти) чи змішаним.

Обговоріть це в парі, за потреби звернувшись до Довідника.

Дискусійний майданчик

- 14 А. Обери на шкалі варіант відповіді на запропоноване питання й аргументуй свою думку під час обговорення.

Чи вартий осуду Недочеревик за бажання карати недбайливих дітей?

Б. Де у виразі «Смітити не можна переробляти» варто, на твою думку, поставити кому? Чи може одна людина вплинути на ситуацію, окреслену реченням із правильно поставленою комою? Спільно обговоріть свої міркування.

Польові дослідження

- 15 А. Зроби припущення, чим закінчиться твір Галини Малик, ознайомившись із назвами розділів.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ, у якому Аля опиняється у підземеллі.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ, у якому Аля, якби вона не спала, могла б почути дивну розмову.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ, у якому в підземелля спускається Недороль Десятий.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ, у якому Недопопелюшка приходять Алі на допомогу.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ, у якому виявляється, що полагодити годинник неможливо.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИЙ, у якому всі вирушають на розшуки стрілки.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ, у якому ми дізнаємося, чому Перший Недорадник опинився за ґратами.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ, у якому Аля не впізнає деяких давніх друзів.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ, у якому настає час прощатися.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ, останній, і хоча він дуже короткий, його не можна вважати недоробленим, бо такі вони і є, ці останні розділи, які ще зветься епілогами.

За назвою розділу двадцять дев'ятого сформулюй і запиши визначення епілогу. Перевір це визначення за Довідником.

Б. У парі обговоріть запропоновані питання. Визначте ті, на які складно було відповісти, не прочитавши текст повністю. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Яка дивна розмова відбулася між гвардійцями, поки Аля спала?
2. З якою метою до Алі в підземелля спустився Недороль Десятий?
3. Як Недопопелюшка допомогла Алі врятуватися?
4. Чому так важливо було відремонтувати годинник?
5. Як склалася доля Недороля Десятого, ката, Першого Недорадника, Недочеревика?

В. Знайди відповіді на нез'ясовані питання, прочитавши розділи двадцятий – двадцять дев'ятий повісті Галини Малик у **Хрестоматії**. Чи збіглися твої передбачення із тим, як у книжці закінчилася історія Алі?

Практикум

- 16 Розподіліть у класі між собою всі 29 розділів твору Галини Малик та створіть до кожного з них словник слів з часткою *не* і префіксами *не-* й *недо-*.

Обговоріть гуртом виразно помітні закономірності вживання *не*, *не-* та *недо-* з різними частинами мови (дієсловами, іменниками, прикметниками, займенниками, сполучниками).

Влаштуйте в класі «ланцюжковий диктант»: хтось читає слова з певного розділу, інші пишуть, потім разом перевіряєте. Обговоріть проблеми, які виникали, за потреби звертаючись до **Довідника**.

Польові дослідження

- 17 Поміркуй, що у творі Галини Малик є реальним, а що – фантастичним. Пригадай, які ознаки властиві повісті та казці.

Об'єднайтеся в чотири групи й опрацюйте такі питання:

Перша група: «Що у творі Галини Малик є реальним?».

Друга група: «Що у творі Галини Малик є фантастичним?».

Третя група: «Які ознаки повісті властиві твору Галини Малик?».

Четверта група: «Які ознаки казки властиві твору Галини Малик?».

Нехай представник кожної групи запише результати обговорення в загальну таблицю дослідження.

Таблицю накресліть за таким зразком:

Реальне	Фантастичне
Ознаки повісті	Ознаки казки

Обговоріть гуртом, до якого жанру варто віднести прочитаний твір. Перевірте свої міркування, звернувшись до Довідника.

Форум читачів і глядачів

- 18 Обговоріть у парі, які комікси ви читали. Поміркуйте, за допомогою яких засобів (наприклад, кольорів) у коміксі можна передати реальне й фантастичне. Перегляньте за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/9Yncvk0> комікс за твором Галини Малик. Обговоріть враження.

Польові дослідження

- 19 Галина Малик вводить у текст твору вірші. Запиши, кому з персонажів вони належать, коротко передаючи зміст поетичних рядків.

Підказка: ще 6 віршів.

Чи варто враховувати ці вірші під час визначення жанру твору? Чи впливає наявність віршованих рядків на розгортання сюжету? Обговоріть це у парах.

Практикум

20 Запиши прислів'я, знімаючи ризики і вставляючи пропущені букви.

1. Не/відкладай на завтра те, що можна зробити с..огод..ні. 2. Тя..ко тому жить, хто не/хоче роб..ть. 3. Не/має там добра, де порядку не/має. 4. Ві..кладай не/робство, а не/ві..кладай ..праву. 5. Хто нічого не/роб..ть, той ні/коли не/має часу.

В останньому реченні підкресли головні та другорядні члени речення. З'ясуй, до якої частини мови належить кожне слово.

Вибери одне прислів'я, яке, на твою думку, найкраще відображає основну думку повісті-казки Галини Малик. Поясни письмово свій вибір (3–4 речення).

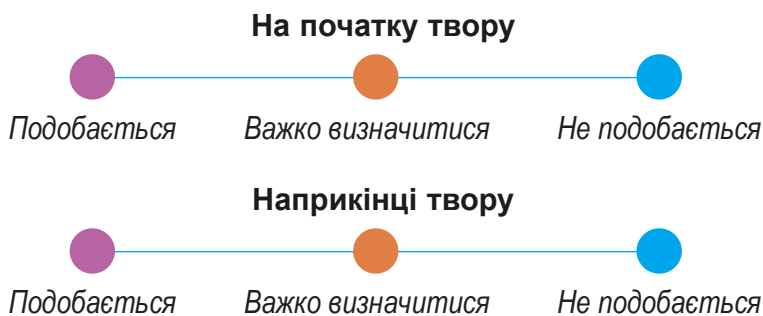
Практикум

21 Запиши риси, властиві Алі, у вигляді інформаційного грона. Чи змінювалися ці риси впродовж розвитку подій (сюжету)?

Польові дослідження

22 Обери на шкалах варіанти відповідей на запропоновані питання й аргументуй свою думку під час спільного обговорення.

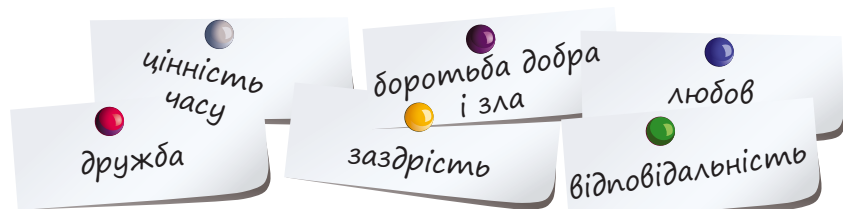
Чи змінилося твоє ставлення до героїні від початку твору до кінця?

Форум читачів і глядачів

23 Обговоріть у парах, що спонукало авторку написати твір, тобто що є мотивами твору.

Прочитайте запропонований перелік мотивів:

Які з цих мотивів відобразилися у творі Галини Малик, у яких епізодах?

Творча студія

24 Для створення «світу Недоладії» письменниця використала префікс **недо-**, який додавала до певних слів, щоб утворити назви країни, столиці, готелю, а також мешканців цієї країни. Такі слова називають **оказіоналізмами**.

Д **Оказіоналізми** (від латинського *occasionālis* – випадковий) – авторський новотвір у вигляді слова, яке утворене за відомими чи оригінальними словотвірними моделями для посилення емоційності тексту, називання чогось невідомого тощо.

У таблиці наведено модель того, як письменниці вдалося створити оказіоналізми для свого твору від реальних слів.

Назви реального світу	Італія, Албанія, Японія, лад	Новоград, Червоноград, Павлоград, Мирноград	готель, король, громадяни, лад	Лад, штани, Попелюшка, радник, черевик, ждати, квартира, кухар, писар, борода, вус
Назви вигаданого світу	Недоладія	Недоград	Недотель, Недороль, недоладяни	Недоладько, Недоштанько, Недопопелюшка, Недорадник, Недочеревик, Недождень, Недоквартирка, Недокухар, Недописар, Недоборода, Недовус

Однак поряд із Недоладією існують інші країни, де живуть абияки, яоськи та сяк-таки.

Розподіліться на три групи й утворіть назви країни, міста, готелю й мешканців країни для уявних трьох наступних частин пригод Алі.

Перша група: «Абиякі пригоди Алі в країні ...».

Друга група: «Яоські пригоди Алі в країні ...».

Третя група: «Сякі-такі пригоди Алі в країні ...».

Мешканці	Модель для назви країни	Модель для назви міста
Абияки	Афганістан, Казахстан, Таджикистан	Тернопіль, Костопіль, Ямпіль, Бориспіль
Яоськи	Ірландія, Ісландія, Зеландія	Сімферополь, Овідіополь, Маріуполь, Мелітополь
Сяктаки	Туреччина, Німеччина, Словаччина	Пітсбург, Гамбург, Люксембург, Единбург

Запишіть усі створені вами okazіоналізми. Обговоріть у групі, чим відрізнятимуться пригоди Алі у створеному вами світі, зважаючи на значення прислівників абияк, яось та сяк-так. Запишіть фабулу вашого твору.

Свій творчий доробок розмістіть на онлайнівій дошці для загального ознайомлення.

Мірило поступу

1. Які є труднощі в написанні частки **не-** та префіксів **не-**, **недо-** зі словами?
2. Для чого ставити риторичні запитання під час презентації?
3. Які є види другорядних членів речення?
4. Чи впливає наявність віршованих рядків на розгортання сюжету?
5. Чим можуть бути цікаві зміни в поведінці чи характері персонажа?

Тема 21. Оцінюю ситуацію й граю за правилами

3 цієї теми ти дізнаєшся:

- Який твір називають гостросюжетним?
- Чи існує в реченні порядок слів?
- Як читацький досвід допомагає розуміти прочитане?
- Що таке тема і рема?
- Чому художній твір, побудований на реальній історії, це все одно вигадка?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Тема (відоме) і рема (нове). Логічний наголос	Підтвердження інформації	Сленг (соціодіалект). Прямий та непрямий порядок слів у реченні. Вставні слова і конструкції	Акт як документ	Детектив

Польові дослідження

1 **А.** Об'єднайтеся в групи. Пригадайте й запишіть назви детективних історій (детективів), які ви читали або переглядали, групуючи їх за чотирма категоріями: художній твір, художній фільм, анімований фільм, комікс.

Д **Детектив** (від латинського *detectio* – розкриття) – різновид пригодницьких творів, у яких розкривається заплутана таємниця.

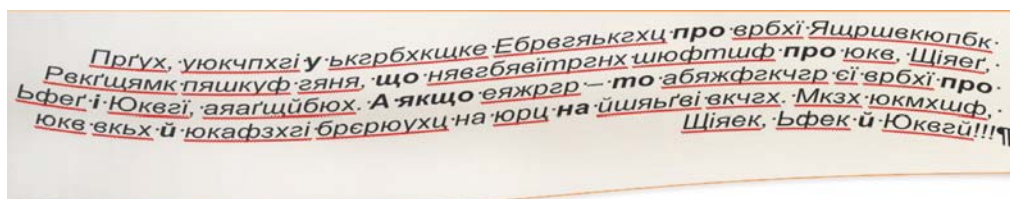
Яких ви знаєте відомих детективів із художніх творів або фільмів? Чи можна до вашого переліку включити Карла з твору «*Брати Лев'яче Серце*» чи Алю, яка потрапила в країну Недоладію? Які риси характеру є спільними для всіх героїв? Створіть гуртом словесне гроно «**Портрет справжнього детектива (сищика)**» з не менш ніж 12-ма характеристиками. Поясніть по черзі кожну із запропонованих рис.

Наприклад: *Кмітливість потрібна справжньому сищику, тому що ...*

Б. Обговоріть у парі, чи важливо для справжнього детектива розуміти, у чому різниця між словами, що написані з *не* разом та окремо. Чому?

Польові дослідження

2 **А.** Прочитай у *Хрестоматії* анотації до серії книг *Олександра Есаулова*. Розгадай шифрограму, яка надійшла від когось, про кого згадано в цих анотаціях.

Підказка від шифрувальників: залишилися незашифрованими слова службових частин мови, великі та малі літери. Використано один із таких шифрів: «Алфавіт навпаки», «АККА», код «Гудзиків і гав», код Юлія Цезаря.

Визнач, яким із цих шифрів закодовано шифрограму, розгадай її (кожен самостійно або гуртом) і виконай завдання, яке вона містить.

Б. Перед анотаціями є інформація про серію книжок Олександра Есаулова, після якої йде рядок, що починається словом теги. Обговоріть, що означає це слово, запропонуйте терміни-синоніми до нього. Навіщо використовують теги у різних текстах, а також в онлайн-середовищі?

В. Доберіть з анотацій не менше як 10 слів, які, на вашу думку, могли б бути використані, щоб в онлайн-середовищі «тегати» детективні історії.

Г. Розподіліться на три групи, кожна з яких із наведених нижче слів має обрати лише: 1) синоніми; 2) пароніми; 3) спільнокореневі.

Олександр Есаулов
(1952) –
український
письменник,
мемуарист

доказ, доказування, речдоказ, справа, розслідування, слідчий, слідак, свідок, світоч, свідчення, посвідчення, посвідка, свідоцтво, свідчити, засвідчити, посвідчити, досвід, досвідчений, освідчений, освічений, освітлений, допит, допитування, дослід, опитування

За потреби звертайтеся до словників, зокрема онлайн-нових.

Спільно обговоріть, чи можуть виникати труднощі через неправильне розуміння значення слів.

Дискусійний майданчик

3 А. Визнач на підставі отриманої з анотацій інформації те, що об'єднує всі книжки Олександра Есаулова.

Обговоріть у парі свої відповіді й узгодьте їх.

Б. Як ти розумієш словосполучення «гострий сюжет»? У прямому чи переносному значенні в ньому використано слово гострий?

Поміркуйте в парі, чому детектив називають **гостросюжетним** твором, пригадавши відомі вам детективні сюжети. Підготуйте повідомлення для класу.

В. Гуртом укладіть «Словник детективного твору» зі словами й словосполученнями, які допомагають розплутувати загадкові історії.

Форум читачів і глядачів

4 Прочитай у Хрестоматії початок повісті Олександра Есаулова «Кенінгова колекція. Справа № 1».

Із чого ти зрозумів, що це гостросюжетний твір?

Поцікався, чи є книжка в бібліотеці або в знайомих, і прочитай повний текст повісті.

Практыкум

5 А. Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Хто є оповідачем у творі: учасник подій чи спостерігач?
2. Коли відбуваються події? Наведи докази.
3. Де відбуваються події?
4. Хто головні персонажі твору?
5. Які риси характеру притаманні Льосі, а які – Мисі? Обґрунтуй свою думку, покликаючись на текст.
6. Де в прочитаному уривку експозиція? А де зав'язка?
7. Які особливості мови твору виразно помітні вже на початку?

Б. Об'єднайтеся у пари: хтось із вас виконуватиме роль Миши (який уміє знаходити непомічене), а хтось – роль Льохи (який любить шукати пояснення). Миша має знайти в прочитаному уривку якомога більше слів із *не*, написаних як разом, так і окремо. Завдання Льохи – пояснити ці випадки за правилами. Кращу пару «детективів» визначає клас.

Ілюстрація О. Ваніфатової

Наукова лабораторія

6 А. Кому з персонажів належать наведені репліки? Як ти гадаєш, чи виділені слова характерні для літературної мови в тому значенні, у якому вони вжиті в тексті Олександра Есаулова? Скористайся тлумачним словником.

Ти скільки вже сидиш за **ящиком** і **ганяєш цю чучу**?

Де можливо, там усе вже **прихватизували** та забудували. Треба визнати, я більше горобинівський спанець.

Ця **залізяка** тебе **на рахітика** перетворить! От же ж, **предки** наче змовились!

Ходім до дванадцятої школи, може, там справді хтось **пузир ганяє**!

...Почався **класний** фільм.

Обговоріть у класі, для чого письменник уводить ці слова в мовлення героїв.

Б. Кого стосуються в прочитаному тобою фрагменті повісті такі визначення, як незнайомиць, чужинець, іноземець, бевзь неосвічений, вчорашній дивак, той чудило, цей тип, той субчик, цей оригінал, той дивак? Як би ти назвав підозрілого незнайомця «у сіренькій сорочці та джинсах, з довгим, давно не стриженим волоссям»?

Обговоріть у класі, які з-поміж наведених слів та запропонованих вами визначень «підозрілого типа» є літературними, а які – ні. Скористайтеся тлумачним словником. Чи можуть слова, не зафіксовані в словнику, належати до територіальних діалектів? А до соціальних діалектів (соціолектів)? Аргументуйте свою думку.

Д Різновид загальнонаціональної мови, який використовує для спілкування певна **соціальна група** (студенти, учні, артисти й музиканти, бізнесмени, злочинці тощо), називають **соціолéктом** (або **соціальним діалектом**). До соціолектів відносять **арго** (мова кримінального світу), **жаргони** (мова людей певних професій, видів діяльності) та **сленг** (мова неформального, буденного спілкування, часто жартівлива, якою спілкуються різні прошарки людей) та ін.

Поміркуйте, які із запропонованих вами слів можна віднести до сленгу, а які – до жаргону.

В. У парах розподіліть наведені слова на три групи (літературні, сленгові, жаргонні).

правопорушник, порушник, злодій, злодюжка, злочинець, крадій, грабіжник, зломщик, шахрай, обманщик, торбохват, ракло, наперсник, крутій, аферист, махляр, жук, жучара, плутяга, шарлатан, шулер, комбінатор

Припустіть, які із цих слів Льюха й Миха можуть використовувати як сленгові, а які – як жаргонні, характерні для детективів.

Читаючи повість Олександра Есаулова, перевірте свої припущення.

Практикум

7 А. Прочитай уривок. Поясни значення слів, які переплутав Льюха. Як називаються слова, близькі за звучанням, але різні за значенням?

- От же ж, предки наче змовились! У мене тато теж завів: до- сить, мовляв, склероз заробляти, гайда у футбол гасати!
- Склероз? До чого тут склероз?
- А я звідки знаю?
- Він, певно, сказав, «сколіоз»?..

Для чого в останній репліці Миха вставляє слово певно?

Д **Вставніми** називають слова, за допомогою яких мовець вира- жає своє ставлення до того, про що говорить, або вказує на дже- рело повідомлення тощо.

Більше про вставні слова й конструкції прочитай у **До- віднику**.

В. Запиши речення, визнач і підкресли в них головні та другорядні члени.

1. Миха жив у сусідньому будинку.
2. Михо, ти чув про таку вулицю?
3. Агов, хлопці, може, ви підкажете?

Обговоріть у парі, чи всі слова, які трапилися в речен- нях, є членами речення. Чому?

Д Членами речення вважають лише ті слова, до яких можна поста- вити питання від іншого слова, тобто ті, що пов'язані граматично з підметом або присудком, а потім між собою. Усі інші компоненти речення (*звертання, вигуки, вставні слова й конструкції*) не є членами речення.

Наукова лабораторія

8 А. Порівняй два варіанти запису речення, виділеного курсивом: з прямим порядком слів (1) і з непрямым (звот- ротним) порядком слів (2). Чи є різниця в змісті речень із різним порядком слів?

1	2
– Ну, мамо! Скільки разів я просив, щоб... <i>Та не мама зайшла до кімнати, тато зайшов до кімнати.</i>	– Ну, мамо! Скільки разів я просив, щоб... <i>Та до кімнати зайшла не мама, до кімнати зайшов тато.</i>

Який із цих варіантів більше інтригує? Чому в худож- ній творчості автори часто використовують речення з непря- мим порядком слів?

Б. Прочитай речення і з'ясуй місце головних і другорядних членів речення, характерне для прямого порядку слів.

Миха обережно розгорнув жовтявий папірець.

В. У якому з речень порядок слів прямий, а у якому – непрямий? Запиши речення, підкресли в них головні та другорядні члени.

1. Наступного дня до Миخي зателефонував Льоха. 2. Льоха перегорнув аркуш. 3. Миха знову заходився роздивлятися план. 4. На папері було намальовано звичайнісіньке перехрестя.

Д **Порядок слів** – це спосіб розташування слів у реченні для вираження певного змісту й додаткових, часто емоційних, відтінків думки.

Українська мова допускає вільний, гнучкий порядок слів у реченні, тобто порядок слів може бути прямим і непрямим, або зворотним (**інверсія**). Прямий порядок слів найчастіше використовують у науковому, офіційно-діловому, публіцистичному стиліях, зворотний – у розмовному та художньому.

Практикум

9 А. Як ти вже знаєш, Льоха й Миха знайшли пожовтілий від часу аркуш, на звороті якого було написано: «Акт від 15.07.1945» і початок самого акта. Перечитай цей фрагмент документа. Який порядок слів у тексті – прямий чи непрямий? Із чим це, на твою думку, пов'язано?

Д **Акт** (від латинського *actum* – документ) – документ, що засвідчує, фіксує певну дію, факт, подію. Акт підписують зазвичай кілька осіб, щоб зафіксованому в ньому можна було вірити. Його складають у разі обліку грошей чи якихось цінностей; під час проведення випробувань нової техніки або нещасних випадків; коли здають виконану роботу тощо.

Б. Яке передбачення роблять хлопці після прочитання акта? Чи важлива інформація із цього акта для подальшого розвитку сюжету?

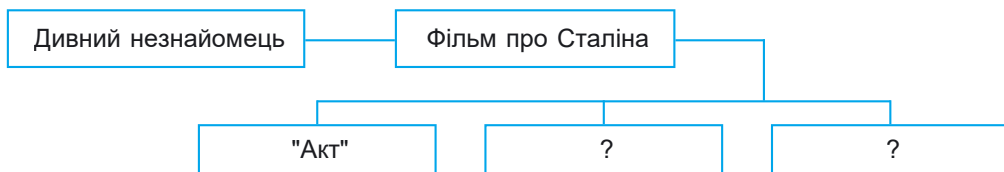
В. Об'єднайтеся в групи. Пригадайте твори «*Театр Невидимих дітей*», «*Друзі за листуванням*», «*Брати Лев'яче Серце*», «*Пригоди Алі в країні Недоладії*» й ті «вставні» тексти, які автори використовували в них.

До таких «вставних» текстів можна віднести: лист Міхала до жінки, яка знала його батьків, казку про пана Лазаруса, пісню Недочеревика, статтю вчительки в газеті про подвиг Юнатана Лев'яче Серце. Обговоріть, які із цих текстів важливі для розвитку сюжету, а які з них були позасюжетними елементами.

Форум читачів і глядачів

10 У повісті Олександра Есаулова оповідь про пригоди хлопців змінюється описом дій злочинців. Для чого автор використовує такий прийом?

Прочитай у Хрестоматії початок третьої частини повісті й скажи, які деталі подій з'ясовуються із діалогу боса та Сержа, які – зі слів оповідача, а що залишається незрозумілим. Почни створювати «мапу» сюжету, позначаючи в ній зв'язки між подіями.

Дискусійний майданчик

11 Обговоріть у класі, чому Миха отримав прізвисько «Ватсон», а Льоха – «Холмс». Хто такі Ватсон і Холмс? Хто з письменників вигадав цих персонажів? Які книжки або фільми вам відомі із цими персонажами? Що можна дізнатися про Миху та Льоху, зважаючи на їхні прізвиська?

Кадр із комп'ютерної гри
«Шерлок Холмс»

Малюнок із комікса,
худ. Jay

Сестра Льохи Настя має прізвисько «Бонасьє». Чому? Звідки взялося це прізвисько? Чи можуть прізвиська говорити про сильні сторони дітей?

Форум читачів і глядачів

12 Прочитай у **Хрестоматії** наступний уривок із повісті, який починається словами «Незнайомцеві очі розширилися з подиву».

Обговоріть гуртом, чому хлопець вчинив так необачно. Коротко схарактеризуйте стан Льохи, коли він усвідомив, що припустився «катастрофічної» помилки. За допомогою яких засобів автор створює відповідний емоційний ефект?

Творча студія

13 Яке правило має знати кожен підліток щодо спілкування на вулиці з незнайомцями? Чи є винятки із цього правила?

Напиши невелике есе на тему «**Як спілкуватися на вулиці з незнайомими людьми**».

Прочитайте в парі й обговоріть ваші тексти, зважаючи на такі критерії:

- ✓ чи є в есе вступ, основна частина та висновок;
- ✓ чи запропоновано в есе кілька відповідних правил спілкування;
- ✓ чи пояснюється важливість цих правил;
- ✓ чи наявна власна точка зору на проблему, закладену в темі есе.

Дослідіть мовне оформлення ваших робіт, заповнивши таблицю, накреслену за таким зразком.

Труднощі під час запису висловлювання

Орфограми в різних частинах слова				Велика буква на початку речення та у власних назвах	Написання слів із не разом та окремо	Розділові знаки
Префікс	Корінь	Суфікс	Закінчення			

Наукова лабораторія

14 А. Прочитай речення і з'ясуй, прямиий чи непрямиий порядок слів у ньому.

У дальньому кутку лежало старе пальто.

На яке з наведених запитань це речення може бути відповіддю?

1. У кутку чи десь посередині кімнати лежало старе пальто?
2. У якому кутку лежало старе пальто?
3. Яке пальто лежало у дальньому кутку?
4. Яка стара річ лежала у дальньому кутку?
5. Пальто лежало чи висіло в дальньому кутку?

Б. У парі проведіть дослідження. Хтось читає одне по одному запитання, а хтось відповідає на них наведеним вище реченням, щоразу виділяючи більшою силою голосу (смыслово, логічно наголошуючи) саме те слово, яке дає точну відповідь. Чи хотілося тобі змінювати порядок слів у реченні, відповідаючи на запитання?

Д Те саме речення в процесі спілкування може вимовлятися з різною інтонацією (з різним **логічним наголосом**), а отже, дещо відрізняться за змістом. Це пов'язано з тим, що за допомогою речення завжди повідомляють (чи запитують) щось раніше невідоме, тобто нове (**рема**), про щось вже відоме раніше (**тема**). Порядок слів у реченні може змінюватися, якщо змінюється тема й рема.

В. Якщо в усному мовленні відрізнити тему від реми допомагає інтонація (логічний наголос), то які засоби можна використати на письмі, щоб читач зрозумів логічні акценти? Обери прийнятні, на твою думку, варіанти.

Обговоріть гуртом, хто як вважає.

Польові дослідження

- 15 А.** Прочитай у **Хрестоматії** уривок із повісті, що починається словами «Географ уважно вивчив зворот аркуша», і скажи, як припущення учителя географії може вплинути на подальший розвиток подій (сюжету).

Б. Прочитай інформацію про музеї, згадані в уривку. Який із музеїв, що викликали зацікавлення в героїв, потрапив до цього переліку помилково?

Національний музей «Київська картинна галерея» – музей образотворчого мистецтва в м. Києві.

Музей засновано 1917 року, а відкрився він 12 листопада 1922 року під опікою Всеукраїнської академії наук. Основу музейного фонду склали колекції родини Терещенків – знаних промисловців та меценатів.

Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків (колишня назва – Київський музей західного та східного мистецтва) – музей представляє найзначніші в Україні збірки творів мистецтва Європи, Азії та Давнього світу.

Музей засновано 1919 року відповідно до заповіту Богдана Ханенка (1917) та дарчого заповіту його дружини Варвари на ім'я Всеукраїнської академії наук (1918). Основою колекції музею є художнє зібрання Ханенків – видатних українських колекціонерів і благодійників кінця XIX – початку XX століття.

Скарбниця Національного музею історії України – містить історичні й мистецькі пам'ятки з дорогоцінних металів та коштовного каміння.

Музей розташований на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Філія під назвою «Золота комора» створена 1963 року.

В. Прочитаний тобою уривок повісті закінчується словами: «Щоправда, день народження коштовного музею залишився нез'ясованим». Чи є відповідь на це питання в щойно прочитаних текстах? Якщо ні – то стань детективом і, відвідавши сайти цих трьох музеїв за посиланнями

<https://knag.museum/>,

<https://khanenkomuseum.kiev.ua/>,

<https://goldenukr.com.ua/>,

знайди відповідь, а також перевір іншу інформацію, наведену в цих текстах. Про результати свого «детективного» розслідування підготуй невелике усне повідомлення.

Польові дослідження

- 16 Прочитай уривок із інтерв'ю з Олександром Есауловим про історію, що лягла в основу повісті. Про який саме музей говорить письменник?

Ця історія реальна. У Голландії жив колекціонер Кенікс, прізвище якого я навмисне трішки змінив. Кенікс зібрав дуже велику мистецьку колекцію – малюнки відомих майстрів. У 30-х роках ХХ сторіччя він мусив закласти свою колекцію в банк, щоб отримати кредит, але повернути її не зміг.

Ця колекція пішла-пішла-пішла по руках і, врешті-решт, опинилася в Адольфа Гітлера, бо ж він уважав себе художником. Свого часу навіть вступав до Віденської академії образотворчих мистецтв...

І коли в 1945 році радянські війська взяли Берлін, то звідти почали забирати те, що фашисти вивезли із Радянського Союзу, і на додаток ще щось. До речі, зі столичного музею **?**, він колись називався Київський музей західного та східного мистецтва, вивезли більш ніж 20 тисяч експонатів.

До Києва потрапила третина колекції Кенікса. Але вона жодного разу ніде в Україні не експонувалася. І тодішній Президент України Леонід Кучма повернув її в Голландію – просто так! І я собі подумав: а раптом із цієї колекції щось пропало? І от українські дітки знаходять якусь ниточку.

Поїхав до столичного Музею **?** на консультацію й здивувався. Виявилось, що я мав рацію, справді кілька малюнків пропало. І от у моїй книжці дітки натрапляють на щось незрозуміле: якийсь план, а на зворотному боці акт, датований 1945 роком! Їм це все цікаво, і вони починають розкручувати цю справу. І так з'явилися герої цієї серії.

(З інтерв'ю для інтернет-видання «Друг читача»)

Форум читачів і глядачів

- 17 Прочитай у **Хрестоматії** уривок, у якому йдеться про зустріч юних детективів із Павлом Тимофійовичем Лисичком. Порівняй історію, розказану Олександром Есауловим, та історію у викладі персонажа повісті.

Польові дослідження

- 18 Об'єднайтеся в групи та дослідіть, чим схожі й відмінні реальна історія колекції Кенікса, фабула повісті та сюжет.

реальна історія

фабула

сюжет

Використайте мапу сюжету, яку ви почали створювати раніше. Зробіть презентацію свого дослідження для інших груп.

Творча студія

- 19 Створіть у парі буклет про одного з художників, згаданих у повісті: Бройгел, Босх, Рембрант, Дюрер, Гольбайн, Кранах-старший, Рафаель, Леонардо да Вінчі, Фраґонар, Ватто, Ґойя, Альтдорфер. Можете скористатися сайтами музеїв та іншими онлайн-ресурсами. Домовтеся в класі, щоб буклети були створені про всіх художників. Підготуйте спільну презентацію буклетів, придумавши для неї назву.

Польові дослідження

- 20 У повному тексті інтерв'ю Олександр Есаулов розповідає, що за книжкою *«Кенінгова колекція. Справа № 1»* він створив кіносценарій.

Чи хотілося б тобі зіграти у фільмі про пригоди юних детективів? Кого саме? Чому?

Запиши відповіді на питання та оціни свої можливості з акторської майстерності за такими критеріями:

- ✓ володіння тілом;
- ✓ олодіння голосом;
- ✓ уміння показувати емоції;
- ✓ уміння взаємодіяти з іншим актором чи іншою акторкою.

Практикум

21 А. Запиши речення й визнач у них головні та другорядні члени.

1. Павло Тимофійович Лисичко був старий.
2. Миха Ватсон витяг із кишені копію звороту плану та простягнув старому.

Яку особливість підмета ти можеш назвати в цих реченнях?

В обох реченнях є слово старий. Яким членом речення є це слово в першому реченні? А в другому?

Б. Визнач в реченнях головні та другорядні члени.

1. Загалом нам було передано сто тридцять дев'ять малюнків і три гравюри.
2. Десь просочилася вода і підмочила п'ять аркушів.

Яким членом речення є числівники в цих реченнях?

Д Якщо числівник, який називає кількість, пов'язаний з іменником, то така синтаксична конструкція виступає одним членом речення.

Поміркуйте в класі, чим зумовлена така поведінка числівників, коли вони опиняються поряд з іменником.

Мірило поступу

1. Що таке детектив?
2. Який порядок слів називають прямим, а який – непрямым (зворотним)?
3. Як персонажі одного твору допомагають зрозуміти персонажів іншого твору?
4. Чому на основі одного речення можна вимовити декілька фраз?
5. Чи завжди в основі фабули має лежати реальна історія?

Тема 22. Учу і вчуся

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Які є групи вставних слів?
- Чи повинен письменник, описуючи певні події, мати схожий особистий досвід?
- Що таке проблема твору?
- Якими можуть бути запитання?
- Що таке імідж людини?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Імідж людини	Несуперечливість інформації	Групи вставних слів за значенням. Кома перед сполучником <i>і</i>	Проблема твору	Художня деталь

Польові дослідження

1 А. У повісті про справу № 12 із серії детективів Олександра Есаулова юні сищики намагаються розплутати історію із догхантерами. Хто такі догхантери? Як інакше можна назвати людей, які знуцаються з тварин або недбайливо ставляться до природи? Запиши ці слова.

Запиши слова, якими називають людей, небайдужих до природи. Порівняйте гуртом створені вами переліки.

Б. У парі усно опишіть своїх домашніх улюбленців (якщо у вас є). Що спільного у ваших описах?

Форум читачів і глядачів

2 Переглянь за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/1YncRgg> відео про порятунок собаки під час повені у Мексиці. Прочитай коментар до відео. Які ти переживав би емоції, якби тобі вдалося врятувати тварину? Продовж і запиши думку (3–4 речення).

У цю хвилину, коли тварина вже була в безпеці, мені...

Чи маєш власний досвід захисту або порятунку тварин? Якщо так, то який?

Практикум

3 А. У парі змоделуйте розмову, обговорюючи такі слова:

«...кожен час від часу постає перед вибором, прихистити беззахисну істоту чи пройти повз».

Попередньо домовтеся, хто з вас висловлюється:

- ✓ з **упевненістю** у своїх словах і вживає такі вставні слова й конструкції, як *звичайно, звісно, безперечно, певна річ, авжеж* та ін.;
- ✓ з **непевненістю** у своїх словах і вживає такі вставні слова й конструкції, як *здається, мабуть, очевидно, можливо, схоже, ймовірно, можна припустити* та ін.

Б. Придумай і запиши до кожного пункту таблиці одне речення щодо проблеми захисту тварин так, щоб вийшов зв'язний текст. Використовуй вставні слова й конструкції, виділяючи їх у реченні комами.

Про те, які відтінки значень вносять у речення вставні слова й конструкції, дізнайся в **Довіднику**.

Групи вставних слів і сполучень слів за значенням

Упевненість, непевненість: *звичайно, зрозуміло, звісно, правда, напевно, безперечно, дійсно, розуміється, авжеж* та ін.; *може, здається, мабуть, очевидно, можливо, схоже, вочевидь, ймовірно* та ін.

Почуття, емоційна оцінка повідомлюваного: *на жаль, на щастя, на (нашу) радість, на диво* та ін.

Вказівку, кому належить висловлена думка: *кажуть, мовляв, по-моєму, на думку (когось), за словами (когось)* та ін.

Зв'язок думок, їх порядок: *навпаки, по-перше, по-друге, насамперед, нарешті, виходить, отже* та ін.

Бажання привернути увагу до співрозмовника: *майте на увазі, уявіть собі, погодьтесь, між нами кажучи, припустимо, признаюсь* та ін.

Оцінка висловлюваного, доповнення його новою інформацією: *страшно глянуть, лихо тяжке, по очах видно* та ін.

Творча студія

4 А. Розглянь шаблон тексту-роздуму.

Вставні слова і конструкції у тексті-роздумі

Вставні слова й конструкції	Зміст частини
<i>кажуть, по-моєму, на думку (когось), за словами (когось), на мою думку, як на мене та ін.</i>	Вступ , у якому окреслюють думку, що потребує доведення, й чітко висловлюють свою позицію щодо неї.
<i>по-перше, по-друге, врешті-решт, наприклад, скажімо та ін.</i>	Основна частина , у якій наводять аргументи на захист висловленої у вступі думки. Аргументи можуть супроводжуватися прикладами з власного життя або життя інших людей, з прочитаних книжок тощо.
<i>виходить, отже, таким чином та ін.</i>	Кінцівка , у якій роблять узагальнення, формулюють висновок.

Б. На основі шаблону напиши твір-роздум за одним із наведених запитань.

1. Захистити тварину, яка перебуває в небезпеці, – це пригода, подвиг чи необхідність?
2. Захищати тварин від жорстокого поводження з ними потрібно навчати чи це є вродженою якістю людини?

Обговоріть у парі свої тексти з огляду на дотримання в них вимог шаблону.

Форум читачів і глядачів

5 А. Прочитай у Хрестоматії перші два абзаци твору *Володимира Винниченка «Гей, чи пан, чи пропав...»*, звернувши увагу на слова, до яких є пояснення внизу сторінки. Чому їх потрібно тлумачити?

Б. Перечитай окремі словосполучення з подальшого тексту цього твору. Як з'ясувати значення деяких із цих слів?

мур цегельні, ногами пацати, золота кучма, рублів з двадцять стоїть, глитати з жадністю, сивак копійчаний, сіра масть, якісь гривуни, підсаджувати на глум, страшенний скупердій, манесеньке личко, загилю палицею, тудою влітали, розіп'яв мішка, виймав із лантуха, непокійно джерготіли, шмарувати голівку, набавив п'ятака, цілий полтиник, струївся гордістю та раюванням, водити голубник, п'ятиаршинне ганяло, сам губернатор, якісь шелихвости, прожогний літ, сажнів по десять, цебер води

Які зі слів у наведеному переліку підказують тобі, що:

- а) події відбувалися доволі давно;
- б) автор використовуватиме діалектні слова й вирази;
- в) йтиметься про події, пов'язані з голубництвом.

Запиши по три приклади до кожного пункту.

Володимир Винниченко (1880–1951) – український прозаїк, драматург, художник, політичний діяч

Практикум

6 А. Продовж читати твір «Гей, чи пан, чи пропав...» у Хрестоматії або прослухай за QR-кодом чи посиланням <https://cutt.ly/LYncA4i>. Чи видаються достовірними описані ситуації? Чи повинен письменник, змальовуючи події, мати схожий особистий досвід?

Б. У парі обговоріть наведені питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Де і коли відбуваються події?
2. Хто є головними персонажами твору?
3. З ким «ворогували» Івашко й Любка? Чому?
4. Чим голуб, знайдений Івашком і Любкою, відрізнявся від інших голубів?
5. Чого діти навчилися в Корнія Івановича? А чого хотіли від дядька Зозулі?
6. Як проявився характер сірого голуба в зіткненні із шулікою?
7. Чого голуб навчився в Івашка з Любкою? А чого діти навчилися в голуба?
8. Які «уроки» Володимир Винниченко дає своїм читачам?

В. У Хрестоматії твір Володимира Винниченка поділено на шість окремих частин за допомогою рисочок (---). Придумай заголовки до цих частин. Оберіть гуртом найкращі.

Польові дослідження

7 Об'єднайтеся в групи та оберіть у наведеному нижче переліку 1–2 характеристики персонажів оповідання Володимира Винниченка. Кожна група має переказати ті епізоди твору, які підтверджують цю характеристику.

Характеристика	Персонаж (образ людини або тварини)
<ul style="list-style-type: none"> • почуття гумору • уміння планувати • цілеспрямованість • підприємливість • товариськість • заздрісність • спостережливість • відповідальність • горячковитість • відчайдушність • сміливість • любов до голубів • любов до горобців • заощадливість • байдужість 	<ul style="list-style-type: none"> • Івашко • Любка • дядько Павлусь • Льонька • Васько • Йоська • Демид • Корній Іванович • дядько Зозуля • Гершко • круглопикий чоловік (круглобородий дядько) • сірий голуб • чорна голубка • шуліка

Можете запропонувати власну характеристику, спираючись на зміст твору.

Практикум

8 Запиши словосполучення з тексту оповідання, уставляючи, де треба, апостроф на місці пропусків. Порівняйте в парі свої записи.

гілля буд..яка, купки пір..я, заросла бур..янами, кінці пір..їн, гарненько підв..язати, з..явилася близня, нам..яв вуха, кров..ю весь налився, п..ятдесят копійок, дерев..яним держалном, жовто-р..ябі голуби, прибрати в гр..ядці, вітр..яним шумом, перший на всю округу голуб..ятник, слив..яним конфітуром, ще раз тр..юхнув, чайку р..ятувати

Польові дослідження

9 А. Проаналізуй, як автор поступово увиразнює характери Івашка та Любки.

Зобрази у вигляді сходинок розвиток подій твору й надпиши на кожній із них риси характерів близнюків, які проявляються у відповідних рішеннях і вчинках. У парі обговоріть результати вашої роботи.

Б. Яка подія є зав'язкою сюжету оповідання, а яка – кульмінацією? Стисло перекажи, що відбулося між зав'язкою і кульмінацією. Чи щасливою є розв'язка? Поміркуй і коротко занотуй, чи порятунок голуба можна назвати черговою витівкою близнят, чи необхідно дібрати іншу характеристику їхньому вчинкові.

Практикум

10 А. Запиши речення з оповідання. Підкресли підмет у кожному реченні. Як ти можеш пояснити те, що в реченні 7 немає підмета? Завдяки чому зрозуміло, хто виконує дію?

Обговоріть гуртом у класі, чи це речення слід вважати односкладним, чи воно є двоскладним з опущеним підметом.

1. Сірий хвилювався, але не йшов. 2. Тоді Івашко витяг руку і так почав кликати. 3. Сірий обережно підсунувся ближче. 4. Івашко знову просунув руку, ніжно-ніжно улюлюкаючи. 5. Голуб не зробив «ву» і не відсунувся від руки. 6. Івашко обережно обхопив його за спину пальцями й підсунув ближче. 7. Потім ще зручніше обхопив і тихенько, щоб не зачепити за дріт, витяг із дірки. 8. Сірий не пручався, не бився крилами, не дряпався лапками.

Б. З якою метою автор у наведеному уривку чергує повідомлення про дії хлопця та голуба? Як такий прийом впливає на сприйняття епізоду читачами?

В. Який порядок слів використовує автор: прямий чи непрямий? Перетвори прямий порядок слів на зворотний. Що змінилося в сприйманні епізоду?

Г. Визнач головні та другорядні члени в 1, 2, 6 та 8 реченнях. Поясни, чому в 1 та 8 реченнях між однорідними присудками поставлена кома, а в 2 та 6 реченнях між однорідними присудками коми немає.

Наукова лабораторія

11 А. Наведені речення прості чи складні? Визнач у них головні члени.

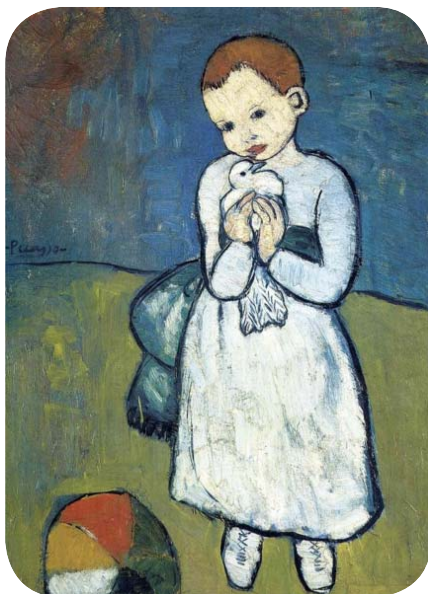
1. Дядько Зозуля посміхнувся, і крихітне личко його смішно заструїлося дрібненькими зморшками від очей, носа й рота до вух. 2. На бантинах цвірінькали горобці, і з соломи скрізь стирчало пір'я горобиних гнізд. 3. Любчин ніс був ще припухлий від сну, і повіки важко лежали над синіми очима. 4. Любка знову підняла свист і галас, і горобці почали вилітати з клуні в дірку. 5. Івашко ще раз трюхнув, і голуби ще нижче спустилися. 6. Шворка витяглась, напнулась, і Івашко помалу почав одсуватись од землі.

Порівняй уживання коми перед сполучником *і* в цих реченнях та в реченнях 2 і 6 із попереднього завдання. У парі сформулюйте висновок.

Б. Яку закономірність в уживанні коми перед сполучником *і* можна визначити в наведених нижче реченнях? У парі обговоріть свої спостереження.

1. І в погляді був і жаль, і страх, і ясні радісні іскорки. 2. І сірий десь у дірці свій не спав, і чорна голубка у грядці не спала. 3. Нікому ніколи нічого, а близні все: і як льотними голубів робити, і як ганяти, і як ту чи іншу масть виводити, і як чужих голубів ловити, все, все.

Щоб переконатися у правильності своїх висновків, зверніться до статті «*Кома перед сполучником і*» в Довіднику.

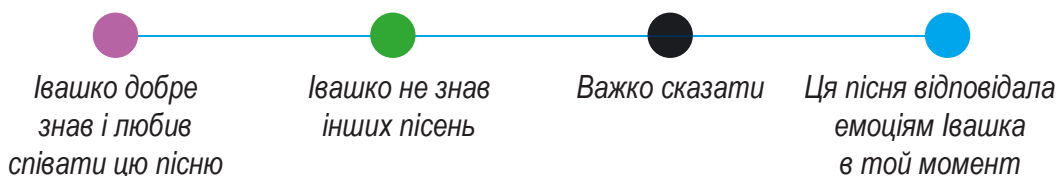
П. Пікассо. Дитина з голубом

Дискусійний майданчик

12 А. Пригадай уривок, де автор описує рятівну «верхолазну операцію» Івашка й Любки.

Обери на шкалі варіант відповіді на запропоноване питання й аргументуй свою думку під час обговорення.

Чому Івашко заспівав пісню «Гей, нумо, хлопці, до зброї»?

Б. Прослухай народну козацьку пісню «Гей, нумо, хлопці, до зброї» у виконанні кобзаря Василя Жданкіна за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/eYncJdB>. Чому слова саме із цієї народної пісні Володимир Винниченко взяв як заголовок для свого оповідання?

Форум читачів і глядачів

- 13 Прочитай у Хрестоматії оповідання Євгена Гуцала «Лось» від початку до слів «...попрямував до галяви, на якій любив найчастіше бувати». Якою може бути фабула оповідання, головним персонажем якого є тварина?

Євген Гуцало (1937–1995) – український письменник, журналіст, кіносценарист

Практикум

- 14 Вимов наведені нижче слова, після чого затранскрибуй їх, пригадуючи те, що тобі відомо про звукові (фонетичні) явища. Чи відбувається уподібнення приголосних звуків у наведених словах?

вогий, різкуватий, легко, стьожка, лежбища, небезпека

Форум читачів і глядачів

- 15 Дочитай оповідання повністю (або прослухай за QR-кодом чи посиланням: <https://cutt.ly/4YncVrW>). Що найгостріше вразило тебе після прочитання (прослуховування)?

Творча студія

- 16 Запиши план оповідання. Уяви, що ти озвучуєш аудіокнигу. Попрацюйте в парах: спочатку хтось читає уривок, що відповідає певному пунктові плану, а хтось оцінює, чи дотримано відповідної інтонації, темпу читання. Потім – навпаки.

Наукова лабораторія

- 17 У парі порівняйте твори «Гей, чи пан, чи пропав...» та «Лось».

Накресліть і заповніть порівняльну таблицю за такими характеристиками твору:

▶ жанр;	▶ головний/-і персонаж/-і;
▶ тема;	▶ другорядні персонажі;
▶ ідея;	▶ герой, антигерой;
▶ місце дії;	▶ проблема.

Д **Проблема твору** – певна суперечність у житті, яку помітив автор літературного твору та яка потребує осмислення, вирішення. Проблеми, порушені письменником у творі, можуть бути **соціальними** (наприклад, життя дітей у дитбудинку у творі *Марціна Щигельського «Театр невидимих дітей»*), **екологічними** (наприклад, браконьєрство у творі *Євгена Гуцала «Лось»*), **філософськими** (наприклад, життя і смерть у творі *Анджели Нанетті «Мій дідусь був черешнею»*) та іншими.

Практикум

18 А. Чи випадково автор на початку твору зауважив, що лось був сповнений почуття страху? Чи ця деталь виявилася важливою далі? Якщо так, то коли?

Д **Художня деталь** (від французького *detail* – подробиця, дрібниця) – виразна подробиця у творі, що має значне змістовне та емоційне навантаження. Деталі можуть повторюватися, мати наскрізний характер або бути одномоментними.

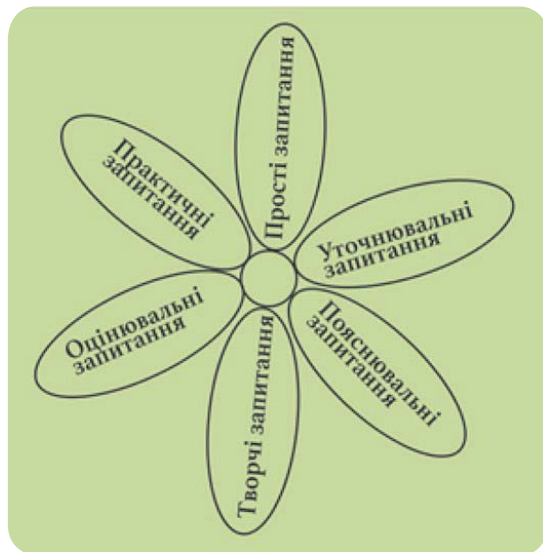
Б. Чи впливають описи природи в оповіданні «*Лось*» на розвиток сюжету? Знайди опис природи в тексті, який найбільше тобі подобається, і виразно його прочитай. Як гадаєш, яка його роль у творі?

Польові дослідження

19 Знайди й зачитай уривок оповідання, де йдеться про порятунок дітьми тварини з крижаної в'язниці. Які емоції, на твою думку, переживали хлопці? Оціни їхній вчинок. Чим поведінка братів у цій ситуації подібна до поведінки близнят під час порятунку голуба в оповіданні «*Гей, чи пан, чи пропав...*»?

Практикум

20 Підготуй за твором Євгена Гуцала по одному запитанню до кожної пелюстки «Ромашки Блума». У парі обміняйся запитаннями й дайте на них відповіді.

Ромашка Блума
Прості запитання: що? де? хто? коли?
Пояснювальні запитання: чому? як? звідки? куди?
Уточнювальні запитання: чи правильно я зрозумів (або зрозуміла), що...?
Практичні запитання: як би ви вчинили на місці...?
Оцінювальні запитання: добре чи погано, що...?
Творчі запитання: що було б, якби ...?

Творча студія

21 Придумай власний варіант кінцівки оповідання «Лось» після наведеного речення.

Коли пролунав постріл, то лось деякий час ще біг уперед, а потім спіткнувся, ніби натрапив на корч.

Гуртом обговоріть найбільш **несуперечливу** та найоригінальнішу кінцівку.

Створюючи свій варіант кінцівки оповідання, намагайся:

- ▶ зберігати **особливості мови**, характерної для твору;
- ▶ не забувати про **художні деталі**, які увиразнюють характери персонажів;
- ▶ створити **діалог** між героями, які діятимуть у твоєму варіанті кінцівки;
- ▶ використати **опис природи**.

О. Степанов. Лосі

Польові дослідження

22 Прочитай у Хрестоматії уривки зі статті «*Найвпливовіший підліток планети. Як Грета Тунберг стала “месією” екологічного руху*» й запиши у восьми-десяти простих реченнях своє бачення Грети Тунберг та її діяльності. У парі з’ясуйте, що спільного є у ваших уявленнях про цю дівчину. Обговоріть у класі імідж Грети (зовнішність, мовлення, поведінка, звички). Чи є у статті суперечлива інформація щодо іміджу екоактивістки? Яка саме?

«Людина року» за версією американського видання *Time*

Д **Імідж** – це уявлення про когось, що сформувалося в інших людей унаслідок їхнього прямого контакту із цією людиною або з отриманої інформації про неї.

Творча студія

23 **А.** Уяви, що тобі треба виступити на екологічному форумі. Який імідж ти хочеш обрати для себе? Напиши промову, проведи кілька репетицій свого виступу, зроби його відеозапис і проаналізуй за такими критеріями:

- ✓ влучні порівняння;
- ✓ доречні вставні слова риторичні запитання;
- ✓ емоційність викладу;
- ✓ вступ, аргументи, висновки звертання до слухачів.

Б. Розмісти свій виступ на онлайнівій дошці для загального перегляду. Переглянь відеозаписи промов друзів і подруг. Кому удалося створити дійсно яскравий імідж? Яка з промов справила на тебе найбільше враження?

Мірило поступу

1. Яку роль відіграють вставні слова в написані твору-роздуму?
2. Для чого письменнику варто бути спостережливим?
3. Якими бувають проблеми, порушені у творі?
4. Які є види запитань?
5. Із чого складається імідж людини?

Тема 23. Вірю в себе й довіряю ІНШИМ

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Скільки проблем може бути порушено у творі?
- Як тварина у творі допомагає пізнати людину?
- Якими бувають кінцівки у творах?
- Чого більше в оповіданнях про тварин: художнього чи наукового?
- Як художній твір може спричинити соціальні акції?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Лідерство. Діаспора	Голубина пошта	Транслітерація	Цілісний, перерваний і змішаний	Антипод. Письменник- натураліст

Польові дослідження

1 А. Запиши, як ти розумієш такі вислови:

вірити в себе; довіряти іншим; вірити іншому, як собі.

Порівняйте у парі ваші визначення. Чи збігаються ваші погляди?

Б. Запиши народні приказки, ставлячи в дужках (+) біля тих, які вчать вірити в себе й довіряти іншим, та (-) біля тих, які, навпаки, учать не довіряти іншим. Якщо є сумніви – став знак (?).

Зразок. Нікому не вір, то й ніхто не зрадить (...).

1. Без вірного друга – велика туга. 2. Вірний приятель – то найбільший скарб. 3. Приятелів тьма, а вірного друга нема. 4. У лиху годину визнаєш вірну людину. 5. Довіряй, але перевіряй. 6. Більше вір своїм очам, ніж чужим речам.

Яких приказок більше? Обговоріть у парі чому.

Практикум

2 А. Досліди (розпитай у старших людей або знайди в інтернеті), які клички давали тваринам у минулому столітті.

Б. Запиши 10–15 відомих тобі кличок тварин. Обговоріть у парі особливості написання таких слів (з великої чи малої букви, у лапках чи без них).

В. Вибери з-поміж написаних кличок 2–3 та з'ясуй, що вони означають, від яких слів походять, є українськими чи іншомовними словами. У парі обговоріть, які клички тварин найпопулярніші нині – запозичені з інших мов чи власне українські. Чим це можна пояснити?

Форум читачів і глядачів

3 А. Прочитай у Хрестоматії твір Леоніда Смілянського «Лідер» і поміркуй, які проблеми порушує автор цього твору.

Запиши 5 цих проблем – від центральної у творі до часткових, ледь порушених письменником (їх ще називають **побічними**).

Наприклад. Проблема батьків і дітей.

Пригадайте у парі раніше прочитані твори та порушені в них проблеми. Розподіліть ці проблеми за видами.

Чи можна за підсумками ваших узагальнень стверджувати, що письменники намагаються у своїх творах висвітлити або вирішити широке коло актуальних проблем?

Практикум

4 А. Знайди в творі Леоніда Смілянського епізод, де голуба вперше названо Лідером. Чому сусід саме так називає птаха? За словником з'ясуй лексичне значення слова лідер. Це слово однозначне чи багатозначне?

Б. Запиши риси, властиві лідеру, у вигляді інформаційного грона. Чи притаманні ці риси головному персонажеві твору – Степанкові?

Леонід Смілянський (1904–1966) – український письменник, літературний критик, драматург, кінорежисер

Д **Лідерство** – здатність впливати на інших людей з метою досягнення спільних цілей.

В. У парі розподіліть між собою питання і запишіть відповіді на них.

1. Як Степанко вигодував голуба?
2. Як голуб став лідером сусідського пташиного гурту?
3. Як хлопці прогулювали уроки?
4. Як Лідер повсякчас повертався додому?
5. Як Степанко пережив батькове покарання?
6. Як Лідер повернувся до Степанка?

Г. Пригадай, як Івашко й Любка (персонажі оповідання «*Гей, чи пан, чи пропав*») навчали свого сірого голуба та як це робив Степанко. Обговоріть у класі, хто з авторів цих творів більше приділяє уваги питанням професійного голубівництва.

Г. Визнач, за якою формулою батько спілкувався зі Степанком.

1. Я – Ок, ти – Ок	3. Я – не Ок, ти – не Ок
2. Я – Ок, ти – не Ок	4. Я – не Ок, ти – Ок

Які почуття таке спілкування викликало в хлопчика? Чи міг вчинок батька зламати довіру сина? Поміркуй, якими можуть бути стосунки Степанка з батьком після того, як батько став свідком повернення Лідера. Знайди відповідний уривок у тексті й зачитай його.

Польові дослідження

5 Прочитай у **Хрестоматії** статтю «*Чому поштові голуби летять в потрібне місце*».

Воєнний поштовий голуб Вільям Оранський пролетів 400 км з Нідерландів до Британії

Поміркуй, чому для Леоніда Смілянського важливо було показати в творі не те, що будь-який голуб здатен повернутися додому, а те, що саме Лідер це зробив. Яку думку автор прагне увиразнити в такий спосіб?

Д **Голубіна пошта** – це використання свійських голубів для доставки повідомлень. Птахів транспортують до місця призначення, за потреби прив'язують їм до лапок компактно складений папірець і відпускають на волю. Голуб, звичайно, летить додому, де адресат отримує послання.

Практикум

6 Визнач головні та другорядні члени в наведених реченнях. У яких реченнях автор використовує непрямий (зворотний) порядок слів? Поміркуй чому.

1. Степанко не кидав голуба. 2. Степанко трохи боявся. 3. Голуб рвучко смикав головою. 4. Невеселий повертався Степанко додому. 5. Щоначі снився йому Лідер.

Перепиши ці речення, ускладнюючи їх доречними, на твою думку, вставними словами чи конструкціями. У парі порівняйте свої записи. Переконайтеся, що ви правильно розставили розділові знаки. Обговоріть, чому додані вами елементи не є членами речення.

Дискусійний майданчик

7 Обговоріть гуртом, що відображає заголовок твору Леоніда Смілянського: тему чи основну думку. Як може вплинути повернення Лідера на характер Степанка в майбутньому?

Творча студія

8 Напиши твір-роздум на тему «**Чи може Степанко стати в майбутньому лідером?**». Обговоріть у парі свої тексти, спираючись на шаблон до завдання 4 попереднього тижня. Обмінюйтеся порадами щодо покращення змісту і мовного оформлення текстів.

Форум читачів і глядачів

9 А. Прочитай у **Хрестоматії** твір *Михайла Чабанівського «Вірний»*. Обговоріть у парі, як пес довів, що свою кличку отримав не випадково. Завдяки чому між Ігорем і Вірним виникла довіра і зав'язалася справжня дружба?

Б. Порівняй стосунки з батьками головних персонажів твору *Михайла Чабанівського «Вірний»* та *Леоніда Смілянського «Лідер»*. За якою формулою спілкувався батько з Ігорем?

1. Я – Ок, ти – Ок	3. Я – не Ок, ти – не Ок
2. Я – Ок, ти – не Ок	4. Я – не Ок, ти – Ок

В. За допомогою діаграми Венна порівняй відомих тобі героїв – Івашка, Степанка та Ігоря, а також тварин – сірого голуба, Лідера й Вірного.

Практикум

10 Перепиши речення, визнач у них головні та другорядні члени. Які з-поміж них прості, а які – складні, у яких є однорідні члени, а в яких немає?

1. Шерсть його заблищала, вирівнялася, ноги витяглися, стали пружними і рівними.

2. Так минав час, і Ігор був щасливий. 3. Батько Ігоря працював на заводі і приїздив на дачу лише в неділю. 4. Вірний сіпнув за шнурок, гризнув Тимка за руку і вихорем викотився з двору.

У парі обговоріть усі випадки вживання ком у цих реченнях. Чому в реченні 2 кома перед сполучником *і* є, а в реченнях 3 і 4 – її немає?

Творча студія

11 Уяви, що Тимко й Ігор уже п'ятикласники. Напиши оповідання про можливий конфлікт між хлопцями, коли вони подорослішали. Як тепер діятимуть ці персонажі, які є антиподами? Спочатку придумай можливий конфлікт, другорядних персонажів, фабулу оповідання (кілька подій).

Михайло Чабанівський (1910–1973) – український письменник і журналіст

Потім уже берися за сюжет з експозицією, зав'язкою, розвитком подій, кульмінацією та розв'язкою. Гуртом у класі заслухайте твори.

- Д** **Антипóд** (від грецького *antipodes* – протилежний) – у художньому творі це персонаж, який своїми поглядами, рисами характеру, моральними якостями тощо є протилежністю якомусь іншому персонажеві.

Форум читачів і глядачів

- 12 А.** Прочитай у Хрестоматії твір письменника *Ернеста Сетон-Томпсона* «Снап». Якою є кінцівка в цьому творі: щасливою, трагічною чи незавершеною?

Б. У парі поміркуйте, з яких епізодів складається цей твір. Намалюйте мапу сюжету.

Польові дослідження

- 13 А.** Користуючись словниками або інтернетом, запиши лексичні значення англійських слів.

Геловін (Halloween), джінджер (ginger), снап (дієслово) (snap), джінджерснап (ginger snap)

Б. Поміркуй над такими питаннями:

1. Чому Снапа названо у творі «подарунком на Геловін»?

2. Що означає повне ім'я буль-тер'єра?

3. Який сенс вкладає в цю кличку Джек, даруючи другові цуценя?

4. А яким виявляється сенс цих слів для оповідача?

Запиши відповіді на ці запитання. З'ясуй, як відповіли друзі й подруги.

В. Обговоріть у парі, які риси характеру Снапа проявляються в його поведінці. Запишіть 5–6 рис. Складіть з іншою парою спільний перелік і зачитайте його перед класом. Гуртом обговоріть, чому оповідач захоплюється своїм псом.

Ернест Сетон Томпсон (1860–1946) – канадський письменник, художник-аніمالіст

Ілюстрація Е. Сетон-Томпсона

Практикум

- 14 Знайди в тексті опис тварин (Снапа, інших собак, вовка). Напиши в таблиці, накресленій за зразком, як тим чи тим описом автор хоче вплинути на емоційний стан читача. Для називання емоцій скористайся довідкою.

Опис тварини	Емоції читача

Довідка: задоволення, злість, сум, повага, нудьга, радість, журба, захват, розчарування, замилювання, туга, ненависть, упевненість, заздрість, обурення, довіра, презирство, симпатія, жах, ніжність, любов, смуток, тривога, страх, жаль, безнадійність, образа, гнів, ворожість, розгубленість, удячність.

Польові дослідження

- 15 А. На підставі тексту четвертого розділу твору заповни таблицю, накреслену за поданим зразком. У парі обговоріть свої порівняння.

Ставлення мисливців до псів	Ставлення оповідача до Снапа

Б. З'ясуй лексичне значення слова деспот та поміркуй, чому автор називає так вовка. Які факти дають підставу для такого визначення? Запиши свої міркування (5–7 речень). У парі прочитайте написане і здійсніть взаємоперевірку.

В. Переглянь у статті вікіпедії «Вовк» за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/BYnc0k7> розділ «Розповсюдження». Як гадаєш, що стало причиною зменшення кількості вовків у світі, а подекуди і їх повного зникнення? Чи гуманною є така практика в наш час?

Дискусійний майданчик

- 16 Обговоріть гуртом, у чому полягає відмінність між ставленням до вовків оповідача у творі *Ернеста Сетон-Томпсона «Снап»* та оповідача у прочитаному раніше оповіданні *Джозефа Редьярда Кіплінга «Брати Мауглі»*.

Пригадайте, як вовків зображують у народних творах. Що символізують ці тварини? Чи завжди у фольклорі, зокрема міфах, легендах і казках, вовки є образами чогось злого й поганого?

Форум читачів і глядачів

- 17 Прочитай у **Хрестоматії** або прослухай за QR-кодом чи посиланням <https://cutt.ly/YУnc7Bo> перший розділ твору *Ернеста Сетон-Томпсона «Лобо – володар Курумпо»*. Що зацікавило автора в житті вовків?

Польові дослідження

- 18 **А.** Користуючись словниками або інтернетом, з'ясуй лексичні значення наведених іспанських слів *lobo* та *blanca*. Поміркуй, чому перекладачі зберігають у тексті власні імена тварин в іншомовному звучанні, тобто роблять транслітерацію, а не переклад.

Д **Транслітерація** (від латинського *trans* – через, по той бік та *litera* – літера) – передавання тексту чи окремих слів якоїсь мови засобами іншої мови з дотриманням звукової точності.

Як розуміння читачем значення імені персонажа впливає на розуміння твору? Запиши свої міркування на основі прочитаних раніше творів.

Б. Як пишеться твоє ім'я і прізвище іноземною мовою, яку ти вивчаєш? Поцікався в друзів і подруг, як транслітеруються їхні імена та прізвища. Обговоріть у класі, чи зберігаються особливості звучання ваших імен і прізвищ у разі транслітерації.

В. Ознайомтеся з постановою Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» на сайті Верховної Ради України за посиланням <https://cutt.ly/NYcjQRJ>.

До якого типу текстів – цілісного, перерваного чи змішаного – варто віднести цей документ? Обговоріть, чому для нього обрано саме такий формат.

Д **Цілісні тексти** зазвичай складаються з речень, організованих в абзаци, які можуть об'єднуватися в розділи, глави тощо. **Перервані тексти** організовані у вигляді «списків». Прикладами таких текстів є *переліки, списки, таблиці, графіки, діаграми, рекламні оголошення, розклади, каталоги, покажчики, бланки* тощо. Якщо особливості цілісного й перерваного різновидів поєднані, то з'являється **змішаний текст** (наприклад, текст, що складається з абзців, може містити також графік або таблицю тощо).

Г. Обговоріть у класі особливості позначення латиницею таких букв нашого алфавіту: **Гг, Гг, Жж, Кк, Її, Єє, Юю, Яя**. Чим зумовлені ці особливості? Чому апостроф і м'який знак не передаємо під час транслітерування?

Творча студія

19 **А.** У парах складіть схематичний портрет вовчої зграї, намалювавши умовними позначками її членів. Біля кожного символу коротко напишіть риси відповідної тварини.

Б. Об'єднайтеся в групи. Обговоріть створені в парах портрети, уклавши спільний список рис.

Практикум

20 **А.** Прочитай чи прослухай другий розділ твору про Лобо. Чи змінилося ставлення оповідача до вовка? Знайди підтвердження в тексті.

Б. Прочитай уривок із цього розділу. До якого стилю його можна віднести: художнього чи наукового?

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно. Як він здогадався – не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав на дюйм над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожну лапу в свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загібати землю, так що камінцяччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися. Точнісінько так само він робив і в інших випадках.

Обговоріть у класі та дійдіть спільного висновку щодо стилю уривку.

Дискусійний майданчик

- 21 Дочитай або прослухай твір до кінця, звертаючи увагу на слова, якими автор виявляє своє ставлення до вовка.

Опиши своє враження від картини Ернеста Сетон-Томпсона. За допомогою яких засобів художникові вдалося відобразити на полотні свого персонажа? Що є спільного та відмінного між тваринами, зображеними на полотні та в літературному творі?

Е. Сетон-Томпсон. Сплячий вовк

Наукова лабораторія

- 22 А. Ернеста Сетон-Томпсона називають письменником-натуралістом. Спробуй письмово дати визначення цього терміна. (Натураліст – це людина, яка займається дослідженням природи.) Переконайтеся в правильності своїх міркувань, звернувшись до **Довідника**.

Б. Прочитай у **Хрестоматії** допис *Насті Тадескі «Лобо – вовк, що змінив людину»*. Як ти розумієш заголовок цього допису? Що нового тобі вдалося дізнатися про Лобо та про самого письменника?

До речі, якщо тебе зацікавив твір *Ернеста Сетон-Томпсона «Доміно»*, про який згадала Настя Тадескі, то ти можеш його також прочитати в **Хрестоматії**.

Форум читачів і глядачів

23 А. Відзнач найемоційніші моменти у творах про тварин, з якими тобі вдалося ознайомитися впродовж останнього часу. Усно опиши свій емоційний стан під час читання цих творів.

Б. Накресли за зразком і заповни таблицю, узагальнивши свій читацький досвід. Постав знак + у комірках, де, на твою думку, це треба.

Особливість змісту твору	«Гей, чи пан, чи пропав»	«Лось»	«Лідер»	«Вірний»	«Снап»	«Лобо»	«Доміно»
На основі особистого досвіду							
Наукова чи професійна інформація про тварин							
Проблема стосунків батьків і дітей							
Проблема захисту тварин							
Проблема «злих» людей							
Проблема віри в себе							
Проблема довіри до інших							
Проблема гармонії між людьми й природою							

У парі порівняйте заповнені таблиці. Чи в усьому ваші погляди збігаються?

Форум читачів і глядачів

24 А. Користуючись інтернет-джерелами, підготуй короткий усний виступ про соціальні акції на захист диких тварин в Україні та в українській діаспорі. Чи хтось із вашого

класу бере участь в діяльності дитячих природоохоронних організацій або в акціях до певних «екологічних дат»?

Д **Діаспора**, або **діяспора** (від грецького *διασπορά* – розсіяння) – мовно-культурна спільнота, яка існує за межами свого материнського регіону, проте зберігає свою духовну з ним єдність, підтримує зв'язок з країною своєї історичної належності (наприклад, українці в Канаді, Польщі, Італії тощо).

Б. Настя Тадескі зазначає, що Ернест Сетон-Томпсон заснував дитячий рух, який «трохи пізніше охопить всю планету».

«Пласт» – українська гілка
всесвітнього молодіжного руху

Переглянь удома за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/zYnve7z> одну з програм каналу «Історія без міфів» – «Діаспора: українці поза межами Батьківщини». Хто з відомих українців до кінця життя був членом тієї організації, яку свого часу заснував Сетон-Томпсон?

Мірило постулу

1. Яку проблему твору називають основною, а яку – побічною?
2. Чому у творах письменники часто описують стосунки людини з твариною?
3. Чим відрізняються трагічна, щаслива та незавершена кінцівки творів?
4. Про що пишуть письменники-натуралісти?
5. Які особливості скаутського руху?

Тема 24. Шукаю себе

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Як Тарас Шевченко став зіркою?
- Чи лише художники створюють автопортрети?
- Як графічна інформація доповнює текстову?
- Чому деякі члени речення відокремлюють?
- Що таке контраргумент?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Контраргумент. Аудіозапис	Комбінований спосіб подання інформації. Прийоми пошуку інформації	Тавтологія і плеоназм. Відокремлені члени речення	Особистий досвід. Суспільний досвід. Артбук. Лепбук	Епітет. Метафора

Польові дослідження

1 Об'єднайтеся у дві групи й зробіть по одному спільному аудіозапису, у якому зафіксуйте створене вами усне асоціативне гроно «**Весна**».

Прослухайте ці аудіозаписи гуртом. Обговоріть, як голосом можна виразити різні емоції. Поміркуйте, чому для фіксування емоцій зручно використовувати саме аудіозапис.

Д **Аудіозапис** – це процес запису звукової інформації з метою її збереження й подальшого відтворення. Аудіозаписом називають також записану звукову інформацію. Завдяки аудіозаписуванню є змога фіксувати важливі особливості мовлення, які не можна повністю передати на письмі.

Форум читачів і глядачів

2 А. Переглянь анімафільм «*Книга-мандрівка. Україна. Як Тарас Шевченко став зіркою*» за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/wYnva0q>.

Запиши за змістом анімафільму по одному запитанню до кожної пелюстки «Ромашки Блума». У парі обмінюйтеся запитаннями і дайте відповіді на них.

Б. Знайди в анімафільмі докази того, що Тарасові Шевченку були притаманні такі риси характеру:

невгамовний, мрійливий, талановитий, працьовитий, невтомний, волелюбний, залюблений в Україну, творчий.

Запиши приклади до кожної риси.

Обговоріть у класі, які із цих рис допомогли Тарасові Шевченку стати зіркою, тобто відомим завдяки творчим успіхам.

В. Запиши три риси характеру поета, які властиві тобі. Наведи докази з власного досвіду.

У парі обговоріть написане вами, перевірте свою орфографічну й пунктуаційну вправність.

З якими орфограмами чи пунктограмами вам варто ще попрацювати?

Тарас Шевченко (1814–1861) – український поет, прозаїк, драматург, художник, мислитель

Польові дослідження

3 Спираючись на інформацію з анімафільму, визнач, який особистий і суспільний досвід давав Тарасові Шевченку теми для творчості.

Особистий досвід – це досвід (знання, вміння, навички, цінності, способи діяльності), який окрема людина набуває впродовж життя і який допомагає їй вирішувати власні проблеми.

Особистий досвід митців часто стає основою для створення ними художніх творів. Водночас митці спираються у своїй творчості й на суспільний досвід.

Суспільний досвід – це накопичені впродовж життя багатьох поколінь людей певної групи (наприклад, народу) знання, вміння, навички, звичаї, норми, традиції, які слугують опорою для практичного життя, допомагають людям взаємодіяти й досягати спільних цілей.

Форум читачів і глядачів

4 А. Прочитай у **Хрестоматії** уривок з книжки **Леоніда Ушкалова «Шевченко від А до Я»**, інформація з якої була використана в переглянутому тобою анімафільмі **«Книга-мандрівка. Україна. Як Тарас Шевченко став зіркою»**. Добери заголовок до наведеного уривка. На чому ти хочеш наголосити в запропонованому заголовку – на темі, окремій мікротемі чи основній думці уривка?

Б. Розглянь фотографії сторінок книжки **«Шевченко від А до Я»** і скажи, чому автор **Леонід Ушкалов** дав їй підзаголовок «абетка-енциклопедія».

Поміркуй над призначенням цієї книжки: вона створена більше для читання чи для розгляду?

Леонід Ушкалов
(1956–2019) –
український
літературознавець
і письменник

Д **Артбук** (від англійського *artbook* – мистецька книжка, альбом), чи **графічний альбом** – пов'язані між собою спільною темою ілюстрації, фотографії, які зібрані у вигляді альбому.

В. Поцікався у вікіпедії, що означають історично спільнокореневі до слова артбук назви: покетбук, вімельбук, лепбук, ластлепбук. Який із цих різновидів книг також можна вважати художньо-графічним альбомом?

Практыкум

5 А. Установи за таблицею відповідність між словами, ужитими в прочитаному тобою уривку з книжки Леоніда Ушкалова, та їхнім значенням.

1. грандіозний	а) насип над стародавньою могилою
2. кріпосний	б) те саме, що і кріпак; особисто залежний від поміщика й прикріплений до земельного наділу селянин
3. легенда	в) частина місцевості, яка відрізняється від інших ділянок навколишньої місцевості (ліс серед поля, луг, болото серед лісу і т. ін.)
4. драма	г) дуже, надзвичайно, дуже добре
5. курган	г') надзвичайно великий; могутній, величний
6. урочище	д) народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою
7. напрочуд	е) яка-небудь подія, що приносить горе, страждання в особистому або громадському житті

Б. Випиши з прочитаного уривка по кілька багатозначних слів і слів з одним значенням (бажано різних частин мови).

У парі обговоріть, чи є серед виписаних вами слів ті, що вжиті в прямому значенні, й ті, що вжиті в переносному значенні.

В. Об'єднайтеся в пари для диктування. Розподіліть за допомогою лічилки, хто кому який ряд слів диктуватиме.

1) чотирна..цять, повіс..ті, запам..ятав, ро..кішна, піс..ні, жит..і, пам..ятки, змал..овував, ..формувало, розумін..я, крем..янистий, облич..я, наві..ь, л..юбити, ц..ому

2) бач..в, д..корації, втрач..н..м, пр..красною, г..роїчної, с..рітське, зб..рав, архіт..ктури, д..тинстві, п..р..жите, гл..боке, бер..г, шв..дскоплин..ий, з..мля, мат..рі, п..шатися

Здійсніть взаємоперевірку, поясніть орфограми. Спираючись на свою групу слів, стисло перекажіть прочитаний раніше уривок.

Польові дослідження

6 У переглянутому тобою анімафільмі «*Книга-мандрівка. Україна. Як Тарас Шевченко став зіркою*» було згадано, що Шевченко малював себе. Як називається такий жанр образотворчого мистецтва? Запиши, що в нього спільного з автобіографією. Обговоріть у класі свої міркування.

Наукова лабораторія

7 А. Обговоріть у класі, що не так у виразах «своя автобіографія» та «свій автопортрет», які використав хлопчик.

Я гадаю, що свою автобіографію легше написати, ніж намалювати свій автопортрет

А хіба можна написати чужу автобіографію чи чужий автопортрет?

Д **Тавтологія** – це **повтор** слова, спільнокореневих слів в одному або сусідніх реченнях, що свідчить про недостатню вправність мовця: *Я хочу **прочитати** ще не **прочитану** книжку*. Різновидом тавтології є **плеоназм** – це повторення того самого значення, але різними словами: *Я зроблю **хронометраж часу** під час читання* (частинка **хроно** латиною означає «час»). Але у художніх творах повтори часто використовують як художній засіб: *І вони **жили-поживали** та багатства **наживали***.

Б. Знайди тавтології та плеоназми в наведеному діалозі й запропонуй варіанти покращення мовлення дітей.

Дівчинка: Я вже прочитала книжку Леоніда Ушкалова, і я дуже вподобала цю книжку. А ще я дізналася, що такі книжки є й про інших відомих людей, наприклад, Лесю Українку, Григорія Сковороду та інших.

Хлопчик: О, а я ще не зміг прочитати цю книжку, бо коли я зібрався її читати, то цієї книжки не було в бібліотеці. А потім я хотів купити її в онлайн-вому інтернет-магазині, але не знайшов у преїскуранті цін її ціни на сайті.

Дівчинка: Це тому, що ця книжка була надрукована кілька років тому. А такі красиві артбукові книжки довго не залежуються на полицях магазинів і супермаркетів.

Підказка: тавтологій – понад 10, а плеоназмів – 4.

Зробіть гуртом висновки про те, як під час створення власних висловлень (творів, есе, виступів) можна долати проблему повторів.

В. Де ти шукатимеш потрібну інформацію про книжку? Які прийоми пошуку інформації використаєш? Обговоріть це гуртом у класі.

Д **Прийоми пошуку інформації** – це відпрацьовані способи якнайшвидшого знаходження людиною потрібних їй відомостей. З розвитком інтернету пошук багатьох видів інформації надзвичайно спростився. Типовими прийомами пошуку в мережі є такі: за ключовими словами й хештегами; в онлайн-бібліотеках і каталогах; за лінками; через чати й конференції; через соціальні мережі.

Практикум

8 Запиши словесний портрет рідної людини або кумира. У парі визначте, чи є у створених вами портретах указівки на таке:

- ▶ загальні фізичні ознаки (стать, вік, зріст, статура);
- ▶ анатомічні ознаки (фігура, волосся, обличчя, брови, очі, ніс, губи, зуби тощо);
- ▶ поведінкові характеристики (постава, хода, жести, міміка, голос, манера поведінки, особливості мовлення);
- ▶ супутні ознаки (одяг і його особливості, аксесуари);
- ▶ інші особливі прикмети.

Проаналізуйте, чи не трапилися у ваших описах тавтології або плеоназми.

Польові дослідження

9 **А.** Розглянь ілюстрацію Анастасії Стефурак до книжки «Шевченко від А до Я». Як графічна інформація доповнює текстову?

Д **Комбінований спосіб подання інформації** – це різне поєднання словесного, графічного, звукового та інших способів.

Б. Запиши в зошиті відомості про знакові події в житті Шевченка, які трапилися у 1814, 1838, 1841, 1847, 1857, 1861 роках. Скористайся інформацією з уривка 2 «Диво дивне...» з артбука «Шевченко від А до Я» та іншими джерелами, зокрема з інтернету.

Наукова лабораторія

10 А. Прочитай вірш Тараса Шевченка «Встала весна» та його переказ. Визнач тему й основну думку обох текстів. Чи є різниця? А чи відрізняються тексти за емоційністю? Припусти, завдяки чому виникає різне емоційне сприйняття.

Вірш Тараса Шевченка	Нехудожній переказ
Встала весна, чорну землю Сонну розбудила, Уквітчала її рястом, Барвінком укрила. І на полі жайворонок, Соловейко в гаї Землю, убрану весною, Вранці зустрічають...	Почалася весна. На землі, яка була чорною, зазеленіли ряст і барвінок. На полі жайворонок, а в гаю соловейко щебечуть уранці й літають над землею, на якій зеленіє ряст і барвінок.

Б. Зверни увагу на те, у якому значенні у вірші вживано слова – у прямому чи переносному. Порівняй цей вірш із переказом, у якому всі слова вжито в прямому значенні. Обговоріть у парі, як слова, ужиті в переносному значенні, допомагають створити яскравий, емоційний образ приходу весни.

В. Досліди, які художні засоби використав поет, щоб тонко й точно передати почуття ліричного героя від приходу весни. Запиши приклади на використання таких художніх засобів:

Д **Епітет** – художнє означення, тобто прикметник, ужитий у переносному значенні, який називає характерну рису, визначальну якість предмета або явища, додає тексту певної мальовничості.

Метафора – художній засіб, що полягає в переносному вживанні слів різних частин мови або виразів на основі аналогії, тобто схожості.

Персоніфікація (уособлення) – різновид метафори, суть якого полягає в перенесенні характеристик, властивостей, дій живого на неживе.

Практикум

11 А. Підготуйся до художньої декламації вірша «*Встала весна*». Визнач:

- ▶ з якою **інтонацією** ти будеш читати: *нейтральною (розповідною), окличною, запитальною, перелічувальною чи інтонацією незавершеного висловлення;*
- ▶ у якому **темпі** та **ритмі** ти будеш читати: *повільно (плавно), звичайно, швидко;*
- ▶ де і які робитимеш **паузи** під час читання: *короткі, довші, найдовші;*
- ▶ які слова будеш особливо виділяти (**логічно наголошувати**) у межах фрази.

Б. Організуйте в класі мініконкурс з декламації, оцінюючи виступи за переліченими вище критеріями:

✓ інтонація	✓ паузи
✓ темп	✓ логічні наголоси

Польові дослідження

12 А. Прослухай за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/WYnvkP6> вірш «*Садок вишневий коло хати...*», озвучений голосом Тараса Шевченка.

Обговоріть гуртом, які почуття виникають під час прослуховування голосу людини, яка жила півтора століття тому. Дізнайтеся більше за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/LYnvv5d>, як креативна агенція TABASCO за допомогою нейромереж (один із напрямів наукових досліджень в галузі створення штучного інтелекту) відтворювала голос Кобзаря.

Укладіть гуртом перелік п'яти найважливіших, на вашу думку, причин, з яких відтворення голосу Тараса Шевченка стало одним із першочергових завдань TABASCO.

Б. Крім відтворення голосу Тараса Шевченка, науковці дослідили його почерк і створили комп'ютерний шрифт *Кобзар*. Прочитай про цей експеримент за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/cYnvE1A>, а також переглянь відеоролик, який там розміщено. Поцікавтеся в учителя чи учительки інформатики, як цей шрифт установити (інсталиювати) на класний або ваші персональні комп'ютери. Врахуйте всі деталі щодо безпечності програми.

*І мене в селі великій,
В селі волзькій, новій,
Не забудьте пам'янути
Мезлим тихим словом.*

Заповіт, 1845

Форум читачів і глядачів

13 А. Дослідниця Юлія Шиленко говорить: «Якби Тарас Григорович не став геніальним художником і поетом, то він би був не менш геніальним композитором». Прослухай ще раз вірш *«Садок вишневий коло хати...»*, озвучений голосом Тараса Шевченка. Обговоріть гуртом, завдяки чому виникає музичність (ритмічність, гармонійність) у звучанні вірша.

Б. Іван Франко зауважив про цей поетичний твір:

«Перший рядок торкає смисл зору, другий – слуху, третій – зору і дотику. ...Цілісність українського весняного вечора постає в нашій уяві з усіма кольорами, звуками, як жива».

Які саме зорові, слухові, дотикові (та, можливо, інші) образи є у цій поезії? Обговоріть у парі таку особливість вірша – простого, але водночас наповненого глибоким змістом.

В. Переглянь вірш і визнач, чи є в ньому повтори – звукові (алітерація, асонанс, рима) та словесні (тавтології, плеоназми). Випиши їх.

Які саме прийоми допомагають посилити деякі образи й створити особливий настрій у читача?

Г. Визнач, чи є у вірші слова, ужиті в переносному значенні, та відповідні художні засоби. Якщо є, то випиши їх.

Поміркуй, чи можна вважати ще однією особливістю вірша те, що в ньому майже немає художніх засобів, заснованих на вживанні слів у переносному значенні.

Г. Простеж, які речення використовує поет у вірші. Зазнач кількість їх.

Прості речення: **?**. Складні речення: **?**.

Складні речення без сполучників: **?**, зі сполучниками: **?**.

Речення з прямим порядком слів: **?**, з непрямым (інверсійним): **?**.

Яких речень особливо багато? Як це допомагає створити картину тихого, щасливого родинного вечора?

Д. Випиши з вірша всі слова, які, на твою думку, є образами-символами.

Переконайся в правильності своїх спостережень, прочитавши в *Хрестоматії* статтю *Володимира Діброви «Тарас Шевченко для сучасного читача. «Садок вишневий коло хати (вечір)»»*.

Обговоріть у класі, чи допомогла вам стаття Володимира Діброви краще зрозуміти зміст вірша.

Е. На основі проведеного аналізу вірша та обговорень вислови думку, чи погоджуєшся ти з твердженням, що поезія *«Садок вишневий коло хати...»* є шедевром пейзажної лірики.

Д **Шедéвр** (від французьких *chef d'œuvre* – головний твір) – довершений у своєму жанрі твір, що отримав захоплені відгуки критиків за надзвичайну майстерність.

Практикум

- 14 Візьми участь у конкурсі на найкраще декламування вірша *Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати...»* в аудіо- або відеоформаті.

За бажанням доповни запис музичним супроводом. Розмісти свій творчий доробок на онлайнівій дошці. Гуртом визначте переможця.

Творча студія

15 Ознайомся в **Довіднику** зі статтею «**Лепбук**». Об'єднайтеся в групи й підготуйте груповий лепбук на тему «**Шевченко моїми очима. Який він?**». У кінці тижня здійсніть взаємооцінювання своїх лепбуків за такими критеріями:

- ✓ інформативність (багатство та різноманіття матеріалів);
- ✓ креативність оформлення;
- ✓ гармонійність оформлення.

Практикум

16 А. Запиши уривок з книжки «**Шевченко від А до Я**», уставляючи пропущені літери. У парі перевірте й узгодьте написане вами.

Звідки ж ця любов Шевченк.. до автопортретів? Мабуть, це спроба зрозуміти самого себе. Недарма колись казали, що для нас, **українців**, найголовнішим у жит..і було й залишаєт..ся гасло: «Пізнай себе».

Зачитай речення зі вставним словом, з'ясуй, що виражає це слово. Чому відомий науковець Леонід Ушкалов уживає саме його? Чому важливо усвідомлено використувати вставні слова у власному мовленні? Поміркуй, чому в останньому реченні слово українців відокремлено комами.

Чи зміниться зміст речення, якщо це слово прибрати?

Д Другорядні члени речення, які доповнюють зміст речення, виражений іншими членами речення, називають **відокремленими**. Їм властивий відтінок додаткового повідомлення, і тому в усному мовленні їх виділяють інтонацією й паузами, а на письмі – відповідними розділовими знаками (комами, тире чи дужками).

Б. Що, на твою думку, означає вислів давньогрецького філософа (тобто любителя мудрості, мудреця) Сократа «Пізнай самого себе»?

Дискусійний майданчик

- 17 Прочитай у **Хрестоматії** зміст книжки «**Хто я?**», яку написав директор Паризького інституту практичної філософії **Оскар Бреніф'є**. Обговоріть у класі, чи доводилося вам ставити хоча б одне із прочитаних запитань перед собою чи своїми близькими й розмірковувати над відповідями.

Польові дослідження

- 18 Прочитай у **Хрестоматії** розділ з книжки «**Хто я?**», який називається «**Ти тварина?**». Об'єднайтеся в пари й домовтеся, хто виписуватиме аргументи на користь думки, що людина – це тварина («**Так**»), а хто виписуватиме контраргументи («**Але ж...**»).

Д **Контраргумент** – доказ на підтвердження думки, що суперечить аргументам, які висловлює хтось або сама собі людина.

Творча студія

- 19 Розподіліться на чотири групи, щоб створити власні сторінки до книжки Оскара Бреніф'є «**Хто я?**». Домовтеся, з яким із запропонованих питань працюватиме кожна група.

1. Чи подобається тобі дорослішати?
2. Чи ти такий самий / така сама, як інші?
3. Чи подобається тобі дивитися у дзеркало?
4. Чи обираєш ти, ким бути?

Кожна група розташовує аргументи «**Так**» або «**Ні**» та контраргументи «**Так, але...**» або «**Ні, але...**» у такий спосіб, щоб вийшло словесно-графічне повідомлення на вісім сторінок (як в розділі «**Ти тварина?**» у **Хрестоматії**).

Мірило поступу

1. Чому абетка-енциклопедія «Шевченко від А до Я» є артбуком?
2. Як створити словесний автопортрет?
3. Який спосіб подання інформації називають комбінованим?
4. Для чого відокремлювати деякі слова в реченні?
5. Як контраргументи допомагають підтримати дискусію?

Тема 25. Переймаю й перевершую

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Для чого автор ставить читачеві запитання щодо прочитаного?
- Як захистити своє творіння від крадіжки?
- Чому у творів бувають довгі назви?
- Чи існують правила для творчості?
- Навіщо письменники часом доопрацьовують власні твори?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Цифрове середовище	Електронний документ. Родове й видове поняття	Вставлені конструкції. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення	Резюме	Перероблене видання

Дискусійний майданчик

1 Об'єднайтеся в три групи. Оберіть по одному з наведених тверджень та обговоріть його, добираючи аргументи («Так, тому що...») і контраргументи («Але ж...»). Підготуйте для інших груп коротке повідомлення про перебіг вашої дискусії й розмістіть його на онлайнній дошці.

1. Талановита людина талановита в усьому.
2. Талант – це крапля здібностей і море праці.
3. Кожна людина талановита.

Форум читачів і глядачів

2 А. Пригадай, що тобі відомо про Леонардо да Вінчі. У парі обговоріть, чим може бути цікава біографічна повість про нього.

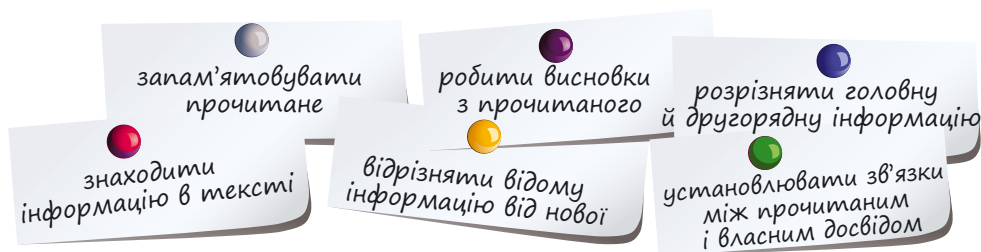
Б. Прочитай у Хрестоматії розділ 2 книжки Алли Росоловської «Леонардо да Вінчі» із серії «Видатні особистості». Яку роль відіграла родина в тому, що Леонардо «не закопав свій талант у землю»?

Польові дослідження

3 А. Дай письмові відповіді на запитання, наведені в кінці розділу 2. Як гадаєш, навіщо авторка ставить читачам ці запитання?

Б. Познач, які вміння тобі довелося застосувати, щоб відповісти на запитання.

Поцікався, що обрали друзі й подруги.

Практикум

4 А. Не зазираючи в книжку, визнач послідовність етапів роботи Леонардо над щитом, намалювавши олівцями на аркуші послідовний ланцюжок з відповідними кольорами комірок. Потім перевір себе за текстом у **Хрестоматії**.

Отримав щит від тата із проханням розфарбувати його.

Вималював на дереві чудовисько, що вилазить із розщелини в скелі та випускає з пащі вогонь.

Поназбирував собі до кімнати найрізноманітніших страшних тварин, яких тільки зміг познаходити.

Виліпив із глини жахливого монстра, що вилазить зі щілини.

Віддав круг столярові, щоб той вирівняв і відшліфував його.

Продемонстрував роботу батькові, налякавши його.

Б. Знайди в розділі фрагмент тексту, який авторка подає в дужках. Яку роль виконує речення в дужках (*уточнює попереднє речення, дає нову принагідну інформацію тощо*)? Знайди в **Довіднику** статтю про вставлені слова й конструкції.

Д **Вставленими** називають такі слова й конструкції (словосполучення, речення і навіть кілька речень), які вживають для *доповнення, роз'яснення чи уточнення* змісту основного повідомлення в реченні. Вставлені компоненти виділяють комами, тире або дужками. Вставлення вимовляють швидше і тихіше. На відміну від **вставних** слів і конструкцій, **вставлені** ніколи не можуть бути на початку речення, бо інформація, яка в них подається, завжди принагідна, її згадують після уже раніше озвученого.

Творча студія

5 Напиши твір-розповідь про те, як майстер своєї справи (скульптор, кухар, швачка тощо) щось виготовляє. Використовуй вставні та вставлені слова й конструкції.

У парах прочитайте й обговоріть написане вами. Чи доречно використані вставні та вставлені слова й конструкції? Чи правильно вжиті біля них розділові знаки? Розмістіть дописи на онлайнній дошці.

Форум читачів і глядачів

6 Об'єднайтесь у чотири групи. Опрацюйте в **Хрестоматії** розділи 6, 10, 11 та 12 книжки Алли Росоловської за таким алгоритмом:

1. Розподіліть між групами розділи для читання.
2. Спочатку прочитайте запитання в кінці розділу.
3. Потім прочитайте сам розділ і знайдіть у ньому відповіді на запитання.
4. Об'єднайтесь по черзі з різними групами та вислухайте їхні відповіді, а також надайте їм відповіді на запитання до вашого розділу.
5. За змістом розділів 6, 10, 11 та 12 запишіть коротке резюме за наведеним початком.

Групи	
1 – 2	3 – 4
1 – 4	2 – 3
1 – 3	2 – 4

Леонардо да Вінчі вважають геніальним ..., бо він ...

Д **Резюме** (французьке *resume*) – стислий виклад суті почутого, прочитаного, написаного або стислий висновок зі сказаного, написаного, прочитаного.

За бажанням можеш прочитати книжку Алли Росоловської повністю. А зараз створи ще одне резюме – за вже відомою тобі інформацією про Тараса Шевченка.

Тараса Шевченка вважають геніальним ..., бо він ...

Наукова лабораторія

7 А. Порівняй два простих речення й скажи, чим вони відрізняються за змістом. Яке з речень більш виразно (акцентовано) подає певну частину інформації?

Він міг невимушено вести будь-яку розмову: вчену, мистецьку або легковажну.

Він міг невимушено вести вчену, мистецьку або легковажну розмову.

Яким членом речення є слово будь-яку в першому реченні? Для чого воно там потрібне? Чому це слово в другому реченні є зайвим? Поміркуй, навіщо в першому реченні стоїть розділовий знак **двокрапка**.

При однорідних членах речення може бути **узагальнювальне слово** (схематично узагальнювальне слово позначатимемо так: УС, а однорідні члени речення — так: О).

Якщо УС стоїть **перед** О, то **після** нього ставимо **двокрапку**:
УС: ●, ●, ●.

Якщо УС стоїть **після** О, то **перед** ним ставимо **тире**: ●, ●, ● – УС.

Якщо УС стоїть **перед** О, а **після** них речення продовжуємо, то **перед** О ставимо двокрапку, а **після** них – тире. УС: ●, ●, ● – ...

Якщо при узагальнювальному слові є слова а саме, як-от, наприклад, то перед ним ставимо кому, а після них – двокрапку:
УС, як-от: ●, ●, ●.

Б. Трансформуй запропоновані речення в три речення з узагальнювальним словом відповідно до схем, наведених вище. У парі перевірте свої записи.

У Флоренції працювало чимало всесвітньо відомих художників, скульпторів, архітекторів.

Тарас Шевченко був геніальним у поезії, малярстві, спілкуванні, боротьбі за свободу свого народу.

Які слова тобою використані у реченнях як узагальнювальні? Чи можна їх назвати родовими поняттями, які об'єднують види?

Д **Родовé поняття** – це поняття, що має ширший зміст щодо іншого поняття (чи інших понять), яке називають **видовим**.

В. Спробуй записати слова – родові поняття у дужках біля кожної з наведених груп видових понять.

Зразок. Зозуля, ворона, ластівка, лелека (...).

Полотно, пензлик, фарба. Прозаїк, поет, драматург. Оповідання, повість, вірш, драма, документ, заява. Флоренція, Київ, Україна, Закарпаття, Чехія. Леонардо да Вінчі, Тарас Шевченко, Іван Франко, Нікола Тесла. Угорі, унизу, спереду, позаду. Крапка, кома, тире, двокрапка.

У парі порівняйте свої висновки. Чи завжди є всього одна підстава (ознака) для визначення родового поняття? Чому?

Польові дослідження

8 **А.** Прочитай розділ 9 книжки Алли Росоловської та скажи, чи можна лист Леонардо да Вінчі до Людовіко Морро вважати прототипом сучасного резюме як документа, який подають працедавцям ті, хто шукає роботу. Чому важливо вміти презентувати себе?

Д **Резюме** – це документ з короткими відомостями про навчання, трудову діяльність й досягнення особи, який вона спрямовує до потенційних працедавців під час пошуку роботи.

Б. Ознайомитися з формами резюме можна за посиланням [https://cutt.ly/ WT2iXfm](https://cutt.ly/WT2iXfm). Зауваж, що якби Леонардо да Вінчі був нашим сучасником, він міг би створити своє резюме в цифровому середовищі й надіслати електронною поштою.

Д **Цифрове середовище** включає у себе як вебсайти, так і електронні документи, файли, які користувачі опрацьовують на відповідних пристроях (комп'ютерах, ноутбуках, планшетах, телефонах, інших видах гаджетів).

Творча студія

9 Уяви, що тобі уже виповнилося 30 років. Напиши власне резюме, уявляючи свої бажані професійні здобутки.

Форум читачів і глядачів

- 10 Прочитай розділ 4 книжки Алли Росоловської «Леонардо да Вінчі». Чому майстер Веррокіо – учитель Леонардо да Вінчі – одного дня припинив писати картини? Аргументуй свою думку.

Практикум

- 11 А. Знайди в прочитаному розділі слова на відомі тобі орфографічні правила. Підкресли літери, написання яких потрібно пояснювати за допомогою цих правил.

Б. З'ясуй у тлумачному словнику значення слова перевершити. Доведи, що слова вершина, верхівка, поверх, зверху, вершки, верховина, поверховий, поверхневий, завершення, зверхньо є спільнокореневими зі словом перевершити.

Як називаються пари слів на зразок *верховина / вершина; поверховий / поверхневий*? А такі: *пóверх / повéрх*? Поясни різницю в значеннях цих слів, звернувшись до словника.

В. Об'єднай дієслова з префіксом *пере-* у кілька груп, відповідно до тих значень, які виражає цей префікс. Заповни таблицю, накреслену за зразком.

перешіптуватися, перечитати, перевезти, перепитати, перейти, перекликатися, передавати, перебудувати, перерити, перетворити, перенести, перевиховати, перезирнутися

Взаємодія в парі	Повторювана дія	Удосконалення зробленої дії	Переміщення в просторі

Дискусійний майданчик

- 12 Алла Росоловська неодноразово наголошує на тому, що Леонардо спеціально робив невеликі помилки у своїх кресленнях і записах, щоб його винаходами не могли скористатися в недобрих цілях.

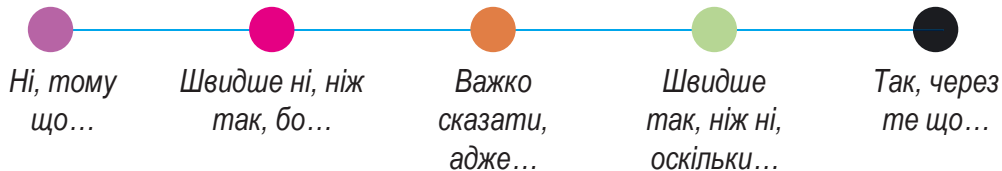
Поміркуй, чи існували в часи Леонардо да Вінчі закони про захист авторських прав. Наведи, за змоги, приклади з тексту.

Гелікоптер да Вінчі

Обери на шкалі варіант відповіді та аргументуй свою думку під час спільного обговорення, покликаючись на текст.

Чи можна поведінку Леонардо да Вінчі назвати захистом авторських прав?

Польові дослідження

13 Прочитай у **Хрестоматії** два тексти: «**Сюжет ТСН**» та «**В аеропорту**». У парі дайте відповіді на запропоновані питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Яка тема й основна думка об'єднує ці два тексти?
2. Про що свідчить той факт, що картини української художниці Марії Примаченко скопіювали відомі світові бренди?
3. Як ти гадаєш, чому фінський турист подзвонив журналістам і оприлюднив виявлений факт плагіату?
4. Чи відомо тобі, які наслідки може мати порушення авторського права?
5. Чи легко, на твою думку, довести факт такого порушення?

Д **Авторські права** дають змогу авторам літературних, мистецьких і наукових творів отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності. Суспільним надбанням певний твір може стати лише із часом (у більшості країн через 50, а то й 70 років після смерті автора).

Дискусійний майданчик

14 Розглянь картини художниці *Марії Примаченко* та дитячий малюнок. Чи можна у цьому випадку говорити про плагіат? Аргументуй.

Картини Марії Примаченко

Дитячий малюнок

З'ясуй у словнику значення слова *переймати*. Поясни, навіщо початківцям *переймати* досвід визнаних професіоналів. А чи можуть до цього вдаватися навіть знані митці? Дай відповідь, переглянувши відеоролик «*Гордість України. Історія художниці Марії Примаченко, яка підкорила Європу*» за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/1YWwzZb>.

Польові дослідження

15 Прочитай за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/RYQ6URX> допис Христини Мельник «*Життя Марії Примаченко в 10 фактах*».

У парі дайте відповіді на запропоновані питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Як *всесвітньо відомий* художник Пабло Пікассо відгукувався про Марію Примаченко?
2. З ким із відомих людей зустрічалася Марія Примаченко?
3. Які *тяжкі випробування* пережила жінка?
4. Чому *односельці* не вірили, що Марія – *знана на весь світ* художниця?
5. Які факти із життя художниці особливо вражають?

Поміркуйте гуртом, чи можуть складні обставини життя зупинити талановиту людину на шляху до самореалізації.

Дискусійний майданчик

16 Прочитай у **Хрестоматії** анотацію до книжки *Марії Рубан «Марія Примаченко»* та перші чотири причини, зазначені в розділі «Сім причин прочитати книжку “Марія Примаченко”». Запропонуй від себе ще три причини з огляду на вже відому тобі інформацію про художницю. Обговоріть гуртом ваші пропозиції.

Форум читачів і глядачів

17 Прочитай розділ «Мистецька веранда» з книжки *Марії Рубан «Марія Примаченко»*. Зверни увагу на підписи до картин, які робила Марія Примаченко. Підпис до якої картини тебе зацікавив найбільше? Як ти уявляєш це зображення? Знайди репродукцію картини в інтернеті й перевір своє припущення.

Творча студія

18 Напиши 3–4 розлогі підписи до уявних картин. У парі обговоріть свої підписи і оберіть два найцікавіших. Опишіть словами можливе зображення на картинах з такими підписами (образи, кольорову гаму, художні деталі, за якими впізнаватиметься ваш стиль).

Форум читачів і глядачів

19 **А.** Прочитай у **Хрестоматії** розділ «Подорож до Києва» із книжки *Марії Рубан*. Як ти гадаєш, чи правильно зрозуміла Марія зміст слів директора «А з тобою я ще вищий став»?

Б. Прочитай початок п'ятого розділу й наступну главу «Навчання у майстерні». Які риси вдачі виявила дівчинка в новому оточенні? Запиши свої міркування щодо того, як можна розуміти такі її слова: «Бо художники пишуть з природи, а я від душі!»

В. За допомогою діаграми Венна проаналізуйте, що спільного й відмінного в тому, як було визнано геніальність *Марії Примаченко* та *Леонардо да Вінчі*. Обговоріть у парі, чи можна до обох цих випадків застосувати афоризм німецького філософа *Іммануїла Канта*: «Талант – це дар робити те, чого неможливо ні навчити, ні навчитися».

Польові дослідження

20 Об'єднайтеся в групи та ознайомтеся з кількома знаменитими «Правилами», які Леонардо да Вінчі написав для своїх учнів.

1. Люди, що швидко й легко переходять до практики, не вивчивши досконало теорії, подібні до моряків, що вирушають у море на судні, у якому немає ні керма, ні компаса.
2. Малюйте в уяві контури фігур, які ви спостерігали протягом дня: де думка не працює разом з рукою, там немає художника.
3. Критика з боку ворогів приносить більше користі, ніж захоплена похвала друзів.

Запишіть правила, які могла би сформулювати українська художниця Марія Примаченко, та представте їх іншим групам, аргументуючи кожне.

Творча студія

21 Пригадай, як ти реагуєш у ситуаціях, коли створене тобою хтось критикує. Запропонуй кілька правил, у який спосіб критикувати припустимо. Гуртом укладіть спільні «Правила критики».

Форум глядачів

22 Переглянь за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/dYnvIUW> шосту серію анімафільму «Книга-мандрівка. Україна. Чудернацький всесвіт Марії Примаченко». Склади за цим відео та іншими відомими тобі джерелами інформації план розповіді про життя мисткині.

Прочитай у Хрестоматії зміст книжки Марії Рубан «Марія Примаченко». Про які таланти майстрині не розповідає анімафільм? За бажанням прочитай біографічну повість повністю, напиши рецензію на цю книжку й розмісти свій доробок на онлайн-дошці.

Марія Примаченко

Дискусійний майданчик

23 Про якого відомого українця чи відому українку тобі хотілося б написати біографічний твір? Обговоріть гуртом, кого більше з-поміж героїв і героїнь ваших «біографічних творів» – наших сучасників чи видатних особистостей минулих століть? Чому так?

Практикум

24 А. Прочитай про те, як підготуватися до написання біографічного твору. Вислови свою згоду чи незгоду з наведеними тезами, записуючи номер речення і поряд відповідно ТАК чи НІ. Обговоріть гуртом, щодо яких пунктів у вас виникли розбіжності.

1. Ознайомитися з біографією людини, про яку буде твір (ТАК / НІ).
2. Вигадати ім'я своєму героєві, не таке, як у реальному житті (ТАК / НІ).
3. Описувати всі події в життєписі за хронологією (ТАК / НІ).
4. Додавати вигадані події та вигаданих персонажів (ТАК / НІ).
5. Ознайомитися з творами інших письменників про цю людину (ТАК / НІ).
6. Поспілкуватися із самою людиною або з її знайомими (ТАК / НІ).
7. Отримати офіційний дозвіл на написання твору в тієї людини, про яку в ньому йтиметься (ТАК / НІ).
8. (Можеш додати власний пункт, який вважаєш важливим для себе як автора.)

Б. Ознайомся в Хрестоматії з передмовою письменника *Олександра Гавроша* до його книжки «У пошуках Івана Сили». У цій книжці автор розповідає про те, як працював над біографічною повістю «*Неймовірні пригоди Івана Сили, найсильнішої людини світу*», що вийшла друком раніше й стала основою для сценарію дитячого художнього пригодницького фільму про уславленого атлета.

Запиши відповіді на наведені питання.

1. Як звали Івана Силу в реальному житті?
2. Звідки він був родом?
3. Чим він був знаменитий?
4. З якими труднощами зіткнувся автор?
5. Чому письменник називає Івана Силу «неймовірним міфом»?

Олександр Гаврош
(1971) –
український
письменник,
драматург,
журналіст

Дискусійний майданчик

- 25 Прочитай у **Хрестоматії** початок розділу «Тридцять неперевіраних фактів» з книжки *Олександра Гавроша «У пошуках Івана Сили»*. Обери на шкалі варіант відповіді й аргументуй свою думку під час спільного обговорення.

Чи важливо наперед знати, які події покладено в основу сюжету?

Польові дослідження

- 26 Зверни увагу, що ти читаєш *друге, перероблене* видання книжки. Як гадаєш, навіщо письменникові знадобилося створювати оновлену версію твору?

Обговоріть у парі запропоновані питання. Визначте ті, на які складно було відповісти. З'ясуйте в інших однокласників і однокласниць їхні відповіді.

1. Бо коли він перечитував свій твір, знайшов помилки і вирішив їх виправити.
2. Бо творчість – це захопливий процес, і митець може працювати над твором усе життя, придумуючи щораз влучніші художні засоби.
3. Бо автор знайшов нові деталі біографії героя, що потребували уточнення.
4. Власна відповідь.

Форум читачів і глядачів

- 27 Прочитай у **Хрестоматії** розділ 7 повісті. Знайди в тексті кілька порад, які давали Іванові дідусь і доктор Брякус. Прокоментуй їх. Чи дослухався Іван цих порад і якими були наслідки непослуху? За бажанням прочитай усю повість.

Практикум

- 28 А. Поясни значення висловів. Обґрунтуй, які прикметники в наведених нижче сполученнях ужито в переносному значенні.

Чи може контекст вплинути на значення словосполучень?
сонна муха, кругленька сума, відкритий погляд, смертельна образа

Б. Прочитай речення з однорідними членами. Чи можливо було обійтися лише одним словом із ряду? Як при цьому змінився б зміст?

Івана в столиці вражало все, а найперше – рух. Усе тут кудись квапилося, бігло, летіло, метушилося.

Ошелешений, він стояв посеред цієї галасливої купи людей, які щось викрикували, сперечалися, жартували, плескали його по плечу, поки хтось рішуче не потягнув Силу за рукав полотняної сорочки.

В. Чому в наведених реченнях немає коми між виділеними словами?

У центрі кола стояв кумедно вбраний вусатий дядько у **довгому зеленому** циліндрі.

Це був середнього віку **кремезний смаглявий** чоловік у смугастому трико...

Г. Знайди порівняння в наведених реченнях. Яку роль вони відіграють?

О, та тут зовсім не так, як у їхніх горах, де можна надвечір сидіти добру годину на розпутьті, слухаючи повільну, мов сонна муха, балачку сивезного діда.

Та ба, хлопець стояв, як дубок, і зігнути його чи звалити підніжкою не вдалося.

Натовп підбадьорливо ревів, а оповісник почав нервово крутити свого прямого й довгого, як шпича, вуса.

| Творча студія

29 Напиши есе на тему «**Мої сьогоднішні й майбутні досягнення**». Прочитай його друзям, подругам і батькам. Що у твоєму есе їм сподобалося?

| Мірило поступу

1. Що таке цифрове середовище?
2. Чому треба захищати авторські права?
3. Як назва допомагає сприймати твір?
4. Чому серед читачів такі популярні біографічні твори?
5. Чи є межі покращення чогось?

Тема 26. Приймаю виклики

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Що означає фраза «Ми всі родом із дитинства» (*Антуан де Сент-Екзюпері*)?
- Чи є різниця між словотворчістю і словотворенням?
- Чи легко розуміти текст, у якому багато діалогів?
- Як розділові знаки підказують ставлення автора до висловлюваного?
- Як читання може допомогти впоратися із життєвими викликами?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Самосуд. Расова дискримінація	Слова, введені зі вжитку	Пояснення. Уточнення. Словотворчість. Рід невідмінюваних іменників	Адресат твору. Примітки (виноски)	Публіцистичний відступ у композиції твору

Форум читачів і глядачів

1 А. Прочитай у *Хрестоматії* або прослухай за QR-кодом чи посиланням <https://cutt.ly/oYnvFXO> оповідання *Івана Франка «Малий Мирон»*. Поміркуй, чому твір закінчується словами «Бідний малий Мирон!..». Кому автор адресує свій твір? Поясни свою думку.

Д **Адресат твору** – той, хто сприйматиме художній твір. Від того, у кому автор вбачає адресатів, значною мірою залежать **композиція, жанр і стилістичні особливості** твору, зокрема вибір мовних засобів.

Б. Що об'єднує малого Мирона з головними героями уже прочитаних тобою творів – Леонардо да Вінчі та Марією Примаченко, коли вони були дітьми? Чи можна стверджувати, що Іван Франко в оповіданні теж розмірковує над питанням підтримки таланту дітей? Наведи аргументи.

Практикум

2 А. Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Хто є оповідачем у творі?
2. У якій частині оповідач (автор) ніби безпосередньо звертається до адресатів свого твору?
3. Хто головний персонаж твору?
4. Про які події в житті Мирона йдеться? Чи ці події є значущими для хлопчика? Чому?
5. Чи можна стверджувати, що в оповіданні кілька зав'язок, кульмінацій і розв'язок? Аргументуй свою відповідь.
6. Яка основна думка оповідання?

Б. Запиши до всіх п'яти частин оповідання заголовки у вигляді питальних речень. Обміняйтеся в парі питаннями-заголовками й по черзі дайте стислі усні відповіді на них. Чи вдалося вам дібрати такі заголовки, відповідаючи на які, було легко розкрити тему й основну думку кожної частини?

Наукова лабораторія

3 А. Переглянь у **Хрестоматії**, яким словам і виразам в оповіданні Івана Франка дається тлумачення внизу кожної сторінки. Розподіли їх у таблиці, накресленій за зразком. Які ще слова чи вирази в тексті, на твою думку, потребують пояснення?

Іншомовні слова	Діалектизми	Архаїзми	Терміни й професіоналізми	Знаки культури

Порівняй свою таблицю із таблицею однокласника чи однокласниці. Порівняйте в парі заповнені вами таблиці.

Б. Обговоріть у класі, хто підготував пояснення – письменник чи людина, яка уклала текст до друку.

Чи можна стверджувати, що ця інформація розрахована на адресата твору?

Д **Примітки, віноски** – це лаконічна довідка до того чи того слова в тексті, яке може бути незрозуміле читачам (читачкам). Пояснення здебільшого потребують слова іншомовного походження, діалектизми та архаїзми. Іноді примітки роблять до авторських скорочень, аббревіатур чи образних (переносних) висловів тощо.

В. За посиланням <https://cutt.ly/SYq9Kzr> переглянь оригінал оповідання «Малий Мирон», який було надруковано в збірнику «Галицькі образки» у 1885 році. Чи є там ті примітки, що наведені до цього оповідання в Хрестоматії? Чому?

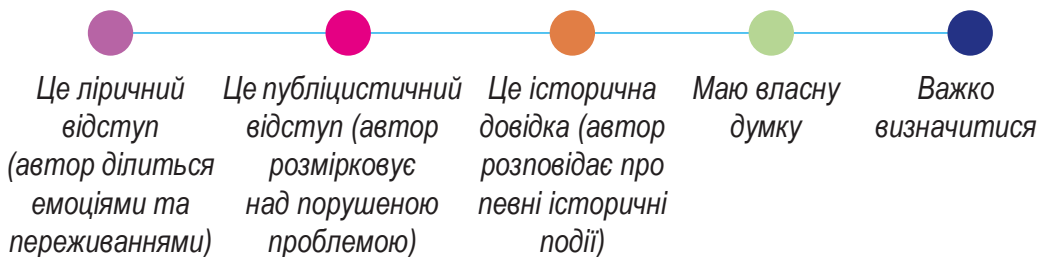
Г. Якби Іван Франко знав, що ти у ХХІ столітті читатимеш його оповідання, то які прийоми він міг би використати для уточнення й пояснення певних слів? Чи можливо це в діалогах та монологіях персонажів? А в словах автора? Дай відповідь на це питання, ознайомившись зі статтею «Відокремлення розділовими знаками уточнень і пояснень» у Довіднику.

Д Автор висловлення вдається до різноманітних прийомів уточнення та пояснення певних слів, наприклад, використовує для цього звороти: *тобто, а саме, (а) точніше, або, інакше кажучи, навіть, особливо, переважно, у тому числі, зокрема, наприклад, причому, (і) притому, і взагалі (та й узагалі)* та ін. На письмі засоби пояснення зазвичай відокремлюють комами, тире чи дужками.

Дискусійний майданчик

4 Обери на шкалі варіант відповіді й аргументуй свою думку під час спільного обговорення.

Яку роль в оповіданні «Малий Мирон» відіграє п'ятий розділ?

Обговоріть гуртом, чи пов'язаний цей розділ із сюжетом.

Польові дослідження

5 А. Перечитай у *Хрестоматії* перший абзац другого розділу оповідання «*Малий Мирон*» та казку *Сергія Козлова* «*Їжачок в тумані*». Що спільного в Мирона й персонажа казки в ставленні до навколишнього світу? Запиши імена інших персонажів раніше прочитаних тобою творів, які чимось подібні до Мирона та Їжачка.

Б. Як ти можеш пояснити метафоричний зміст питання Івана Франка «Який цвіт розів'ється з того пуп'янка?» у п'ятому розділі оповідання? Чи сучасні дитячі письменники ставлять перед собою це питання? Створи список книжок для дітей 5–6 років, які сприяють розвитку дитячої фантазії.

Дискусійний майданчик

6 А. Об'єднайтеся в п'ять груп. Кожна група має визначити, за якою формулою спілкувався з малим Мироном хтось із його оточення: батько, мати, малий Василь, старий Рябина, інші односельці.

1. Я – Ок, ти – Ок

3. Я – не Ок, ти – не Ок

2. Я – Ок, ти – не Ок

4. Я – не Ок, ти – Ок

Обговоріть висновки, які ви зробили. Про що вони можуть свідчити?

Б. Пригадай, які слова – назви істот належать до середнього роду. Який емоційний відтінок з'являється, якщо стосовно якоїсь людини вживають іменник у середньому роді? Поміркуй, чому сусіди говорили про Мирона «якесь не таке, як люди».

В. Що мають на увазі ті, хто радить: «будь як усі», «будь нормальною людиною»? Запиши свої міркування (5–8 речень). У парі прочитайте та обговоріть написане вами.

Ілюстрація В. Ружиної

Г. Чи бути не таким, як усі, своєрідним, оригінальним – це погано? Відповідаючи, наводьте як приклад персонажів раніше прочитаних творів. У своєму мовленні використуйте прийоми уточнення та пояснення.

Форум читачів і глядачів

7 А. Перечитай перший абзац третього розділу оповідання «Малий Мирон». Кого хлопчик боїться в хаті? Назви цих уявних персонажів, покликаючись на текст. Обговоріть гуртом, яких інших подібних істот ви знаєте? Чи існують вони насправді?

Б. Переглянь трейлер мультфільму «Корпорація монстрів» за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/ZYnvCzf>. Як гадаєш, чи враховують сучасні аніматори особливості дитячої уяви? Чи навчають ці мультфільми дітей бути дружніми до своїх страхів?

Творча студія

8 А. Створіть гуртом у класі усний опис «дідів у кутах», ланцюжком додаючи різноманітні художні деталі до образу цих уявних істот.

Б. Об'єднайтеся в групи й на підставі створеного гуртом усного опису намалуйте портрет якогось «діда в кутку». Обговоріть портрети. Чи легко було те, що ви описали словами, зобразити на папері?

Ілюстрація І. Мамаєвої

В. Чи траплялося тобі «бачити» фантастичних істот у звичних речах?

Пригадай казку *Василя Короліва-Старого «Хуха-Моховинка»*, де діти боялися хух. Чи можна припустити, що письменник теж мав досвід дитячих страхів?

Вигадай і запиши невелике оповідання із сюжетом в одну-дві події, де одним із персонажів буде якась уявна істота. Зачитайте тексти в класі, гуртом обговоріть, наскільки яскраві образи вам удалося створити.

Проаналізуй, над чим тобі ще варто попрацювати з погляду змісту й мовного оформлення власних текстів.

Наукова лабораторія

9 А. Що може означати слово парканаць? Запиши слова, від яких малий Мирон міг його утворити, та кілька спільнокореневих до них слів.

Б. Прочитай у *Хрестоматії* уривок статті *«Специфічно дитячі слова української мови»*. Чи всі з них тобі відомі? Чому? Пригадай і запиши кілька слів, які ти вимовляв \ вимовляла у ранньому віці.

В. Поміркуйте гуртом, як малі діти творять слова. Для цього встановіть відповідність між загальноживаним словом і «дитячим».

Дитяча словотворчість	Загальноприйняті слова
йошник	буцати
тевелізор	машинка
тулочка	будильник
буц	соняшник
купі	автобус
бібібка	подушка
кап-кап	телевізор
бабайко	вода
гудильник	купатися
катобус	страховисько
подуся	курочка

Назвіть основні «творчі прийоми» дітей у вигадуванні слів. Як гадаєте, чи важлива в цьому процесі здатність фантазувати, знаходити асоціації, помічати спільне й відмінне? А чи багато із цих слів пізніше потрапляють до словників? Чому?

Г. Обговоріть, як змінюється словесна творчість, коли дитина дорослішає. Чи відомі вам люди, зокрема письменники, які зберегли дитячу здатність до словотворчості? Чи знаєте ви слова, що були створені якоюсь творчою людиною, а згодом стали загальноновживаними?

Г. Прочитай у Хрестоматії допис Юрка Зеленого «*Старицький, Боберський, Франко... придумували українські слова*» та замітку «*Зауваги про “мрію”*» після цього допису. Про авторство яких слів тобі стало відомо із цих матеріалів? Обговоріть у класі, чому доволі складно з'ясувати, хто створив якесь нове слово (неологізм, okazіоналізм).

Д **Словотворчість** – це творення нових слів (**оказіоналізмів, неологізмів**) за власними правилами. Усі діти дошкільного віку й деякі дорослі люди, зокрема письменники, часто створюють нові слова, які не відповідають загальноприйнятим у літературній мові схемам словотворення. Мета словотворчості – гра, розвага, мовний експеримент. На відміну від дитячої словотворчості, словотворчість письменників збагачує літературну мову.

Творча студія

10 На підставі оповідань Івана Франка «*Грицева шкільна наука*» і «*Малий Мирон*» поміркуй, що викликало занепокоєння письменника в ставленні дорослих до дитячої безпосередності. Чи змінилося щось за більш ніж 100 років від часу, коли Іван Франко писав свої твори?

Напиши есе на тему «**Як Іван Франко дітей від дорослих захищав**». Не забувай, що у своєму тексті ти маєш дати відповідь на питання «**як?**», а також аргументувати свою думку. Використовуй прийоми пояснення та уточнення, визначивши для себе адресата твору.

Оприлюдни есе на онлайнівій дошці, позначивши тегом (хештегом) адресата твого тексту. Обговоріть гуртом ваші творчі доробки.

Форум читачів і глядачів

11 А. Прочитай у *Хрестоматії* рецензію на твір *Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»*. Чим особливий Марк Твен і його персонажі, на думку рецензентки? Обговоріть це в класі, пригадавши інші прочитані вами пригодницькі твори.

Б. Прочитай перший розділ повісті, щоб познайомитися з Томом і його найближчим оточенням. Як ставиться тітка Поллі до витівок хлопця?

В. Чим відрізняються між собою примітки в цьому розділі повісті та в оповіданні *«Малій Мирон»*? Читаючи наступні розділи повісті Марка Твена, створи власний словничок слів, які треба було б пояснити сучасним підліткам (адресатам твору). Наприкінці тижня опрацюйте свої словнички.

Польові дослідження

12 А. Кому адресований монолог тітки Поллі на початку твору? Що змінилося б, якби всі відомості про Тома ми отримали від оповідача? Придумай і запиши такий початок. Обговоріть у парі, чи знає тітка Поллі про Тома більше, ніж оповідач.

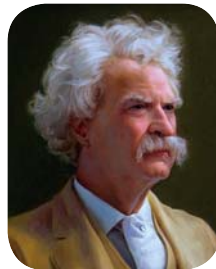
Б. Запиши у вигляді інформаційного грона риси характеру Тома Соєра, про які ти дізнаєшся на початку твору. Чи є в сучасних підлітків спільні з Томом риси?

Практикум

13 А. Поясни роль виділених слів у наведених далі реченнях. Чи є ці слова поясненнями або уточненнями?

1. Ой, **тітко!** Що у вас за спиною? 2. Томе,– сказала вона,– у школі сьогодні, **либонь**, було жарко? 3. **Справді**, я пришила білою!..

Б. Випиши з першого розділу слова, які автор наводить у дужках. Яка їхня роль? Це пояснення, уточнення, вставні чи вставлені конструкції?

Марк Твен
(1835–1910) –
американський
письменник,
сатирик, публіцист,
видавець

Форум читачів і глядачів

14 А. Прочитай у Хрестоматії другий розділ твору Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» – «Чудовий маляр», щоб дізнатися, чому Томові не вдалося провести суботній день так, як він планував.

Б. Обговоріть у парі, як ви розумієте слова автора: «У цю важку й безнадійну хвилину його раптом окрило натхнення – не що інше, як натхнення, геніальна, блискуча думка». Пригадайте і поділіться історіями з вашого життя, коли вас окрилювало натхнення.

В. Обговоріть гуртом у класі, чи погоджуєтеся ви із законом, який винайшов Том за підсумками історії з парканом.

Ілюстрація Н. Роквела

Наукова лабораторія

15 В одному з епізодів розділу «Чудовий маляр» Бен Роджерс, кепкувань якого Том боявся найбільше, «пришвартувався» на пароплаві «Велика Міссурі». Власна назва Міссурі (англійською *Missouri*) стосується таких топографічних об'єктів: штат у центральній частині США; притока річки Міссісіпі в США.

На честь якого із цих об'єктів названо було пароплав Бена? Обґрунтуй свою думку, спираючись на граматичні характеристики слів у словосполученні «велика Міссурі». Що особливого є в іменнику Міссурі з погляду форм слова та орфографії? Обговоріть у парі свої висновки.

Проведи дослідження щодо значення таких іменників іншомовного походження, як Онтаріо, Конго, Заїр, боа, кеш'ю. Чи різниться рід цих іменників залежно від їхніх значень? Утвори і запиши словосполучення із цими словами за моделлю «прикметник (або займенник) + іменник». Яке слово в цих словосполученнях вказує на рід? Переконайся у правильності своїх висновків, звернувшись до статті «Рід невідмінюваних іменників» у Довіднику.

Форум читачів і глядачів

16 А. Прочитай у **Хрестоматії** четвертий розділ твору *Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»* – «Як Том мало не став першим учнем». Чому автор назвав цей розділ саме так?

Б. Що тобі стало відомо про недільну школу, у якій навчався Том Соєр? За допомогою діаграми Венна порівняй її зі звичайною сучасною школою.

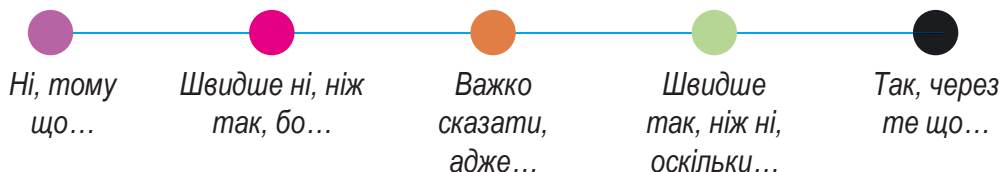
В. Випиши з вікіпедії три цікавих факти про недільні школи в Україні, що існували за часів, про які йдеться у творі Марка Твена (приблизно 40-ві роки ХІХ століття). Обміняйтеся в класі цією інформацією, доповнивши свої списки 2–3 фактами, які найбільше зацікавили під час спільного обговорення.

Дискусійний майданчик

17 А. Як персонажі твору Марка Твена (дорослі й діти) ставляться до покарання дітей різками? Наведіть приклади з твору.

Обери на шкалі варіант відповіді й аргументуй свою думку під час спільного обговорення.

Чи підтримує автор покарання дітей різками?

Б. Чи змінилося ставлення до покарань дітей у наш час? Які права мають сучасні діти і як вони їх можуть захистити? Обговоріть це питання, звернувшись до сайту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за посиланням <https://cutt.ly/0YwsBMV>. Прокоментуйте таку норму Сімейного кодексу України:

«Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини».

Поміркуйте, чи існувала така норма в законодавстві США в часи Тома (у 40-х рр. ХІХ століття).

Творча студія

- 18 Перечитай діалог Бена й Тома в другому розділі від слів «– Що, голубе, змусили працювати?» до слів «Цих простаків не бракувало: щохвилини з'являлися хлопці; вони приходили поглузувати, але залишалися білити». Приготуйтеся читати цей діалог за ролями, звертаючи особливу увагу на розділові знаки, які допоможуть вам правильно відтворити інтонації та емоції персонажів.

Форум читачів і глядачів

- 19 Прочитай у Хрестоматії шостий та дев'ятий розділи твору *Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»*, щоб познайомитися з двома найкращими друзями Тома. Про кого із цих друзів не згадала рецензентка, із текстом якої в тебе була нагода ознайомитися раніше? Як гадаєш, чому? Запиши кілька речень, якими можна було б доповнити ту рецензію, щоб усе було «по-чесному».

Польові дослідження

- 20 А. Перечитай епізод, у якому автор знайомить нас із Гекльберрі Фінном. Обговори в парі з однокласником або однокласницею, як ставилися до Гекльберрі мешканці містечка. Поміркуйте, чому автор, говорячи про ставлення людей до хлопця, бере в лапки словосполучення «добре виховані» хлопці з «порядних родин». Як Том ставився до Гекльберрі?

Б. Запиши у вигляді інформаційного грона риси характеру Гекльберрі Фінна, про які ти дізнаєшся на початку шостого розділу. Поміркуй, чи є в сучасних підлітків спільні з Гекльберрі риси.

Ілюстрація Н. Роквела

Практикум

21 А. Перечитай епізод спілкування Тома з Беккі. Зверни увагу на форму дієслів, яку вони вживають, звертаючись одне до одного. Про яке ставлення свідчить таке звертання? Пригадай, що ти вже знаєш про пошанну множину.

Б. Перечитай перший абзац дев'ятого розділу. Порівняй страхи Тома зі страхами малого Мирона з оповідання Івана Франка.

В. Працюючи в парі, порівняйте персонажів твору Марка Твена – Тома, Беккі та Гекльберрі – з персонажами детективу Олександра Есаулова «*Кенінгова колекція. Справа № 1*» – Льохом, Михом та Настею. За результатами свого порівняння зробіть повідомлення для загальнокласного обговорення.

Г. Почни створювати мапу сюжету. Які елементи сюжету можуть бути представлені на цій мапі уже на основі перших дев'яти розділів? Підпиши їх. Обговори з однокласниками та однокласницями.

Форум читачів і глядачів

22 Прочитай у *Хрестоматії* двадцять третій та тридцять перший розділи, щоб дізнатися про те, як Том і Гекльберрі допомогли суду, а також про те, у яку халепу потрапляють Том і Беккі на пікніку. За бажанням знайди в бібліотеці книжку «*Пригоди Тома Соєра*» і прочитай її до кінця.

Польові дослідження

23 А. Дізнайся з інтернет-джерел, що таке суд Лінча, або лінчування. Чи можливо це в суспільстві, де за основу прийнята ненасильницька комунікація? Які ознаки має суспільство, де можливі подібні випадки? Запиши свої міркування.

Д Несправедливе ставлення до людей, які відрізняються між собою за ознаками раси, має назву **расова дискримінація**.

З поширенням у суспільстві ідей гідного ставлення до людини, ненасильницької комунікації деякі слова – назви певних груп людей (за расовою, національною приналежністю тощо) визнаються спільнотою образливими й виводяться зі вжитку.

Таким є, наприклад, слово «негр», яке в сучасних текстах не використовується. Людей темношкірої раси в українській мові називають «темношкіра людина», «афроамериканець», «афроукраїнець» тощо.

Б. Поміркуй, які проблеми порушує Марк Твен у повісті. Поясни свою думку.

соціальні

екологічні

філософські

політичні

Спираючись на текст, запиши в низхідному порядку п'ять таких проблем – від центральної у творі до побічних, ледь порушених письменником.

В. Ще раз звернися до сайту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Як гадаєш, чи сьогодні уже вирішені ті проблеми, які порушував Марк Твен у своєму творі? Обговоріть це питання в класі. Поміркуйте, що потрібно робити дитині, яка зазнає приниження, образ,гноблення з боку інших.

Практикум

- 24** Узагальніть гуртом свою діяльність упродовж читання повісті Марка Твена як редакторів / редакторок, які готували цей текст до друку. Які слова ви виписали, щоб запропонувати їм підрядкові примітки (виноски)? Запишіть значення цих слів. Як гадаєте, чи збільшить кількість приміток редактор / редакторка, випускаючи цю книгу у 2076 році (через 200 років після першого виходу повісті)? Чому?

Мірило постулу

1. Як сучасні митці підтримують дитячу уяву та віру дітей у власні сили?
2. Чого письменники можуть вчитися в маленьких дітей?
3. Чому деякі епічні твори легко розігрувати на сцені?
4. Навіщо автори використовують у текстах такі розділові знаки, як лапки, дужки?
5. Чому прочитане важливо обговорювати з іншими читачами та читачками?

Тема 27. Дивуюся перспективам

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Чи справді письменники вміють передбачати майбутнє?
- Для чого науковцям потрібні конференції?
- Що треба знати про написання науково-популярних текстів?
- Чи легко екранізувати наукову фантастику?
- Як стати письменником-фантастом?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Сарказм та інші засоби комічного	Конференція. Телеконференція	Написання слів із частинкою <i>top</i> . Відокремлений додаток	Посвята	Наукова фантастика. Екранізація

Польові дослідження

1 А. Прочитай інформацію від Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (скорочено ЮНЕСКО, англійською United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) щодо рейтингу авторів, книги яких найбільше перекладають у світі. Чи є в переліку автори, яких ти вже знаєш?

Обговоріть у класі, чи свідчить про популярність автора кількість перекладів його книжок багатьма мовами світу. Чому?

За даними ЮНЕСКО, до десятки найбільш перекладених авторів увійшли: сценаристи Студії Волта Діснея, Агата Крісті, Жюль Верн, Вільям Шекспір, Енід Блайтон, Барбара Картленд, Данієлла Стіл, Ганс Крістіан Андерсен, Стівен Кінг.

До 50 найбільш перекладених авторів також потрапили Біблія (Новий Завіт, Старий Завіт і Біблія повністю), брати Грімми, Марк Твен, Айзек Азімов, Іоанн Павло II, Олександр Дюма, Роберт Стівенсон, Федір Достоєвський, Чарльз Діккенс, Лев Толстой, Антон Чехов, Астрід Ліндгрен, Оскар Вайлд, Ернест Гемінгвей, Оноре де Бальзак, Джон Толкієн, Платон, Франц Кафка. Останнє, 50-те місце, посів Шарль Перро.

Б. Чому до 50 авторів, твори яких найбільше перекладають, потрапило багато письменників-фантастів, наприклад Жюль Верн, Стівен Кінг, Айзек Азімов?

У мережі Інтернет з'ясуй, які письменники-фантасти писали для дітей. Уведи в пошуковик запит за наведеним нижче зразком.

фантастичні книги для підлітків "топ"

Усі Зображення Відео Новини Покупки Більше Інструменти

Які книжки, назви яких з'явилися в пошуковику за таким запитом, ти вже прочитав? Поцікався, що читали друзі та подруги. Обговоріть це гуртом.

В. Які варіанти написання слів із частинкою *топ* тобі трапилися в інформаційних повідомленнях про рейтинги? Який же із них правильний? Дай відповідь на це питання, прочитавши інформацію нижче.

Перший іншомовний компонент, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т. ін.) вияв чого-небудь: *архі-*, *архи-*, *бліц-*, *гіпер-*, *екстра-*, *макро-*, *максі-*, *міді-*, *мікро-*, *міні-*, *мульти-*, *нано-*, *полі-*, *преміум-*, *супер-*, *топ-*, *ультра-*, *флеш-*, пишемо разом з наступним словом.

Примітка. Компонент *топ-* із числівниками не поєднуваний.

Запропонуй і запиши варіанти, якими можна передати такі «неправильні» написи:

топ-10, топ-20, топ-50, топ 100.

Порівняйте в парі ваші пропозиції, визначте найбільш удалі. Слова яких частин мови ви використали? Пригадайте, як правильно утворювати відповідні форми цих слів.

Г. Запитай у рідних і знайомих, якими, на їхню думку, є п'ять найцікавіших технічних пристроїв початку ХХІ століття.

Склади на основі отриманих відповідей рейтинг «5 найнеймовірніших гаджетів початку ХХІ століття».

На основі ваших переліків створіть спільний рейтинг.

Дискусійний майданчик

2 А. Подискутуйте щодо того, чому у фантастичних творах деякі речі або явища з'являються раніше, ніж у реальному житті. Для цього утворіть дві групи й розподіліть між собою запропоновані твердження. Групою придумайте аргументи на користь вашої позиції під час спільної дискусії.

1. Тому що письменники, які пишуть фантастичні твори, мають розвинену уяву, володіють надзвичайними здібностями передбачати те, що має статися чи з'явитися.
2. Тому що письменники насправді ретельно вивчають наукові явища та закони науки й вигадують щось на основі науково обґрунтованих прогнозів.

Космоліт Ж. Верна
(«Із Землі на Місяць», 1865 р.)

Робот зі штучним інтелектом А. Азімова
(«Двохсотрічна людина», 1976)

Б. Прочитай у Хрестоматії статтю «*Фантастична література та її передбачення, які стали реальністю*». Знайди в ній підтвердження своїх аргументів (або контраргументів опонента) під час дискусії.

В. Запиши три-чотири найпереконливіших, на твою думку, аргументи, які прозвучали під час дискусії. Використовуй у своєму тексті вставні слова, пояснення та уточнення зі словами тобто, або, а саме, іншими словами.

Практикум

3 Утворіть групи із трьох осіб та ознайомтеся з інформацією про роман Люсі та Стівена Гокінгів «*Джордж і таємний ключ до Всесвіту*».

Розподіліть між собою по одному з трьох завдань. Якщо серед вас є хтось, хто вже читав цю книжку, нехай консультиє інших, але, звісно ж, без спойлерів.

1. Прочитай у **Хрестоматії** анотацію до роману, який є першою книжкою серії. Випиши всі незнайомі поняття та з'ясуй їхні значення за словником.

2. Знайди й розглянь у **Хрестоматії** кольорові вкладки **«Космічні фотоархіви»** та інфографіку за темою **«Марс»**. З'ясуй, про що йдеться на цих фотографіях і в інфографіці. Поміркуй, навіщо автори доповнили цими матеріалами свій художній твір.

3. Прочитай у **Хрестоматії** примітки перекладача до книжки. Доведи, що перекладач немарно зробив їх.

Після виконання завдань обговоріть і узагальніть отриману інформацію.

Наукова лабораторія

4 **А.** Прочитай у **Хрестоматії** текст **«Подяки»** і знайди в ньому назви професій тих, хто долучився до роботи над книжкою про Джорджа. Запиши інформацію одним реченням, використовуючи запропонований початок:

Над книжкою «Джордж і таємний ключ до Всесвіту», окрім Люсі та Стівена Гокінгів, працювали такі фахівці:

Підкресли в реченні головні члени. Визнач, яким членом речення є відокремлені комами слова окрім Люсі та Стівена Гокінгів, якщо вони відповідають на питання працювали (окрім кого?). У парі порівняйте свої рішення.

Б. Визнач головні члени речення в наведених нижче реченнях, урахувавши, що в кінці ти усно додаєш той самий перелік фахівців (він уже записаний тобою).

1. *Над книжкою «Джордж і таємний ключ до Всесвіту», окрім Люсі та Стівена Гокінгів, натхненно працювали такі фахівці, як:*

2. *Над книжкою «Джордж і таємний ключ до Всесвіту», окрім Люсі та Стівена Гокінгів, натхненно працювали фахівці, такі як:*

3. *Над книжкою «Джордж і таємний ключ до Всесвіту» натхненно працювали і Люсі та Стівен Гокінгі, і фахівці*

4. *Над книжкою «Джордж і таємний ключ до Всесвіту» натхненно працювали Люсі та Стівен Гокінгі, а також фахівці*

5. *Над книжкою «Джордж і таємний ключ до Всесвіту» натхненно працювали як Люсі та Стівен Гокінгі, так і фахівці*

У яких із речень є однорідні підмети, до яких входять і слова Люсі та Стівен Гокінґи? А яким членом речення є ці слова в інших реченнях?

В. Прочитайте в класі по черзі ці речення, роблячи потрібні інтонаційні паузи на місці розділових знаків і усно додаючи той самий перелік фахівців. Обговоріть різницю в інтонаціях. Чим, за вашими спостереженнями, відрізняються ці речення? У яких із них увиразнено роль Люсі та Стівена, а в яких – інших фахівців? Як у цьому випадку змінилася синтаксична роль цих слів?

Стівен Вільям Гокінґ (1942–2018) – англійський фізик-теоретик, космолог, письменник

Д **Відокремлений додаток** – це такий додаток, зокрема й поширений, яким виражаємо значення обмеження, включення, вибору, заступлення тощо. У речення його вводимо прийменниками *крім, окрім, опріч, зокрема, за винятком, включно з, замість, на відміну від, особливо, щодо* та ін. У вимові такий додаток виділяємо виразною інтонацією виокремлення, а на письмі – комою (або комами з обох сторін у середині речення).

Форум читачів і глядачів

5 **А.** Прочитай розділ 6 роману *Люсі та Стівена Гокінґів «Джордж і таємний ключ до Всесвіту»* і придумай назву для нього. Скористайся досвідом *Олександра Гавроша*, який у своїй повісті *«Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу»* називає розділи так:

«Розділ четвертий, у якому Іван Сила демонструє силу», «Розділ сьомий, у якому Іван Сила починає нове життя».

Б. Уяви, що ти в команді Люсі та Стівена Гокінґів і маєш допомогти їм доповнити книжку про Джорджа запитаннями до читачів і читачок роману. Сформулюй письмово три запитання до розділу 6.

Люсі Гокінґ (1970) – англійська журналістка, письменниця, донька Стівена Гокінґа

Практикум

6 А. Що свідчить про те, що роман *Люсі та Стівена Гокінгів «Джордж і таємний ключ до Всесвіту»* є фантастичним, а також гостросюжетним твором? Запиши свої міркування.

Фантастичний твір, тому що ...

Гостросюжетний твір, тому що ...

Б. Створіть список творів наукової фантастики, адресованих школярам, пригадавши результати свого пошуку в інтернеті під час виконання завдання 1-Б, а також поцікавившись цією інформацією у вашій місцевій або шкільній бібліотеці. Створіть на підставі отриманих даних рейтинг **«10 фантастичних фантастичних книг для школярів»**. Обговоріть гуртом, як ви розумієте повтор у назві. На вашу думку, такий прийом привабить потенційних читачів вашого рейтингу?

Творча студія

Д **Наукова фантастика** – це літературні твори, у яких письменники зображують речі, засновані на наукових теоріях або припущеннях. Важливе значення має переконливе обґрунтування зображаного. Засновником наукової фантастики вважається французький письменник Жюль Верн.

7 А. Об'єднайтеся в пари для читання за ролями діалогу між професором Візком та Джорджем на початку уроку та на перерві. Розподіліть ролі. Уважно перечитайте слова автора до реплік свого персонажа. Поміркуйте над інтонаціями, темпом мовлення, ураховуючи розділові знаки.

Яке ставлення до Джорджа проявляє професор на початку діалогу? Що змінилося в поведінці професора після того, як Джордж розповів про комп'ютер Еріка?

Б. Пригадайте, що ви вже знаєте про насмішку та її різновиди. Запишіть визначення цих видів насмішок, заважаючи різницю між ними.

глузування, кепкування, кпінни, сміхи (смішки), іронія, глум (поглум), сарказм, ехїдство

Яке із цих слів ви використали б для щойно обговореної ситуації з роману?

Усно аргументуйте чому.

Щоб переконатися, наскільки ви були точні, зверніться до Довідника.

В. За бажанням у парі вивчіть репліки, розіграйте відповідний епізод, не забуваючи про необхідність зобразити обрану вами «насмішку». Зробіть відео і розмістіть його на онлайнівій дошці для спільного перегляду. Подивіться відеозаписи інших пар, напишіть коментарі під тим відео, яке вам найбільше сподобалося. Якій групі вдалося найкраще передати комізм ситуації?

Форум читачів і глядачів

8 Прочитай у Хрестоматії розділ 20 роману «Джордж і таємний ключ до Всесвіту», щоб знайти підтвердження крилатому вислову «Істина народжується в суперечці».

Обговоріть у класі, чим різняться між собою спір, суперечка, дебати, дискусія, диспут. Якщо якесь із цих слів вам невідоме, зверніться до тлумачного словника.

Практикум

9 А. Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

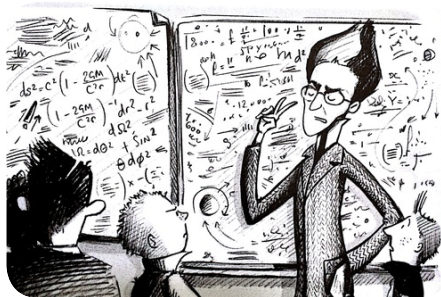
1. Яким було основне запитання (проблема) конференції, на яку випадково потрапив Джордж?

2. Для чого науковці проводять конференції?

3. Які правила поведінки спікера (того, хто виступає з доповіддю) й аудиторії описані в розділі 20?

4. Чому Джордж не обмежився одним запитанням до пані професорки?

5. Чи вважаєш ти слушною пропозицію пані професорки Кжзак дати право вирішального голосу Джорджеві? Аргументуй.

Ілюстрація Г. Парсона

Д Конференція (від латинського *confercio* – збирати в одне місце) – збори, нарада груп осіб, окремих осіб для обміну інформацією та обговорення певної проблематики, визначеної задалегідь. У сучасних умовах дуже поширені телеконференції, онлайн-конференції – дистанційне спілкування групи людей, що перебувають у різних місцях, з обміном звуковою та відео-інформацією.

Б. Доведи, що прізвище пані професорки Кжзак не може бути українського походження, використовуючи свої знання про правила спрощення приголосних і закони милозвучності української мови.

В. Як ти можеш пояснити, чому саме в цьому розділі автори художнього твору розмістили інфографіку за темою «Марс», не супроводжуючи її ніяким додатковим поясненням? Чого очікують автори від читача?

Г. Порівняй відомості про Марс, які наводить пані професорка, та інфографіку. Якою є інформація із цих двох джерел? Обери свою відповідь і обґрунтуй її.

Творча студія

10 У парах прочитайте за ролями діалог між Джорджем і професоркою Кжзак від її слів «Постривайте, заждіть!..». Поміркуйте над інтонаціями, темпом мовлення. Як поводить себе Джордж на початку діалогу? Що сприяє його подальшій впевненості? Зробіть відео розіграного епізоду й розмістіть його на онлайнній дошці для спільного перегляду.

Форум читачів і глядачів

11 Прочитай у Хрестоматії розділ 26 роману «Джордж і таємний ключ до Всесвіту», який по суті є книжкою в книжці, адже він так і називається: «Моя складна книжка, написана простими словами для Енні та Джорджа». Обговоріть, яку роль у романі відіграє цей позасюжетний елемент. Чи можна, не читаючи його, перейти до наступного розділу?

Практикум

12 А. Скільки розділів містить книжка «Що вам потрібно знати про чорні діри»? Що відображають їхні назви – тему чи основну думку? Чому ця книжка нагадує нотатник, а не наукове видання?

Б. Іменем Стівена Гокінга у фізиці названо теорію випромінювання чорних дір. Прочитай у вікіпедії статтю про це випромінювання, увівши запит у мережі Інтернет за словами «*випромінювання Гокінга*». Чи є щось спільне в цій інформації про чорні діри та книжці пана Еріка?

В. Досліди особливості книжки пана Еріка про чорні діри як науково-популярного твору. Про що повідомляє напис на початку твору (посвята)? Що допомагає панові Еріку описати складне фізичне явище і викласти теорію чорних дір доступно для школярів? Яку роль відіграють різні шрифти, малюнки, фотографії? Напиши на основі свого дослідження есе «**Що треба знати про написання науково-популярних текстів?**».

Д **Посвята** – напис на початку літературного, музичного чи іншого якогось твору, де автор повідомляє, кому або чому він присвячує свій твір.

Творча студія

13 Об'єднайтеся в групу з п'яти осіб для створення науково-популярного тексту за зразком книжки пана Еріка «Що вам потрібно знати про чорні діри» та власного дослідження її особливостей. Дійте за таким планом:

1. Назвіть свою книгу «**Що вам потрібно знати про ...**».
2. Напишіть назви п'яти розділів.
3. Розподіліть розділи між собою.
4. Обговоріть, що має бути в кожному розділі.
5. Створюючи текст свого розділу, робіть необхідні схеми або малюнки.
6. Зробіть макет своєї книжки, оберіть шрифти.
7. Спільно відредагуйте тексти розділів, запишіть їх на відповідних місцях.
8. Придумайте посвяту.
9. Презентуйте свою книжку в класі.

Форум читачів і глядачів

- 14 Прочитай у **Хрестоматії** розділ 31 роману «*Джордж і таємний ключ до Всесвіту*». Особливу увагу зверни на те, як Джордж виголошував промову. Завдяки чому йому вдалося привернути увагу аудиторії, яка спочатку не була налаштована слухати хлопця?

Творча студія

- 15 **А.** Уявіть, що готується екранізація книги Люсі та Стівена Гокінгів. Об'єднайтеся в групи й по черзі перечитайте промову Джорджа, а також слова автора до його реплік. Простежте, як змінюється емоційний стан промовця. Поміркуйте над інтонаціями, гучністю та темпом мовлення. Проведіть у групі кастинг (відбір) виконавця на роль Джорджа.

Б. Пригадайте фантастичні фільми, які ви дивилися, і поміркуйте, які труднощі виникають у режисерів під час екранізації творів наукової фантастики. Свої міркування запишіть.

Д **Екранізація літературного твору** – відтворення засобами кіно й телебачення творів літератури.

Польові дослідження

- 16 **А.** Прочитай фрагмент твору, у якому описано ситуацію взаємодії Джорджа з батьками.

«Сусідський Дім був забороненою територією. Батьки суворо відповіли Джорджеві «ні», коли той спитав, чи не можна, бува, скористатись ним як ще одним майданчиком для забав.

І то не було їхнє звичне «ні» – нерішуче й лагідне: мовляв, ми не дозволяємо тобі задля твого ж блага, синку. То було справжнє «ні», таке, з яким не посперечаєшся. Те саме «ні», яке Джордж почув, коли насмілився зауважити, що всі його однокласники

Ілюстрація Г. Парсонса

мають телевизор – а дехто ще й у своїй спальні! – то, може, його батьки теж подумали б, чи не придбати і собі хоча б одного. Коли зайшла мова про телебачення, Джордж мусив вислухати довжелезну батькову лекцію про те, як перегляд усякого безглузлого мотлоху зробить з нього ледащо. А от коли він заговорив про Сусідський Дім, ніяких пояснень від батька не почув. Одне лиш категоричне «ні» – і крапка».

Обговоріть у парі, що більше обурило Джорджа: те, що йому заборонили ходити до сусідів, чи те, що не пояснили причину заборони.

З'ясуйте, за якою формулою діяв зазвичай батько в спілкуванні із Джорджем. А за якою формулою він спілкується із сином в останньому випадку? Чому змінилася батькова поведінка?

1. Я – Ок, ти – Ок
2. Я – Ок, ти – не Ок
3. Я – не Ок, ти – не Ок
4. Я – не Ок, ти – Ок

Б. Запропонуй батькам або іншим рідним (старшим за тебе за віком) спільно переглянути такі два матеріали:

відеоролик *«Стівен Гокінг – людина, яка змінила світ»* за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/aYnv0jH> (1);

трейлер до художнього фільму *«Теорія всього»* за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/DYnv7FV> (2).

Обговори переглянете з дорослими. З'ясуй те, що, можливо, тобі було незрозумілим. Запропонуй спільно подивитися фільм «Теорія всього» повністю.

Дискусійний майданчик

17 А. Як тобі вже відомо, доля Стівена Гокінга була дуже складною. Поміркуй, чому науковець говорив таке: «Якби довелося обирати, яким супергероєм бути, я б обрав Супермена. Він – все те, чого немає в мене». Що б йому вдалося, якби це дійсно стало можливим? Які б перспективи тоді відкрилися перед ним?

Б. Прочитай різні значення багатозначного слова перспектива. Яке зі значень мають на увазі люди, коли говорять про когось «у нього / неї великі перспективи».

ПЕРСПЕКТИВА (французьке – *perspective*, від латинського *perspicio* – ясно бачу, бачу наскрізь, уважно розглядаю):

1. Спосіб зображення на площині або на кривій поверхні об'ємних предметів такими, якими ми бачимо їх з певної точки спостереження;
2. Розділ нарисної геометрії, що вивчає правила зображення просторових тіл за допомогою проектування їх на площину;
3. Простір, який можна охопити оком; вид у далину; оковид, панорама, картина;
4. Можливості кого-небудь у майбутньому; сприятливі умови для майбутньої діяльності когось або наступного розвитку чогось.

Завдяки чому, на твою думку, Стівен Гокінг зміг подолати «безперспективність»? Обговоріть це в класі. Поміркуйте, які перспективи чекають на вас у майбутньому. Чи обов'язково для цього бути Суперменом або Супервумен?

Творча студія

- 18** Повернувшись із чергової зоряної мандрівки, Джордж подумав, що «після див Усесвіту реальне життя видається страшенно нудним». Але є наукова фантастика!

Адже, як казав Джозеф Конрад (відомий англійський письменник, який народився в Україні):

«Наукова фантастика – це майданчик для уяви. Якщо цікавишся наукою або захоплюєшся майбутнім, то наукова фантастика є гарним місцем, щоб розпочати: тут ти вивчаєш нові ідеї та дозволяєш мріям і жахам існувати у безпечному просторі сторінки чи екрану. Уяви, що ти можеш використати наукову фантастику для створення нової реальності».

Ілюстрація Г. Парсонса

Напиши фантастичне оповідання про незвідані світи або про нашу планету через сотні років.

Організуйте з однокласниками та однокласницями літературні читання, як це роблять справжні письменники, й почитайте вголос свої оповідання.

- Придумай назву і поміркуй, хто буде персонажами твого твору.
- Визначся, чи буде у твоєму творі антигерой.
- Придумай фабулу (послідовність подій).
- Яким буде сюжет: прямолінійним чи кільцевим?
- Якою буде композиція: чи будуть вставні тексти, відступи, портрети чи пейзажі?

Форум читачів і глядачів

19 Чи хотілося б тобі побувати на місці Джорджа та Енні у відкритому космосі? Ймовірно, така можливість з'явиться скоро для будь-якого землянина.

Утім, письменники нестримні у своїй уяві. І не всі з них цікавляться технікою.

От, скажімо, шведська письменниця Сельма Лагерлеф створила історію, де хлопчик зміг побачити на власні очі рідну країну (і не тільки) буквально з висоти пташиного лету. А допоміг йому в цьому звичайний гусак.

Прочитай у вільний час за QR-кодом або посиланням повість-казку *Сельми Лагерлеф «Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми»* (1) або переглянь за QR-кодом чи посиланням однойменний мультфільм (2), щоб згодом реалізувати з однокласниками та однокласницями літературно-пізнавальний проєкт, заснований на цьому творі.

(1) <https://cutt.ly/CYnbrMD>

(2) <https://cutt.ly/CYnboBP>

Мірило поступу

1. Чому письменники-фантасти є одними з найбільш перекладаних авторів?
2. Які існують правила поведінки під час конференції?
3. Яку роль відіграють у науково-популярних текстах інфографіка, шрифти, фотографії?
4. Які труднощі виникають у режисерів у зображенні на екрані незвіданих світів?
5. Чи лише науковці стають письменниками-фантастами?

Тема 28. Радію світу навколо

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Чим складне речення може бути схожим на словосполучення?
- Що спільного в роботі з мапою та читанні вірша?
- Що таке індивідуальний стиль мовлення?
- Як шлях стає метафорою людського життя?
- Як організувати конференцію?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Безпечна поведінка в цифровому просторі	Критерії добору й способи пошуку інформації	Складнопідрядні речення. Прості й складні словосполучення	Програма заходу	Верлібр. Індивідуальний стиль

Наукова лабораторія

1 А. Розглянь світлину. Як гадаєш, що на ній зображено? Запиши своє припущення, використавши один із початків речення типу 1, а потім – якийсь початок типу 2. Підкресли в записаних реченнях головні члени.

Тип 1

Це –

Знімок – це...

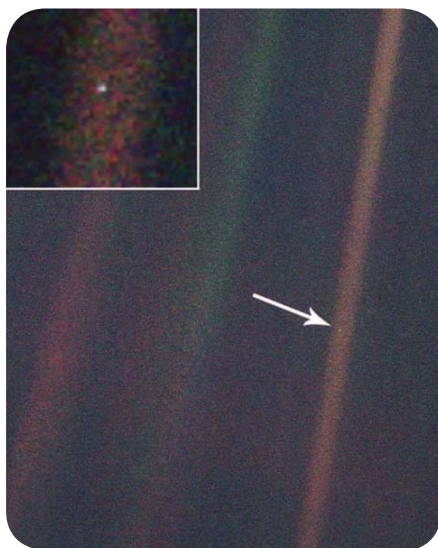
Тип 2

Я гадаю, що це –

Я припускаю, що це –

Мені здається, що це –

Я думаю, що це –

Обговоріть у класі записані вами припущення. Що додатково вдалося висловити, використавши початок типу 2? Яке з речень складне, а яке – просте?

Д **Складне речення** – це синтаксична конструкція, до складу якої входить мінімум дві граматичні основи, поєднані між собою без спеціальних засобів зв'язку (безсполучниково) або за допомогою засобів зв'язку (сполучників чи сполучних слів).

Б. Визначте гуртом дві найбільш прийнятні з озвучених вами гіпотез. Будуйте свої твердження, використовуючи обидва початки речення **типу 3**.

Тип 3

Ці гіпотези є прийнятними, тому що... .

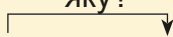
Ці гіпотези є прийнятними тому, що... .

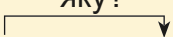
В. Запиши за підсумками обговорення два складні речення. Чим вони відрізняються на письмі? А в усному мовленні? Обговоріть у парі, що вдається посилити, використовуючи кожне із цих речень.

З'ясуй граматичну основу в обох частинах складного речення. Яке питання можна поставити від **головної** частини до **залежної, підрядної**? Напиши це питання над стрілкою, позначивши нею напрямок від однієї частини до іншої. Порівняйте в парі свої записи. Визначте гуртом, яким має бути питання до залежної частини. Чим таке складне речення подібне до словосполучень?

Д Складні речення, у яких від однієї частини (головної) можна поставити питання до іншої (залежної, підрядної), називають **складнопідрядними**. З огляду на питання, яке ставлять до підрядної частини, розрізняють складнопідрядні речення трьох видів: **з'ясувальні, означальні та обставинні**. Своєю чергою складнопідрядні обставинні речення поділяються на речення *часу, місця, умови, причини, мети, наслідку, допусту, міри й способу дії та порівняльні*.

Зв'язок між частинами складнопідрядного речення нагадує зв'язок між словами в словосполученні, тому підрядна частина з'ясувальних речень подібна до додатка в простому реченні, означальних – до означення, а обставинних – до обставини. Порівняй:

яку?

 Ми обрали гіпотезу, яка є найвірогіднішою. ≈

яку?

 Ми обрали гіпотезу найвірогіднішу.

Форум читачів і глядачів

2 Прочитай у *Хрестоматії* статтю «*Бліда блакитна цятка*», з'ясовуючи незрозумілі слова за словником. Гуртом дайте відповіді на питання, не звертаючись повторно до тексту.

1. Коли, як і ким (чи чим) була зроблена світлина?
2. Що на ній зображено?
3. Чому світлина стала символічною?
4. Як Карл Саган пов'язаний з Україною?
5. Який жанр літератури започаткував Карл Саган?
6. Яка основна думка промови, яку Карл Саган виголосив 1996 року?

Поміркуйте, чи дотримується людство настанов Карла Сагана.

Практикум

3 А. Перечитай статтю «*Бліда блакитна цятка*» до промови Карла Сагана.

У тих реченнях, де трапляються сполучні засоби *що, який, які, у якій*, визначай, яке питання ти хочеш поставити і від якого саме слова.

Скільки таких частин тобі трапилося в тексті? Яка їхня роль?

Д Складнопідрядні речення, підрядна частина яких характеризує те, що названо іменником (або займенником) у головній частині, називають **складнопідрядними означальними**.

Слово в головній частині, від якого ставлять питання до всієї підрядної частини, називають *опорним*.

Б. Прочитай наведені речення, звернувши увагу на виділені фрагменти.

Поміркуйте в парі, чому автор статті «*Бліда блакитна цятка*» обрав не два простих речення, а одне складне. Обговоріть свої припущення з іншими однокласниками та однокласницями.

Карл Саган
(1934–1996) – американський астрофізик, космолог, письменник-фантаст, телеведучий

Два прості речення	Одне складне речення
14 лютого 1990 року NASA відправило космічному зондові команду розвернутися й зробити фотографії планет Сонячної системи. Зонд на той момент завершив свою основну місію.	14 лютого 1990 року NASA відправило космічному зондові, який на той момент завершив свою основну місію, команду розвернутися й зробити фотографії планет Сонячної системи.

Запиши наведені речення, підкресли граматичні основи в реченнях з першої колонки, а потім – у частинах складного речення з другої колонки. Яке слово є підметом у виділеній частині складного речення? Аргументуй свою думку, зважаючи на інформацію з лівої колонки та на граматичні значення присудка.

Д Підрядна частина складного речення може приєднуватися до головної за допомогою або **сполучників**, або **сполучних слів**. Сполучники не є членами речення, натомість сполучні слова (роль яких виконують займенники або прислівники) виступають якимось членом речення, а отже, відповідають на якесь питання і пов'язані з іншими членами речення.

З'ясуй, сполучниками чи сполучними словами приєднані ті частини, які тобі потрібно було підрахувати в прочитаному уривку статті «*Бліда блакитна цятка*». Порівняйте у парі свої результати. Обговоріть особливості вживання коми для відмежування підрядної означальної частини, яка стоїть у середині головної.

Творча студія

4 Тепер перечитай промову Карла Сагана. Познач засоби й прийоми, які він найчастіше використовує для посилення впливу на аудиторію. Спільно обговоріть їхню роль, дієвість.

Прочитай уголос цю промову так, наче виголошуєш її. Попередньо виділи в ній мікротеми, визнач темп читання, логічні наголоси, розділові знаки (інтонацію).

Після вашого художнього читання спільно поміркуйте, чому Карла Сагана вважають одним із найвизначніших популяризаторів космосу (науковця-фантаста) й водночас захисника Землі.

Дискусійний майданчик

5 Обговоріть, чому, коли йдеться про фантастику, багато хто відразу думає про далекі світи, забуваючи, що одним із найдивніших, найзагадковіших місць у Всесвіті є планета Земля.

Польові дослідження

6 А. Переконайся в дивовижності нашої планети тобі допоможе онлайнвий ресурс **Google Earth** за посиланням <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>. Та спочатку гуртом сформулюйте щонайменше три правила безпечної поведінки в інтернет-середовищі. Обговоріть розміщені на сторінках сервісу докази того, що він захищений і що його можна використовувати учням.

Б. Запусти програму й поспостерігай за картиною, яку побачиш. Поступово наближай планету до себе, уявляючи, що ти повертаєшся з тривалої космічної подорожі. Запиши свої відчуття, використовуючи складнопідрядні речення з такими початками:

Я відчуваю, що... .

Я уявляю, як... .

Мені здається, ніби... .

Прочитай у Хрестоматії статтю «Космонавти залишаються романтиками». Поділіться в класі, у чому ваші враження збігаються з відчуттями німецького астронавта Ульфа Мербольда.

Вигляд Землі з Місяця.
Світлина NASA

В. Прочитай у Хрестоматії статтю «Щоб покращити життя на землі, треба літати в космос». Як ти розумієш слова українського космонавта Леоніда Каденюка, узяті як заголовок для статті? Як вони перегукуються з думками Карла Сагана та Ульфа Мербольда?

Наукова лабораторія

7 А. Як ти гадаєш, чи чути щось у космосі, у невагомості? Дай письмову відповідь на це питання, використовуючи речення зі сполучниками **бо, тому що, адже, оскільки, через те що**. Порівняйте у парі свої записи.

Уведи в пошукач у сервісі Google Earth (пиктограма «лупа») назву населеного пункту (на свій вибір). Зупинися на висоті 100 метрів і виконай вправу «Слухання». Заплющ очі й уяви, якими звуками «говорить» до тебе *ранок, день і вечір* у цій місцевості. Запиши свої відчуття в трьох відповідних реченнях, використовуючи такі початки:

Я чую, що... .

Мені вчувається, ніби... .

Обговоріть гуртом «почуте». Створіть хмари слів з хештегами «Добрий ранок, Україно!», «Добрий день, Україно!», «Добрий вечір, Україно!».

Б. Переглянь свої попередні записи складних речень, головна частина яких містила слова на зразок гадаю, думаю, відчуваю, чую, здається, переконаний/-а тощо. Про що повідомляє головна частина, а про що – підрядна? Які питання ти поставиш від головної до підрядної? Яку б назву ти дав таким підрядним частинам?

Д Складнопідрядні речення, у головній частині яких є слова на позначення мислення, говоріння, почуттів чи буття (існування), а підрядна пояснює, що саме хтось думає, говорить, відчуває чи що буває, називають **з'ясувальними реченнями**.

Дискусійний майданчик

8 Прочитай у Хрестоматії вірш *Богдана-Ігоря Антонича «На шляху»* та розкажи, яке враження справила на тебе ця поезія.

Як уміння помічати красу природи впливає на ставлення до рідної землі, навколишнього світу, спонукає до уважного й мудрого сприйняття дійсності? Спробуй пояснити символічний образ хлопчика у вірші. Для цього поміркуй на основі уже набутого літературного досвіду, що символізує сонце. У своїх міркуваннях можеш також спиратися на власні асоціації.

Який час доби зображує автор у першій строфі, у другій? Які слова тобі це підказують? Як довести, що в третій строфі йдеться про вечір, хоча слова вечір автор не використовує?

Прочитай значення слова шлях і поміркуй, про який шлях ідеться у цьому вірші. Як ти поясниш назву вірша?

ШЛЯХ, у, чол.

1. Смуга землі, призначена для їзди та ходіння; дорога.
2. Місце для проходу, проїзду кого-, чого-небудь; прохід.
3. Напрямок руху в який-небудь бік, до якогось відомого або наміченого місця.
4. Процес їзди, ходьби і т. ін. куди-небудь; перебування в русі певний час.
5. *перен.* Засіб досягнення чого-небудь, характер дій.

Практикум

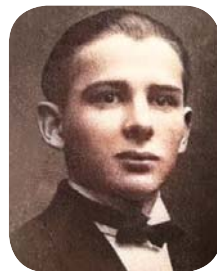
9 А. Випиши з тексту вірша «*На шляху*» дієслова, що створюють звукові образи, завдяки яким ми наче «чуємо» звуки природи.

Ранок (що робить?)...

Вітри (що роблять?)...

Шлях (що робить?)...

Який із цих образів, на твою думку, найбільш «звучний»? Аргументуй, звернувши увагу на те, чи є у вірші алітерації та асонанси.

**Богдан-Ігор
Антонич**
(1909–1937) –
український поет,
перекладач,
літературознавець

Ілюстрація
В. Ковальчук

Б. Яке смислове нарощення з'являється в образних сполуках слів з вірша Богдана-Ігоря Антонича порівняно із загальноновживаними словосполученнями?

обплетений вітрами ранок – вітряний ранок
ранок обсмалений і молодий – спекотний ранок
ріка зміяста з дном співучим – гірська річка
розсміяний і босий хлопчина – веселий хлопчина

В. Як ти розумієш значення слова розсміяний? Поміркуй, як утворилося це слово. Обговоріть у парі відомі вам загальноновживані слова, утворені в такий спосіб.

Г. Досліди, які художні засоби використав поет, щоб яскраво представити почуття ліричного героя. Запиши приклади до вживання кожного з перелічених художніх засобів.

Г. Випиши з вірша приклади:

а) точної (повної) рими; б) неточної рими.

Яку особливість вірша «*На шляху*» ти можеш назвати з огляду на приклади римування? Чи можна цю особливість уважати яскравою ознакою поетичного стилю Богдана-Ігоря Антонича?

Д. З'ясуй, які словосполучення можна визначити в записаних вище образних сполуках слів, і познач у них головне та залежне слово. Випиши:

а) прості словосполучення; б) складні словосполучення.

Д. Словосполучення за будовою поділяються на прості й складні. **Прості словосполучення** складаються з одного головного й одного залежного слова, не поширені (*широкий шлях*). У **складних словосполученнях** є більше ніж два повнозначних слова (*хлопчина з сонцем на плечах*).

Творча студія

- 10 Пригадай, які особливості має текст-опис стану природи. Склади прозовий або поетичний опис квітневого ранку, дібравши влучні епітети та порівняння, зокрема до слова ранок. Прочитайте в класі свої описи. Занотуй три епітети та порівняння з інших творів, які тобі видалися особливо оригінальними. Аргументуй свій вибір.

Форум читачів і глядачів

- 11 А. Прочитай у Хрестоматії вірш Ігоря Калинця «Веселка» та скажи, яким ти уявляєш собі ліричного героя. Про кого йдеться в цьому вірші – про природу (веселку та соняшник) чи про людей (дівчину й хлопця)? Обговоріть у парі образи вірша.

Ігор Калинець
(1939) – український
поет і прозаїк,
громадський діяч

- Б. Ігор Калинець уважав Богдана-Ігоря Антонича своїм учителем у поезії. Чи можна сказати, що митці, які належали до різних поколінь, близькі за світовідчуженням? Поміркуйте, у чому перегукуються індивідуальні стилі поетів.

Д **Індивідуальний стиль** – це сукупність мовно-виражальних засобів, які вирізняють мову окремого митця з-поміж інших. У ширшому значенні індивідуальний стиль – це своєрідність мови окремої людини.

Творча студія

- 12 А. Сюжет якої відомої тобі казки нагадують події, описані у вірші «Веселка»? Поміркуй, як на основі цього вірша створити казку. Придумай сюжет і запиши його у вигляді плану.

- Б. Складіть у парі можливий діалог між веселкою та соняшником. Передайте їхні почуття та ставлення одне до одного, зважаючи на кінцівку вірша. Використайте відповідні звертання та доречні вигуки.

Наукова лабораторія

13 А. Чи є рими у вірші «Веселка»? Обговоріть у парі, завдяки чому в цій поезії створюється враження віршованої мови.

Д **Верлібр** (від французького *vers libre* – вільний вірш) – неримований, нерівнонаголошений віршорядок, а також вірш як жанр лірики.

Б. Які художні засоби використав Ігор Калинець у цьому вірші?

епітети

метафори

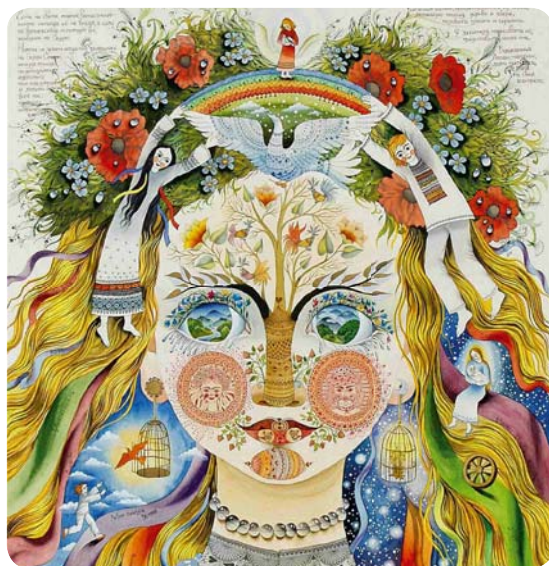
персоніфікації
(уособлення)

зменшувально-
пестливі слова

Як це характеризує індивідуальний стиль поета?

Практикум

14 А. Прочитай у Хрестоматії ще один поетичний твір Ігоря Калинця «Блискавка» і поміркуй, чому автор дав йому таку назву. Чим подібні між собою ліричні герої цього вірша та поезії «Веселка»?

Ілюстрація В. Ковальчук

Б. Досліди, які художні засоби використав Ігор Калинець у вірші «*Блискавка*» (за зразком завдання Б у вправі 13). Чи підтверджуються твої попередні висновки щодо особливостей індивідуального стилю поета?

Творча студія

- 15 Обговоріть у парі образи героїв вірша «*Блискавка*». Доберіть епітети та порівняння до цих образів. Якими кольорами ти змалюєш їх? За мотивами поезій «*Блискавка*» або «*Веселка*» створи кілька кадрів до уявного анімафільму.

Форум читачів і глядачів

- 16 Прочитай у *Хрестоматії* ще один вірш Ігоря Калинця – «*Стежечка*». Поміркуй, який етап життя людини відображено в кожній строфі поезії.

Практикум

- 17 **А.** Обговоріть у парі питання й дайте на кожне з них письмову відповідь.

1. Як звертається до стежки ліричний герой у першій строфі?
2. Що символізує вихід стежки «за город»?
3. На що вказують слова «*Ого як ти виросла! Сама біжиш!*»?
4. Як стежка шукає себе?
5. Який етап в житті людини порівнюють із підняттям на вершину гори?
6. Чому в останній строфі автор просить стежку «*Тільки не поспішай!*»?

Б. Досліди використання у вірші «*Стежечка*» художніх засобів (за зразком аналогічних завдань до попередніх віршів), щоб пересвідчитись, що поезія Ігоря Калинця вирізняється метафорично-казковим стилем.

В. Які речення використовує поет у вірші? Яку думку допомагає йому виразити використання багатьох однорідних членів речення у другій строфі?

Дискусійний майданчик

- 18 Як можна пояснити різницю між «стежечкою» й «стежкою» як символами етапів людського життя? Продовж цей ряд символів.

Творча студія

19 Вивчи один із розглянутих раніше віршів. Презентуй його, дібравши за бажанням доречний музичний супровід. Попередньо зроби відеоозапис свого декламування, щоб оцінити його за такими критеріями:

- ✓ знання тексту
- ✓ інтонація
- ✓ вимова звуків (дикція)
- ✓ наголос
- ✓ темп
- ✓ жести, міміка.

Чи потрібно тобі ще над чимось попрацювати перед публічним виступом?

Польові дослідження

20 А. Вивчені тобою вірші були про гармонію природи й людини. А чи може людина спричинити катастрофу, що заподіє непоправної шкоди довкіллю? Обговоріть це питання в класі.

Б. Що ти знаєш про Чорнобильську катастрофу? Як вона вплинула на людей і природу?

Щоб відповісти на ці питання, продовж віртуальну подорож за допомогою Google Earth.

«Відвідай» Чорнобильську зону відчуження, уводячи у віконце пошуку такі запити: «*Прип'ять*», «*Саркофаг Чорнобильської АЕС*». Після перегляду гуртом обговоріть свої враження.

В. Продовж роботу над проектом «*Родинні історії*». Розпитай своїх рідних, як вони дізналися про аварію, якою була їхня реакція. Чи подальший перебіг подій мав наслідки для твого міста, села, родини зокрема?

Запиши свідчення та оприлюдни їх у класі, якщо очевидці дадуть на це згоду.

Форум читачів і глядачів

21 А. Пригадай, які літературні твори про Чорнобильську катастрофу тобі вдалося раніше прочитати. Які емоції передають автори в цих творах?

Б. Переглянь у Хрестоматії сторінки книжки Катерини Міхаліциної та Станіслава Дворницького «*Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи*» й буктрейлер до цієї книги за QR-кодом чи посиланням <https://cutt.ly/tYnbkwA>. Запиши відповіді на наведені нижче питання, використовуючи складні речення зі сполучниками *бо, тому що, адже, оскільки, через те що*.

1. Ця книга призначена для дорослих чи дітей?
2. Це видання наукове, науково-популярне чи художнє?
3. Мета цієї книги зацікавити, вразити чи поінформувати читачів?

Поміркуйте гуртом, чому для створення аргументативного висловлення ви використовуєте саме складнопідрядне речення причини. Які ще синтаксичні конструкції можна використати для побудови аргументації (кілька простих речень, прості речення зі вставними словами чи щось ще)?

Дискусійний майданчик

- 22 Переглянь удома за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/hYnbbVF> відео з презентацією книжки «*Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи*».

На основі переглянутого познач види джерел інформації, якими послуговувалися автори під час роботи над книжкою.

Обговоріть гуртом свої висновки.

Практикум

- 23 Організуйте в класі науково-художню конференцію на тему «*Чорнобильська катастрофа: факти й емоції*».

Заплануйте цей захід на день, найближчий до 26 квітня – того дня, коли сталася Чорнобильська трагедія. Об'єднайтеся в кілька груп, які зосередяться на підготовці матеріалів (доповідей, повідомлень, презентацій, відеороликів та ін.) на такі теми:

1. Причини аварії на Чорнобильській атомній електростанції.
2. Наслідки Чорнобильської трагедії для України та світу.
3. Чорнобильська зона відчуження сьогодні: світ без людей?
4. Відображення Чорнобильської трагедії в художній літературі.
5. Що кожен з нас може зробити, щоб зберегти нашу планету?

Створіть **оргкомітет**, до складу якого має увійти по одному представникові / одній представниці від кожної групи. Окрім координаційних завдань, оргкомітет має скласти «**Програму конференції**».

Д **Програма заходу** – документ, у якому зазначено назву заходу, час і місце його проведення, порядок виступів, номерів тощо, указано теми й інформацію про тих, хто їх висвітлюватиме. Цей документ допомагає усім причетним до проведення заходу належно організувати свій час.

Мірило поступу

1. Які речення називають складнопідрядними реченнями?
2. Чому важливо бути уважним або уважною до деталей?
3. Чи можна впізнати автора твору, послухавши або прочитавши лише уривок із цього твору?
4. Як метафора допомагає поету бути лаконічним, але водночас глибоким?
5. Для чого потрібна програма заходу?

Тема 29. Пізнаю довкілля

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Як прочитаний твір може стати основою для проєкту?
- Як спланувати виконання проєкту?
- Як забезпечити виконання проєкту?
- Як оцінити проєкт?
- Як представити проєкт?

Літературно-пізнавальний проєкт	
Етапи проєкту	Зміст діяльності
1. Підготовчий етап	<ul style="list-style-type: none"> • визначитися з очікуваним кінцевим продуктом; • придумати назву проєкту, об'єднатися в групи (команди); • визначити ролі та обов'язки членів груп; • скласти план роботи над проєктом; • з'ясувати, чия допомога знадобиться в роботі над проєктом
2. Етап реалізації	<ul style="list-style-type: none"> • визначити, які матеріали, джерела тощо потрібно знайти й використати для проєкту; • визначити конкретні завдання для кожного члена команди й почати їх реалізовувати; • обрати координатора групи, відповідального за узагальнення результатів роботи всієї команди
3. Заключний етап	<ul style="list-style-type: none"> • оцінити завершеність проєкту, за потреби доопрацювати; • продумати способи презентації результатів; • представити проєкт
4. Післяпроєктний етап (рефлексія)	<ul style="list-style-type: none"> • насолодитися вдалим проєктом (<i>недовго</i>); • обговорити в команді, над чим варто краще попрацювати під час роботи над наступним проєктом (<i>довго й сумлінно</i>); • занотувати висновки

Дискусійний майданчик

1 Як ти оцінюєш твір *Сельми Лагерлеф «Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми»*? Обери ті твердження, із якими погоджуєшся. Обговоріть гуртом висновки.

1. Удалося дізнатися чимало цікавого про живу й неживу природу Швеції та Лапландії.

2. Не все було зрозумілим, виникала потреба уточнити інформацію природничого змісту, звернутися до довідкових джерел.

3. Сюжет може надихнути сучасних авторів написати продовження чудесних мандрівок птахів іншими країнами.

4. Власні назви реальних об'єктів у творі дають змогу читачам простежити маршрут зграї Акки Кебнекайсе.

Чи відомі вам подібні твори-мандрівки про Україну? З якою метою варто створювати більше таких творів? Сформулюйте спільно й запишіть чотири найважливіші, на вашу думку, цілі.

Форум читачів і глядачів

2 Метою Сельми Лагерлеф було зацікавити дітей вчити географію рідної країни. Тобто письменниця, пишучи свою повість-казку, насправді створювала підручник з географії.

Д **Географія**, або застаріле **землєпис** (від грецького *γεωγραφία* – опис Землі) – це наука, що вивчає Землю, її природну й соціально-економічну різноманітність, господарство й населення планети, окремих її регіонів та країн, а також зв'язки між природним середовищем і діяльністю людини.

Перший том книжки *Сельми Лагерлеф* вийшов друком 1906 року, і невдовзі письменниця була відзначена престижною Нобелівською премією в галузі літератури.

Спільно візьміться за створення підручника з географії для українських школярів за аналогією до повісті-казки *«Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми»*. Запишіть п'ять-десять правил гуртової роботи, які допоможуть вам реалізувати такий проєкт.

**Сельма
Лагерлеф**
(1858–1940) –
шведська
письменниця

Практикум

3 Пересвідчись, що ти уважно читаєш. Чи зможеш знайти у творі шведської письменниці корисну інформацію, яка знадобиться для спільного проекту?

А. Перепиши наведений текст, заповнюючи пропуски.

«Подорож Нільса з дикими гусьми» створила письменниця . За жанром цей твір – , де головні герої – хлопчик , гуска Акка з , гусак – подорожують до . Події розгортаються в країні . В основу твору покладено прийом подорожі, який також лежить в основі твору «», автором якого є .

Б. Виконай тестові завдання, які знайдеш на сторінці 174. Запиши номери відповідей. Обговоріть у класі правильність виконання завдань.

В. Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Чому ніхто не хотів допомагати Нільсу шукати гнома?
2. Як сталося, що Нільс опинився серед диких гусей?
3. Чому Нільс урятував Мортена, коли той був знесилений?
4. Чому гусак попросив Нільса летіти з ним?
5. Чому гуси були проти присутності серед них Нільса після того, як дізналися, що він людина?
6. Чому Нільс так хотів полетіти з гусьми? Знайди підтвердження в тексті.
7. Чому Нільс почав допомагати лісовим звірям? Знайди аргумент у тексті.
8. Як змінилось із часом ставлення Нільса до навчання? Чому?
9. Чим скінчилася подорож Нільса?
10. Чому гном зняв чари, незважаючи на те, що Нільс не виконав його умови?

Г. Оціни себе як читача / читачку, обравши одне із тверджень у таблиці.

Якби гном побачив мої результати, то зачарував би мене, як Нільса	Якби Нільс знав мої результати, то порадив би ще раз політати над сторінками	Якби була наука <i>книгографія</i> , то мені б удалося досягти в ній висот	Якби була Нобелівська премія для читачів, мене б нею нагородили
---	--	--	---

Польові дослідження

4 А. Обговоріть у класі, з якою метою Сельма Лагерлеф так часто використовувала різні описи. Поміркуйте, які види описів знадобляться вам під час роботи над проектом.

Б. Прочитай епізод, у якому Нільс побачив рідну землю зі спини гусака. Доведи, що цей текст є описом місцевості.

І тоді Нільс і сам збагнув, що то земля здавалась йому згори величезною картатою плахтою: він зрозумів, чому вона така строката. Ясно-зелені чотирикутники хлопчик упізнав найшвидше – то була озимина, що під снігом зберегла свій ясно-зелений колір. Жовто-сірі клітини – то ще не зорана з минулого літа стерня, брунатні – лани, засіяні конюшиною, а чорні – голі пасовиська або зоране поле. А оті темно-руді чотирикутники з жовтими краями? Ну, звісно, це букові ліси. Адже старі буки, що ростуть посеред лісу, взимку голі, а молоді, по краях, зберігають сухе жовте листя до самої весни. Темні чотирикутники з сірими плямами посередині – то великі садиби з почорнілими солом'яними стріхами та брукованими подвір'ями. А зелені клітини з темними краями – сади з галявками. Галявки посередині вже вкрилися травою, а дерева й кущі по краях ще стояли голі.

Світлина аерофотографа І. Ігнат'єва

Розглянь уважно світлину. Чи перегукується це зображення з наведеним описом місцевості?

Знайди в тексті приклади, які б ілюстрували зображення на світлині.

Творча студія

Підготовчий етап проєкту

5 Оцініть свою готовність розпочати груповий проєкт, у якому передбачається таке:

- ▶ вивчення карти міграцій птахів територією України і вибір маршруту певного птаха для розроблення шляху мандрівки;
- ▶ вивчення особливостей обраного птаха для «наукової достовірності» розповіді;
- ▶ вибір визначних місць на обраному маршруті та пошук про них інформації, корисної для твору;
- ▶ пошук міфу / легенди / переказу, що стане яскравим вставним елементом вашого твору або допоможе створити сюжет;
- ▶ вибір героїв мандрівки – головних і другорядних;
- ▶ створення описів персонажів, природних і архітектурних об'єктів;
- ▶ вигадування подій і створення сюжету;
- ▶ написання тексту та створення карти подорожі;
- ▶ підготовка до представлення твору та його безпосередня презентація;
- ▶ рефлексія щодо проробленої роботи.

6 Почніть створювати «Щоденник проєкту», у якому за наведеним зразком фіксуйте всі рішення, події, пов'язані з вашою роботою. Заведіть для цього окремий спільний зошит. Обговоріть графік почергового ведення щоденника.

ЩОДЕННИК ПРОЄКТУ

Назва проєкту: _____

Очікуваний кінцевий продукт: _____

Члени команди: _____

ГРАФІК ВИКОНАННЯ РОБОТИ НАД ПРОЄКТОМ

Назви етапів	Дата виконання
Підготовчий етап	
Етап реалізації	
Заключний етап	
Післяпроєктний етап (рефлексія)	

Завдання для кожного члена команди:

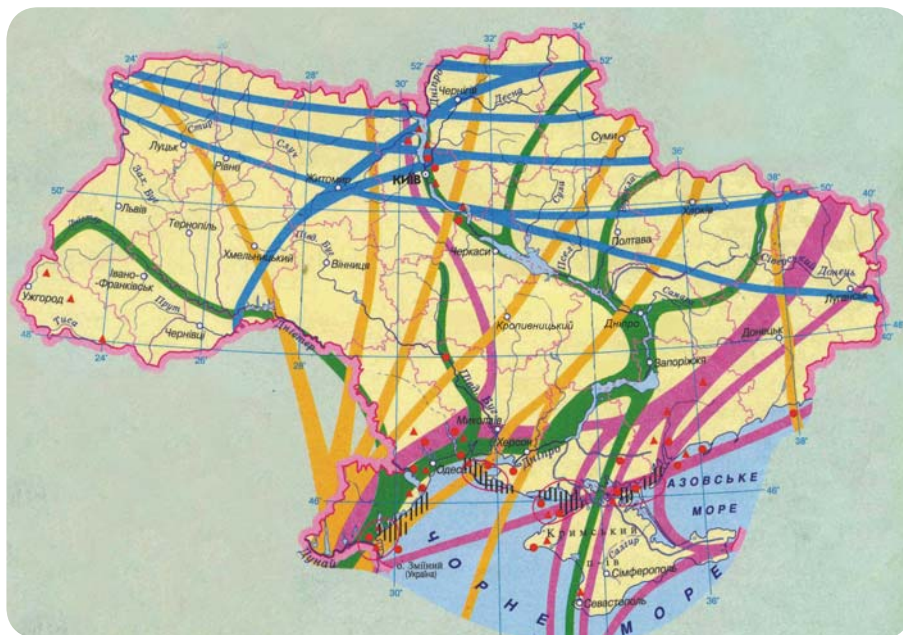
1. ...

ОПИС ПОДІЙ ПРОЄКТУ

Дата	Що відбулося	Який наступний крок

Етап реалізації проєкту

7 Розгляньте карту міграцій птахів територією нашої країни та умовні позначки внизу. Оберіть птаха, вивчіть на карті його маршрут, виділений відповідним кольором, і визначте частину цього маршруту. Пам'ятайте, що визначений шлях має бути основою сюжету, отже, вашим майбутнім героям мають траплятися цікаві місця, об'єкти тощо.

Масштаб 1:8 000 000

Шляхи міграції

- причорноморсько-азовський (мартин, крячки)
- дніпровський (сірий журавель, чернеть морська та зубата)
- широкофронтальний меридіанний (сіра чапля, білий та чорний лелека, чирок)
- поліський північноширотний (білолоба гуска, лебідь-шипун, крижень)
- місця зимівлі чайок, лебедів, гусей, качок
- пункти масового кільцювання птахів
- пункти спостереження за міграціями птахів
- водно-болотні угіддя міжнародного значення

Щоб краще роздивитися мапу, можете відвідати сайт «Пернаті друзі. Пташиний світ України» за посиланням <https://cutt.ly/4YckuX7>.

- 8 Вивчіть особливості обраного вами виду птахів (зовнішні ознаки, звички, характер, спосіб харчування, голос тощо). У цьому вам допоможе сайт «Пернаті друзі. Пташиний світ України». Також зверніться до інших джерел інформації.
- 9 Далі продумайте, які особливі (визначні, цікаві) місця можуть відвідати на своєму шляху птахи разом із вашими майбутніми героями. У цьому вам допоможе інтерактивна мапа за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/uYnbRWX>. Майте на увазі, що на цій мапі окремі території нашої країни позначено темним кольором, оскільки вони тимчасово окуповані. Якщо вам необхідно, щоб подорож ваших персонажів відбувалася й над цими територіями, то не забудьте про безпеки, на які вони там можуть наразитися.
-
- 10 Обговоріть міфи / легенди / перекази, пов'язані з тими місцями, куди потраплять герої мандрівки. Можете скористатися онлайн-збіркою із 200 міфів та легенд нашої країни (<https://dyvomandry.com.ua/map/>), яку гуртом створили 2500 школярів та понад 200 вчителів.
- 11 Поміркуйте над жанром вашого твору: це буде казка, оповідання-казка чи повість-казка. Залежно від обсягу твору визначте кількість персонажів. Пригадайте, скільки їх у повісті-казці Сельми Лагерлеф, як вони діють у сюжеті твору (в окремих розділах, упродовж усього твору, у частині твору, в окремих епізодах).
- 12 Придумайте героїв мандрівки – головних і другорядних (намагайтеся, щоб вони не повторювали персонажів Сельми Лагерлеф). Поміркуйте, хто з них мандруватиме разом з обраними вами птахами. Вигадайте цікаві й промовисті імена для своїх персонажів.
- Запишіть стисло характеристики героїв, використовуючи речення з однорідними членами (повторіть принагідно правила вживання розділових знаків у реченнях з однорідними членами).
- 13 Придумайте антигероя й дайте йому стислу характеристику. Пригадайте, хто був антигероєм у казці про Нільса.
- 14 Поміркуйте, як буде змінюватися під час подорожі ваш головний герой. Що його до цього спонукатиме?

Накресліть за зразком і заповніть таблицю, простеживши зміни, що відбулися з Нільсом упродовж мандрівки.

Яким був Нільс на початку твору	Яким Нільс став наприкінці твору

- 15 З'ясуйте, які чарівні предмети є в казці Сельми Лагерлеф. Використовуючи прийом «мозкового штурму», складіть і запишіть перелік чудодійних помічників, які знадобляться героям вашого проєкту.
- 16 Розподіліть між собою такі обов'язки:
- ▶ створити макет карти з обраним маршрутом;
 - ▶ намалювати персонажів;
 - ▶ підготувати повідомлення про птаха, який є головним героєм твору, та про інших тварин, які стануть персонажами твору;
 - ▶ підготувати описи тих місць та історичних пам'яток чи цікавих або й унікальних природних об'єктів, які відвідуватимуть ваші персонажі;
 - ▶ записати легенду, пов'язану з якимось об'єктом, який трапиться героям на їхньому маршруті.
- 17 На макеті карти з обраним маршрутом подорожі запишіть назви об'єктів, довкола яких розгортатиметься сюжет вашого твору.
- 18 Пригадайте, які складники є в сюжеті (подієвому ряді) епічного твору та які в ньому бувають **позасюжетні компоненти** (те, що «сповільнює» рух подій, але робить твір цікавішим, емоційнішим). Поміркуйте, які позасюжетні компоненти обов'язково увійдуть до вашої історії (за потреби згодом можна увести додаткові).
- 19 Визначте початкову точку (час і місце) маршруту й придумайте зав'язку вашої історії. Обговоріть наступні елементи сюжету (розвиток подій). Зафіксуйте на вашій карті події, які траплятимуться з героями під час подорожі та поступово наближатимуть персонажів до кульмінації. Позначте час і місце кульмінаційної події. Придумайте закінчення історії. Якщо плануєте в майбутньому продовжити твір, вигадайте таку кінцівку, яка давала б змогу почати новий розвиток подій.

20 Розташуйте героїв на маршруті в міру того, як вони з'являтимуться у вашому творі. Можливо, виникне потреба додати ще персонажів або змінити початкові задуми. Це цілком природно для творчого процесу. Головне – погоджуйте командою всі рішення.

21 Створіть описи героїв вашої історії, використовуючи заздалегідь підготовлені характеристики персонажів і малюнки.

Не забувайте в описах використовувати художні засоби виразності (епітети, порівняння, метафори, гіперболи, інверсію, тавтологію, символи тощо), а також синоніми, антоніми тощо.

22 На основі раніше зібраної інформації створіть описи в художньому стилі тих природних та архітектурних об'єктів, які трапляться на обраному маршруті перельоту птахів.

Повторіть правила вживання великої літери у власних назвах, зокрема назвах географічних об'єктів, що складаються з кількох слів.

23 Прочитайте разом легенду про історичний об'єкт з вашого маршруту. Як ви використаєте цей матеріал у своєму творі? Оберіть один із запропонованих варіантів або придумайте свій:

- а) цю історію розповідатиме якийсь персонаж;
- б) цю історію розповідатиме оповідач;
- в) ця легенда буде частиною сюжету, тобто герої потраплять у той час, коли відбуватимуться події легенди;
- г) ваш варіант.

24 Попрацюйте над кульмінаційним епізодом вашого твору. Оформте цю подію у вигляді діалогу між героями, який можна інсценізувати. Допишіть ремарки для театралізації. Розподіліть ролі.

Дотримуйтесь правил оформлення діалогу на письмі, а також правил уживання розділових знаків при звертаннях, вставних словах тощо.

25 Поєднайте всі напрацьовані матеріали у цілісний твір. Перевірте грамотність написаного. Відредагуйте неправильне чи сумнівне.

Заключний етап

- 26 Оцініть ваш проєкт за такими критеріями:
- ✓ Сюжет містить усі необхідні елементи, є цікавим, відповідає обраному маршруту міграції птахів, позначеному на карті.
 - ✓ Усі персонажі твору пов'язані з розгортанням сюжету, їх не замало й не забагато. Кожен із них має свою характеристику, його можна уявити за наданим описом та ілюстрацією. Персонажі взаємодіють між собою. «Антигерой» поступово стає кращим.
 - ✓ У проєкті представлені описи природних та архітектурних об'єктів, які є важливими точками маршруту.
 - ✓ Легенда про один з об'єктів маршруту є органічною частиною твору.
 - ✓ Реальне та фантастичне в сюжеті переплітаються й доповнюють одне одного.
 - ✓ Розроблений сюжет дасть змогу читачам дізнатися цікаву інформацію про природу та визначні місця певних регіонів України.
 - ✓ Стиль твору художній, мова – гарна, яскрава. Текст містить різні художні засоби та багатий на різні синтаксичні конструкції, а також записаний охайно та грамотно.

Доопрацюйте проєкт, якщо за певним критерієм він, на думку більшості в групі, є ще не завершеним.

- 27 Обговоріть, у який спосіб ви представлятимете свій проєкт. Оберіть певний варіант або знайдіть власне рішення:

- а) підготувати презентацію результатів спільної роботи: продемонструвати карту, малюнки героїв, переказати сюжет (фабулу);
- б) зробити виставку (карта, малюнки персонажів, сторінки з текстом) і представити театральну постановку кульмінаційного епізоду сюжету;
- в) зробити виставку (карта, малюнки персонажів) і озвучити текст;
- г) власний варіант.

- 28 Представте свій проєкт і дайте відповіді на запитання аудиторії. Перегляньте презентації інших груп і уточніть інформацію щодо змісту чи форми їхнього твору. Визначте за допомогою відкритого або таємного голосування, кому дістанеться «Приз Сельми Лагерлеф».

Критеріями відбору будуть два основні: *пізнавальність* (адже твір мав відкрити читачам і читачкам нашу країну) і *художність* (адже твір мав зацікавити так, щоб ніхто навіть не здогадався, що в цей час насправді вивчає географію).

Д Приз Сельми Лагерлеф – літературна нагорода, що вручається шведським авторам, які творять у дусі Сельми Лагерлеф.

Післяпроектний етап (рефлексія)

29 Незалежно від того, чи отримала ваша група «Премію Сельми Лагерлеф», насолодіться моментом: ви здійснили значну роботу гуртом!

Насолодившись, обговоріть у групі, що вам удалося в проєкті, а над чим варто попрацювати наступного разу. Пригадайте записані вами на початку тижня правила гуртової роботи. Чи дотримувалися ви їх під час реалізації проєкту? Що в них варто уточнити на майбутнє?

Розгляньте скульптурні композиції за мотивами твору Сельми Лагерлеф, встановлені в різних містах світу. За бажанням створіть із пластиліну мінікопію одного з пам'ятників (на вибір) або придумайте власну ідею для виробу, щоб згодом організувати в класі виставку-ярмарок.

Мірило поступу

1. Завдяки чому вдалося досягти результату?
2. Що було найскладнішим?
3. Що сподобалось у спільній роботі, а що не сподобалось?
4. Чи були серед подій, зафіксованих у «Щоденнику проєкту», такі, які можна назвати комічними чи драматичними?
5. Чого нового вдалося навчитися в процесі виконання проєкту?

Сельма Лагерлеф

Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми

1. **Батьки Нільса журилися, бо**

А вони жили дуже бідно	В їм не велося господарство
Б мали зовсім мало землі	Г син був страшенним збитошником
2. **Гном зачарував Нільса, бо хлопець**

А зловив його у сачок	В жорстоко поводився з тваринами
Б був поганим учнем	Г вирішив позбиткуватися з нього
3. **Мортен полетів з дикими гусьми**

А щоб довести, що свійські гуси не гірші за диких	
Б щоб оглянути простори своєї країни	
В бо йому набридло жити серед домашніх тварин	
Г бо виконував прохання Нільса	
4. **Нільс уперше збагнув, як добре бути з людьми, і палко захотів повернутися до них, коли**

А побачив силу-силенну пацюків	
Б під час перельоту змок до нитки, змерз і зголоднів	
В лелека підкидав його дзьобом, як жабу	
Г потрапив на хутір, де його викрали незнайомі діти	
5. **Найкращою нагодою для Нільса знайти собі друзів серед лісових звірів було**

А допомогти білці й білченятam	В прислужитися Ацці
Б розправитися із лисом	Г бути люб'язним з Мортеном
6. **У замку Гліммінге не жили**

А старі здичавілі кішки	В сови
Б лелеки	Г ластівки
7. **Серед жителів Гліммінгенського замку стався переполох, бо**

А буря зруйнувала замок	В на замок напали пацюки
Б у замок повернулися люди	Г у замок поселилися дикі гуси
8. **Лиса Смірре ганебно прогнали з лисячої зграї, бо він**

А був зухвалим і підступним	В зрадив своїх друзів
Б порушив мир на горі Кула	Г зневажав звірів-старійшин
9. **Лиса спіткала така гірка доля:**

А його розірвали звірі	В Нільс штовхнув його у прірву
Б Нільс посадив його на ланцюг	Г його закрювали ворони
10. **Між Аккою та орлом Горго склалися приємні стосунки, бо**

А цьому посприяв Нільс	
Б Горго – прийомний син Акки	
В орел допоміг гусям урятуватися	
Г Акка була в пошані в батьків орла	

Тема 30. Бережу природу

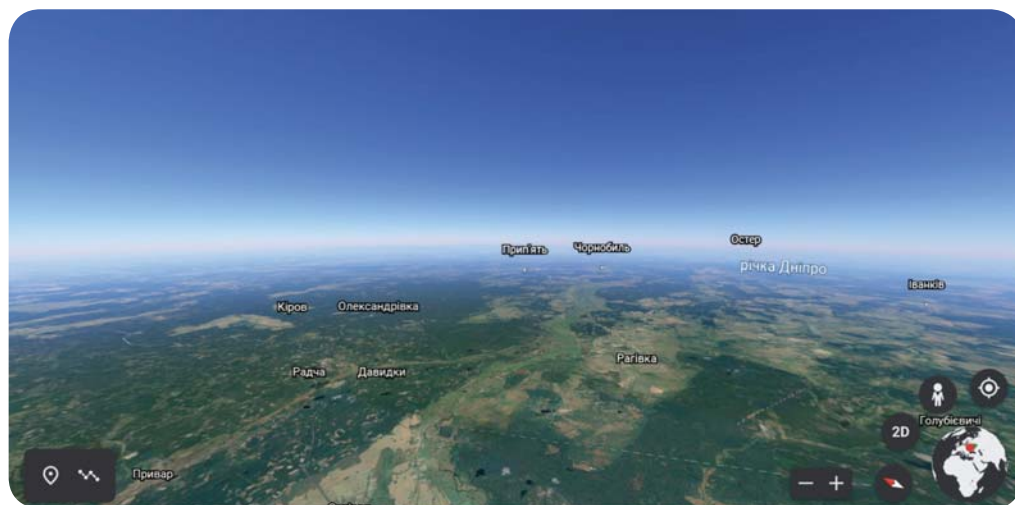
3 цієї теми ти дізнаєшся:

- Як художні засоби додають нові смисли реченням?
- Чому, за словами поета, «життя не в льоті, а в польоті»?
- Коли вірш можна назвати пейзажем?
- Чи може письменник своїми книжками вплинути на ставлення людей до природи?
- Як пропагувати «дружність» до природи?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Принагідна інформація. Пропаганда	Критерії добору достовірної інформації	Складнопідрядні обставинні речення	Антитеза. Постскрипtum	Коломийковий вірш. Вірш-пейзаж. Оксиморон

Форум читачів і глядачів

1 А. Переглянь знімок екрана (снєпшот або скриншот), зроблений у сервісі Google Earth. Це вид на Прип'ять, Чорнобиль, Дніпро, Дніпро.

Вид на землю з висоти пташиного лету

Запиши свої відчуття, використовуючи подані варіанти незакінчених речень:

1. Коли я бачу нашу землю з висоти пташиного польоту, відчуваю

2. Я відчуваю ..., коли бачу нашу землю з висоти пташиного польоту.

Обговоріть гуртом, чи подібні ваші відчуття. Чому?

Б. Підкресли в записаних реченнях граматичні основи. Визнач засіб зв'язку, що поєднує частини цих складних речень. Постав питання від головної до підрядної частини. Узгодьте в парі це питання.

Д Складнопідрядні речення, підрядна частина яких повідомляє про час події, названої в головній частині, називають **обставинними часовими** (складнопідрядними обставинними реченнями часу). Для досягнення певних емоційних ефектів у цих реченнях частини можна міняти місцями, на відміну від з'ясувальних та означальних складнопідрядних речень, у яких підрядна частина здебільшого має йти після опорного слова, тобто після головної частини.

В. Пригадай, як інколи люди поведуться з природою. Запиши свої міркування, використавши запропоновані варіанти незакінчених речень.

1. Якщо люди не нищитимуть природу, вона

2. Якби люди шанували природу, то вони б... .

Чим ці складні речення відрізняються від складнопідрядних часових речень?

Д Складнопідрядні речення, підрядна частина яких повідомляє про умови, за яких може відбутися та подія, про яку йдеться в головній частині, називають **обставинними умовними** (складнопідрядними обставинними реченнями умови). Коли йдеться про певну умову здійснення, то використовуємо сполучник **якщо**. Якщо йдеться про бажану умову, то в головній частині має бути частка **б (би)**, а в підрядній – сполучник **якби, коли б** тощо.

Г. Запиши кілька пропозицій щодо екологічної поведінки, використавши запропоновані варіанти складнопідрядних речень.

1. **Щоб** між людиною та природою була гармонія, варто

2. Я можу ..., **аби** між людиною та природою була гармонія.

У парі з'ясуйте, яке питання поставити від головної до підрядної частини.

Д Складнопідрядні речення, підрядна частина яких окреслює мету дії, про яку йдеться в головній частині, називають **обставинними мети** (складнопідрядними обставинними реченнями мети).

Г. Поміркуйте гуртом, як поезія може переконати людей жити в гармонії з природою. Запишіть свої міркування, використовуючи відомі вам різні види складнопідрядних речень.

Форум читачів і глядачів

2 А. Пригадай і зачитуй вірші про природу відомої поетеси *Лесі Українки*.

Б. Переглянь за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/gYmgKus> анімафільм «*Книга-мандрівка. Україна. Леся Українка: Мавка, фемінізм і 200 гривень*». Обговоріть у класі назву анімафільму. Чому його автори зробили оповідачкою саме Мавку, героїню одного з творів Лесі Українки?

В. Переглянь за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/5Ymg1rV> тизер-трейлер анімаційного фільму «*Мавка. Лісова пісня*». Порівняй образи Мавки в цих двох анімафільмах. Які риси вдачі героїні простежуються в них? Запиши міркування. У парі прочитайте свої тексти й обговоріть.

Леся Українка
(1871–1913) – українська письменниця, перекладачка, фольклористка, культурна діячка

Форум читачів і глядачів

3 Прочитай у *Хрестоматії* вірш *Лесі Українки* «*Конвалія*». Як ти уявляєш собі ліричного героя / ліричну героїню? Це юнак або юнка чи, навпаки, старша людина, яка вже має чималий життєвий досвід? Дізнайся про те, у якому віці поетка написала цей вірш, звернувшись до сайту «*Леся Українка. Енциклопедія життя і творчості*» за такими посиланнями: <https://cutt.ly/GYfQtVn> та <https://cutt.ly/nYfQnjV>. (Працюючи в мережі, не забувай про заходи безпеки.)

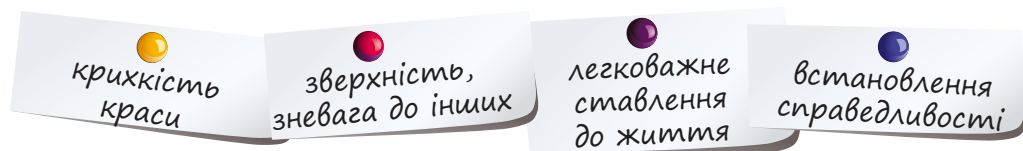
Практикум

4 Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

- Які почуття викликав вірш на початку й наприкінці прочитання?
- Чи має вірш «Конвалія» сюжет? Якщо так, то який?
- Чи є у вірші персонажі? Чи є з-поміж них герої та антигерої? Якщо так, визнач їх і схарактеризуй їхню поведінку й стан.
- Що відображає назва цього твору: тему чи основну думку (мотив)?
- Який «урок» для панни (і для кожного з нас) дає Леся Українка в цьому вірші?

Дискусійний майданчик

5 Про що ще, окрім недбалого ставлення до природи, говорить Леся Українка у своєму вірші? Аргументуй відповідь, використовуючи речення з причиновими сполучниками **бо, тому що, адже, оскільки, через те що**.

Польові дослідження

6 А. Зміни в реченнях першої строфи зворотний порядок слів на прямий. Що змінилося в сприйнятті читачем зображеної картини природи?

Б. Як зміниться сприйняття приходу панночки на бал, якщо в третій і четвертій строфах прибрати повтори? Запиши свої міркування.

В. За допомогою чого поетеса протиставляє образи панночки та конвалії? Створи «усну ілюстрацію» до цих рядків. Якою ти зобразиш панночку, а якою – конвалію?

То ж панночка в веселому
Вальсі закрутилась,
А в конвалії головка
Пов'яла, схилилась.

Д **Антитеза** – протиставлення явищ, образів і понять. В основі антитези часто лежать **антоніми**. Антитеза поширена в ліриці, художній публіцистиці, а також у виступах ораторів, оскільки дає виразний емоційний і логічний ефект.

Г. Які інші художні засоби (алітерації, асонанси, епітети, персоніфікації, метафори, гіперболи, символи, зменшувально-пестливі слова) використала поетеса у вірші? Обговоріть у парі, на що ці засоби дужче впливають – на розум чи на емоції?

Наукова лабораторія

7 А. Зверни увагу в Хрестоматії на особливість друку віршованих рядків у строфах поезії «*Конвалія*». За наведеною вище строфою спробуй визначити віршовий розмір поезії (хорей, ямб, дактиль, амфібрахій, анапест). Удалося?

А тепер подивися на інший запис цієї строфи (де числа внизу рядків позначають порядковий номер складу):

То ж панночка в веселому / Вальсі закрутилась, //
1 2 3 4 5 6 7 8/ 9 10 11 12 13 14

А в конвалії головка / Пов'яла, схилилась. //
1 2 3 4 5 6 7 8/ 9 10 11 12 13 14

Тепер виразно помітно риму, однакову кількість складів у рядках і паузу після кожного 8-го складу. Це народно-поетичне віршування – коломийковий вірш.

Ілюстрація
З. Юськів

Д **Коломийковий вірш** – це віршовий розмір, який виникає в межах 14 складів з обов'язковою цезурою (паузою) після 8-го складу. Такий розмір характерний для народних пісень.

Б. Обговоріть, чому Леся Українка обрала саме такий віршовий розмір. Можливо, так вона хотіла донести до людей (народу) свої думки про необхідність жити в гармонії з природою?

Польові дослідження

8 Прочитай у Хрестоматії дві статті: «Цікаві факти про джмелів» та «Джмелі по найму: комахи-запилювачі стають затребуваним товаром».

Напиши публіцистичний текст, метою якого має бути переконати інших не знищувати джмелів. Розмісти свій текст на онлайнівій дошці з хештегом #захистимоджмеля. Попередньо обговоріть гуртом, які інші джерела інформації можна використати для тексту. Якими критеріями добору джерел користуватиметься, щоб знайти достовірну інформацію?

Д Критерій (від латинського *critērium* – здатність розрізнення, мірило) – вимоги для визначення або оцінки людини, предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації. **Критерій достовірності** – мірило відповідності об'єктивній дійсності.

Форум читачів і глядачів

9 А. Прочитай у Хрестоматії вірш Івана Драча «В товаристві джмеля» й поміркуй, якими словами ти схарактеризуєш ліричного героя. На рівні яких слів показано ставлення героя до джмеля? Порівняйте гуртом свої спостереження.

Б. Чи вдалося поету створити у вірші ефект джмелиного гудіння? Які звуки асоціюються з гудінням джмеля? Як називають цей художній прийом звукопису?

В. Прослухай за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/yYmg8UG> музичний етюд М. Римського-Корсакова «Політ джмеля». У якому темпі тобі хотілося б продекламувати вірш від початку до кінця?

Іван Драч
(1936–2018) – український поет, драматург, перекладач, кіносценарист

Практикум

10 А. Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти.

З'ясуйте в інших друзів та подруг їхні відповіді.

1. Якої пори року відбуваються описані у вірші події?
2. Які події можна виокремити у вірші?
3. Для чого автор згадає у вірші літак?
4. Чому автор називає свій вірш «В товаристві джмеля»?
5. Як ти розумієш слова **задубілі**, **осоння**, **щирозлоті**?

Б. Досліди, які художні засоби використав поет.

В. Випиши останнє речення поезії «**В товаристві джмеля**». Підкресли головні й другорядні члени речення. Усно здійсни аналіз речення (просте / складне, ускладнене (чим?) / неускладнене).

Г. Запиши наведені слова, уставляючи на місці крапок апостроф чи пропущені літери. У парі порівняйте записи.

пан..о, пан..очка, віт..я, зів..яле, осон..я, зал..а, спросон..я, жит..я, єдин..ий

Дискусійний майданчик

11 Як ви розумієте слова «...лети, лети, Бо нам життя не в льоті, а в польоті!»?

Обговоріть це гуртом. З'ясуйте лексичне значення спільнокореневих слів.

ПОЛІТ, льоту, *чол.* 1. Рух, переміщення кого-, чого-небудь у повітрі. 2. Авіаційний виліт, рейс з певним завданням. 3. *перен.* Порив, прагнення до чого-небудь.

ЛІТ¹, льоту і *рідше* лету, *чол.* 1. Те саме, що **летіння**. 2. *спец.* Період найінтенсивнішого розмноження летючих комах.

ЛЕТІННЯ, я, *серед.* Дія за знач. **летіти**.

ЛЕТІТИ, лечу, летиш, *недок.* 1. Пересуватися в повітрі за допомогою крил (про птахів, комах і т. ін.). 2. Те саме, що **падати**. 3. *перен.* Дуже швидко переміщатися (по землі, воді і т. ін.); мчати; 4. *перен.* Швидко, непомітно проходити (про час). 5. *перен.* Линути думками, почуттями, помислами, душею до когось, чогось.

Сформулюй основну думку (мотив) вірша «**В товаристві джмеля**».

Форум читачів і глядачів

12 А. Прочитай у Хрестоматії вірш Олександра Олеся «Згадую: так я в дитинстві любив...». Як ти розумієш слова ліричного героя «Мозок не міг зрозуміть їх думок, Серце ж моє розуміло»? Аргументуючи думку, використовуй складно-підрядні речення причини зі сполучниками **бо, тому що, адже, оскільки, через те що**.

Б. Поміркуйте гуртом, чому ліричний герой вірша Олександра Олеся говорить, що в дитинстві світ нагадував йому казку. Що казкового ви можете пригадати зі свого спілкування з природою?

В. Визнач віршовий розмір вірша. Це двоскладовий (*маршовий*: хорей, ямб) чи трискладовий (*вальсовий*: дактиль, амфібрахій, анапест) розмір? Поміркуйте в парі, як визначений вами віршовий ритм допомагає виразити основну думку (мотив) поезії.

Наукова лабораторія

13 А. Прочитай у Хрестоматії ще один вірш Олександра Олеся – «*Степ*». Чому цей вірш можна назвати віршем-пейзажем (пейзажною лірикою)?

Д Вірш-пейзаж, або пейзажна лірика – жанр, у якому поет художньо зображує переживання ліричним героєм краси природи, її гармонії й творчого начала.

Б. Випиши всі порівняння, які використовує поет у вірші «*Степ*». За якими ознаками виникають у вірші асоціації степу з іншими предметами чи явищами дійсності? Підкресли одне порівняння, яке для тебе виявилось неочікуваним.

Практикум

14 А. Підрахуй, скільки випадків однорідності різних членів речення є у вірші. Обговоріть гуртом, який ефект досягається завдяки цьому. Чи можна частоту використання однорідних членів речення в поезії уважати художнім прийомом?

Б. Прочитай речення з однорідними членами речення. Поясни, чому в одному реченні кома між однорідними членами речення є, а в іншому – немає.

Справді, гляньте: степ широкий
Буйним сизим морем став!

Не почуєте вже співу
Голосних, дзвінких пташок,
 Не побачите ніде вже
 Ні розводів, ні квіток.

Узагальніть у класі свої висновки про те, завдяки яким мовним засобам (звуки, слова в прямому й переносному значенні тощо) поети зображують природу.

Єланецький степ (Україна) в різні пори року

Творча студія

15 Вивчи напам'ять один із розглянутих віршів на вибір. Оціни, над чим ще слід попрацювати перед публічним виступом.

✓ знання тексту	✓ вимова звуків (дикція)
✓ наголошування	✓ темп
✓ інтонація	✓ жести, міміка

Представ вивчений вірш однокласникам і однокласницям, дібравши за бажанням доречний музичний супровід. Обговоріть гуртом, як через поезію можна намагатися переконати людей берегти й захищати природу.

Польові дослідження

16 А. Розглянь світліну англійського письменника-натураліста Джеральда Даррелла. Як гадаєш, у чому причини його світового визнання? Чи може письменник своїми книжками вплинути на ставлення людей до природи?

Б. У 1959 році Даррелл створив на острові Джерсі зоопарк, на базі якого в 1963 році було організовано Джерсійський трест збереження диких тварин (відвідай це місце за допомогою сервісу Google Earth, пошук за словами «Джерсійський зоопарк, Велика Британія»).

Ідея Даррелла полягала в розведенні рідкісних тварин в умовах зоопарку й подальшому розселенні їх у місця природного існування. Те, як письменник втілював цей задум, тобі допоможе з'ясувати його автобіографічний роман «Моя родина та інші звірі».

В. Як ти розумієш назву роману? Чи не видається вона суперечливою?

Д **Оксиморон** (а також **оксюморон**) (від латинського *oxymoron* – дотепне дурне) – художній прийом, що полягає в поєднанні протилежних за змістом понять, таке собі «поєднання непоєднуваного», що викликає здивування, сміх, але водночас змушує повному подивитися на світ: *гарячий сніг, радісний сум, у мене є тато, мама і велосипед*.

Форум читачів і глядачів

17 А. Прослухай початок книжки «Моя родина та інші звірі» за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/nYdWOss>, а потім побіжно переглянь цю частину в Хрестоматії. Чому Джеральд Даррелл починає свій твір частиною із заголовком «Слово на свій захист»? Як називається ця частина твору? Це сюжетний елемент?

Б. За епіграфом до книжки спрогнозуй, про що в ній ідеться. Обговоріть у парі свої передбачення.

В. Прочитай прикінцевий абзац частини «Слово на свій захист», щоб перевірити свій прогноз. Як ти розумієш вираз «сонячна буфонада, іскрометна комічна опера»? З'ясуй значення незнайомих слів за словником. Чи можна вже із цього уривка зрозуміти, що в книжці буде багато кумедних, карколомних і непередбачуваних ситуацій? Обговоріть це гуртом.

Кадр із однойменного фільму (2005)

Г. Прочитай у *Хрестоматії* уривки з першої частини книжки «*Моя родина та інші звірі*». За діаграмою Венна порівняй зображення природи у прозовому творі та у віршах, які ти прочитав/-ла цього тижня. Чи можна сказати, що Джеральд Даррелл створює «поезію в прозі»?

Творча студія

18 А. Прочитай у *Хрестоматії* два листи, написані *Теодором Стефанідесом*: один – адресований Джеральду (розділ 5 «Скарби павуків», а інший – матері Джеральда (розділ 15 «Цикламенові гаї»). Обговоріть у парі, чим зумовлена така різниця в стилі цих листів. Чи можна автора вважати вправним адресантом?

Б. Яка мета інформації, маркованої в листах латинськими буквами «P. S.»?

Д **Постскріпtum** (від латинських *post scriptum* – після написаного) – приписка до закінченого й підписаного листа, зазвичай позначається латинськими літерами «P. S.». Також використовують скорочення «P. P. S.» (*post post scriptum*) або «P. S. S.» (*post sub scriptum*) для приписки, зробленої після постскріптуму.

Обговоріть у класі, який із постскріптумів у текстах викликає сміх читача. Чому? Що ця художня деталь може розповісти про особливості вдачі Теодора Стефанідеса? Яких персонажів-науковців з інших творів він вам нагадує?

Польові дослідження

19 А. Переглянь два відеофільми про Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф. Е. Фальц-Фейна.

1. «Сім природних чудес України. Асканія-Нова»: <https://cutt.ly/dYmhs0Q>;
2. «Асканія-Нова: перший степовий заповідник»: <https://cutt.ly/bYmhjzx>

(1)

(2)

Б. Порівняй відеофільми за такими критеріями:

- ✓ хто оповідач;
- ✓ що переважає в кадрі;
- ✓ скільки триває відеофільм;
- ✓ що спільного, а що відмінного в інформації про заповідник в обох фільмах;
- ✓ де більш виразно критикуються люди за своє ставлення до природи;
- ✓ чи пропагується «дружність» до природи.

Д **Пропаганда** (від латинського *propago* – поширюю) – форма комунікації, спрямована на поширення в суспільстві певних тверджень, фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку щодо певної спільної справи чи громадської позиції.

В. Обговоріть гуртом, що спільного між Джеральдом Дарреллом і Фрідріхом Едуардовичем Фальц-Фейном. Чи можна їх назвати екологами-пропагандистами?

Творча студія

20 Здійсніть віртуальну мандрівку до заповідника Асканія-Нова за допомогою сервісу Google Earth. Уявіть ситуацію спілкування журналіста (журналістки) із працівниками заповідника. Об'єднайтеся в групи, запишіть діалог про збережені види тварин. Розіграйте перед класом цю ситуацію спілкування.

Мірило поступу

1. Як за допомогою художніх засобів створити образ у творі яскравішим?
2. Що таке творчий порив?
3. Чи є поет конкурентом художнику чи музиканту в «змалюванні» пейзажів?
4. Як письменники своїми творами впливають на ставлення людей до природи?
5. Чому «дружнє» ставлення до природи все ще залишається проблемою для людства?

Тема 31. Вчусь у природи творчого спокою

3 цієї теми ти дізнаєшся:

- Чим різняться творчий неспокій і творчий спокій?
- Чи існують кольорові вірші?
- Чому в пейзажній ліриці багато уособлень?
- Як письменник дає імена персонажам?
- Чим радіовистава відрізняється від аудіокниги?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Критика	Літературна критика	Розрізнення видів складнопідрядних речень з однаковими засобами зв'язку	Жанри літературної критики. Аудіовистава	Метонімія. Філософська лірика. Сенкан

Польові дослідження

1 А. Пригадай останні три тижні, об'єднані спільною темою «ДИВЕН СВІТ». Чи можеш ти після виконання багатьох творчих завдань (написання творів, есе і навіть оповідань) пояснити значення вислову «творчий неспокій»? Запиши свої міркування. Обговоріть у класі ваші записи.

Б. Поміркуйте гуртом, чи завжди творчість пов'язана з відчуттям неспокою? Чому? Чи є оксимороном вислів «творчий спокій»?

В. Як ти розумієш слова «навчаюсь у природи»? Чи дійсно природа здатна чогось навчити? Пригадай прочитані раніше твори і запиши п'ять «уроків природи».

Форум читачів і глядачів

2 А. Прочитай у Хрестоматії вірш Євгена Плужника «Вчись у природи творчого спокою...». Яка основна думка (мотив) цієї поезії? Чи збігаються ваші з поетом погляди?

Б. У якому з наведених значень поет вживає у вірші слово спокій? Аргументуй свою думку, спираючись на ідею та образи вірша.

СПОКІЙ 1. Відсутність руху і шуму; нерухомість, тиша. 2. Стан душевної рівноваги, відсутність хвилювань, сумнівів, клопотів і т. ін. 3. Повний відпочинок, бездіяльність. 4. Уміння володіти собою; витримка. / Урівноваженість, стриманість характеру, натури. 5. Відсутність війн, громадських безпорядків, хвилювань і т. ін. / Спокійне, тихе життя. 6. Філософська категорія, що відображає відносну нерухомість, сталість предметів і явищ навколишнього світу. 7. *бот.* Стан рослини, за якого припиняється її ріст.

В. Чому автор радить вчитися спокою у вересневих, тобто осінніх, днів? А чого можуть навчити весняні, літні чи зимові дні? Ланцюжком у класі назвіть місяці й припустіть, які «уроки» кожен із них може дати людині.

Г. Як називаються питання на зразок того, яке ставить Євген Плужник у кінці вірша? Чи потребує воно відповіді? Запиши своє тлумачення вислову «певний шлях» і слова манівці. У парі порівняйте записи й узгодьте розуміння цих образів. Від яких манівців поет застерігає людину-творця?

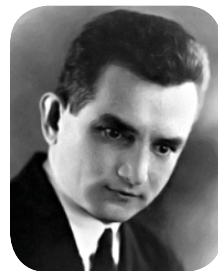
Творча студія

3 Прочитай виразно вірш, уявляючи себе «філософом» або «філософинею», що звертається до «учнів» та «учениць». Попередньо підготуй партитуру вірша, позначивши паузи, підвищення чи пониження тону, логічні наголоси тощо.

Після декламування обговоріть гуртом, наскільки важливим у підготовці до виразного читання є ретельний аналіз твору.

Практикум

4 **А.** Напиши 8–10 асоціацій, які викликає в тебе слово дощ. Узагальни у класі, з чим асоціюється це слово в тих, хто любить дощову погоду, і в тих, хто її не любить. Які слова або вирази серед записаного можуть бути використані в художньому стилі, а які – у науковому?

Євген Плужник
(1898–1936) –
український поет,
драматург,
перекладач

Б. Залежно від того, до «любителів» чи «нелюбителів» дощу ти належиш, продовж письмово початки відповідних складних речень так, щоб вийшов зв'язний текст. Використовуй художні засоби виразності: епітети, порівняння, метафори, гіперболи, символи тощо. Обговоріть у класі ваші тексти.

Я люблю, коли дощ...
Я люблю дощ, коли він... (який?)
Я завжди виходжу на вулицю, коли дощ...
Я люблю дощ, тому що...

Я не люблю, коли дощ...
Я не люблю дощ, коли він... (який?)
Я не люблю виходити на вулицю, коли дощ...
Я не люблю дощ, тому що...

В. Постав у записаних тобою реченнях питання від головної до підрядної частини. Які це види складнопідрядних речень? Порівняйте у парі свої відповіді. Чому важливо не тільки зважати на засіб зв'язку (сполучник чи сполучне слово), а й на смисловий зв'язок між частинами складного речення? Переконайтеся у правильності своїх висновків, звернувшись до статті «*Як розрізнити види складнопідрядних речень*» у Довіднику.

Форум читачів і глядачів

5 А. Прочитай у Хрестоматії поезії *Максима Рильського «Дощ»* і *Ліни Костенко «Після дощів смарагдова діброва»*. Яке твоє враження? Як гадаєш, чи люблять автори цих віршів дощ? Аргументуй свою думку, використовуючи з'ясувальні та причинові складнопідрядні речення.

Б. Досліди звукопис обох віршів. Повтори яких приголосних звуків у перших п'яти рядках поезії «*Дощ*» допомагають створити ілюзію наближення, початку і, врешті-решт, рясного життєдайного дощу? Запиши ці звуки.

Максим Рильський
 (1895–1964) –
 український поет,
 перекладач,
 публіцист,
 літературознавець

Повторі яких голосних звуків у вірші Ліни Костенко допомагають створити картину закінчення дощу, відзвуки якого ще чути десь удалині? Запиши ці звуки.

В. Визнач віршовий розмір обох поезій.

Двоскладовий розмір (маршовий ритм)		Трискладовий розмір (вальсовий ритм)		
хорей	ямб	дактиль	амфібрахій	анapest

Обговоріть у класі, як використані Максимом Рильським і Ліною Костенко віршові розміри й засоби звукопису допомагають читачам відчувати дощ.

Практикум

6 А. Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Чому Максим Рильський називає дощ «золотий вечірній гість»?
2. Навіщо поетові знадобилась така кількість однорідних членів у першому реченні?
3. Чому у вірші «Дощ» можна відчувати щось подібне до колядок або щедрівок? Поясни свою думку, пригадавши відомі вже тобі пісні новорічно-різдвяного циклу.

Б. Прочитай словосполучення з вірша Ліни Костенко. Які з них є метафорами?

смарагдова діброва, біла рінь, річка говірка, пурпурова смужка сонця, далекий обрій, старенький комин, гарбузова Мекка

Довідка. *Рінь* – крупний пісок, гравій, галька і т. ін. *Мекка* – головне місце паломництва мусульман, оскільки там розташований священний для послідовників ісламу храм Кааба. У переносному значенні *Мекка* – місце поклоніння.

В. Як ти вважаєш, яка пора року відтворена у віршах? Запиши щонайменше два докази з поезій на підтвердження своєї думки.

Г. Запиши прислів'я про дощ, заповнюючи пропуски й знімаючи риси.

1. Як у травні дощ на/дворі, то вос..ни хліб в коморі.
2. Як вер..сніє, то й дощ..к сіє.
3. Від дощу не у воду, а від огню не в полум..я.

4. Добре д..витися на дощ, стоячи під дахом. 5. Дощ у/пору – золото.
 6. Дощ у/жнвива – як п..яте кол..со до возу. 7. Дощ іде, а гіс..ть іде.
 8. Чоловік – не/глина, а дощ – не/дубина, не/розмочить і не/поб..є.
 9. Дощ вимоч..ть, сон..чко висушить, буйні вітри голову ро..чешуть.

Які з них суголосні зі змістом поезій? Вибери одне й письмово поясни зв'язок.

Наукова лабораторія

7 А. Добери епітети до слова дощ у різні пори року.

Б. Прочитай два речення, створені на основі вірша «Дощ», і доведи, що це метафоричні вислови.

Дощ упав на закурені будинки зголоднілих передмість.
 Дощ білі села звеселить.

Спробуй перетворити ці речення так, ніби ти пишеш наукове повідомлення, де не місце переносним значенням. Хто у твоєму тексті «зголоднілий» – передмістя чи люди, які живуть у цих передмістях? Хто у твоєму тексті «звеселиться» – білі села чи люди, які живуть у цих білих селах?

Д **Метонімія** (від грецького *μετωνομία* – перейменування) – це вживання слів різних частин мови в переносному значенні, коли ознаки, характеристики, дії одного предмета чи явища «переносять» на інший предмет чи явище за суміжністю, пов'язаністю цих предметів чи явищ: **Зал гучно аплодував** (тобто **люди**, які були **в залі**, гучно аплодували).

Форум читачів і глядачів

8 А. Прослухай за QR-кодами або посиланнями вірші Максима Рильського «Осінь-маляр із палітрою пишною» (1) та Ліни Костенко «Красива осінь вишиває клени...» (2). Під час слухання кожного з віршів записуй слова, що асоціюються із **зоровими** (предметними), **слуховими**, **колеристичними** (повязаними з кольорами), **дотиковими** образами.

(1) <https://cutt.ly/eYmhb1o>

(2) <https://cutt.ly/hYmhRfx>

Чи можна стверджувати, що ці поезії впливають на читачів відразу через кілька відчуттів (слух, зір, дотик тощо)?

Б. Перечитай вірші у *Хрестоматії* й створи на окремому аркуші розмальовку, спираючись на згадані у цих поезіях кольори. Зроби висновок про кольорову гаму першого й другого віршів. До якого виду мистецтва вони близькі?

Польові дослідження

9 А. Зверни увагу на побудову поезій Максима Рильського та Ліни Костенко.

Порівняй ритм (визначивши віршові розміри), який використовують поети.

Двоскладовий розмір (маршовий ритм)		Трискладовий розмір (вальсовий ритм)		
хорей	ямб	дактиль	амфібрахій	анapest

Який із ритмів допомагає виразити стан милування навколишнім світом, якусь легкість і прозорість, а який – стан переживання невідворотності, швидкості змін у природі?

Б. Розглянь репродукції картин на осінню тематику. Як художникам удалося відобразити красу осені? Чи можна ці роботи вважати ілюстраціями до прочитаних поезій? Аргументуй свою думку.

Олег Щербаков

Олександр Приходько

В. Прослухай Концерт № 3 «Осінь» з циклу *«Пори року»* Антонію Вівальді за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/6YmhIAC>.

Зроби висновки про відтворення краси осені засобами різних видів мистецтва. Заповни таблицю, накреслену за зразком.

Засоби різних видів мистецтва

Поезія	Малярство	Музика

Г. Розподіліться на дві групи й дослідіть по одному з почутих раніше віршів. Які художні засоби використали поети, щоб яскраво представити почуття ліричного героя: епітети, порівняння, метафори, персоніфікації (уособлення), метонімії, гіперболи, повтори (тавтології), риторичні запитання, непрямий порядок слів тощо? Порівняйте результати. Чи погоджуєтеся ви з тим, що справжні митці завжди унікальні, оригінальні, навіть якщо пишуть про подібне?

Форум читачів і глядачів

- 10 А. Створи сенкан про дощ або про ту пору року, яка тобі найближча за настроєм. Дотримуйся таких правил:

Перший рядок – іменник (тема, підмет).

Другий рядок – два прикметники (однорідні або неоднорідні означення).

Третій рядок – три дієслова (однорідні присудки).

Четвертий рядок – речення із 4 слів, у якому виражено ставлення до теми або почуття, висновок.

П'ятий рядок – синонім до теми або слово-асоціація до теми.

Наприклад:

*Вода
Кришталева, свіжа.
Дзюрчить, струмує, переливається.
Вона вічно тече, як
Життя.*

Художник
У. Хірошіге

Д **Сенкан** – це короткий вірш, що складається з п'яти рядків і пишеться за визначеними правилами. Виник сенкан у США на початку ХХ ст. під впливом японської поезії. Сьогодні сенкан як жанр має кілька різновидів: *традиційний сенкан, зворотний сенкан, дзеркальний сенкан, сенкан-метелик, корона сенканів, гірлянда сенканів, дидактичний сенкан* тощо.

Б. Прочитай свою поезію класові. Прослухай сенкани інших. Чи трапилися серед них однакові? Чому?

Форум читачів і глядачів

11 Прочитай у Хрестоматії поезію Ліни Костенко «Шипшина важко віддає плоди» і поміркуй, до якого різновиду лірики її віднести – до пейзажної чи філософської. Аргументуй свою думку, використовуючи складнопідрядні з'ясувальні та причинові речення.

Д Філософська лірика (філософська поезія) – ліричні твори, які зосереджені на осмисленні значущих питань існування світу й людини та є виявом філософських поглядів автора (устама ліричного героя).

Практикум

12 А. Випиши з вірша речення зі звертаннями. Поясни усно їхню роль у розкритті основної думки (мотиву) поезії.

Б. Порівняй образи листя та шипшини у віршах Ліни Костенко «Красива осінь вишиває клени...» та «Шипшина важко віддає плоди». До кого звертається листя? А шипшина? Чому листя «просить», а шипшина «кричить»? Запиши свої міркування на основі порівняння.

Творча студія

13 Вивчи напам'ять на вибір один із розглянутих віршів («Дощ» і «Осінь-маляр із палітрою пишною» Максима Рильського, «Після дощів смарагдова діброва», «Красива осінь вишиває клени...» та «Шипшина важко віддає плоди» Ліни Костенко). Презентуй класу вивчений вірш, зробивши колаж із фотографій на відповідну тематику.

Готуючись до виступу, зроби відеозапис власного декламування та прослухай його з опорою на зазначені критерії. Оціни, над чим ще слід попрацювати перед публічним виступом.

- ✓ знання тексту
- ✓ наголос
- ✓ інтонація

- ✓ вимова звуків (дикція)
- ✓ темп
- ✓ жести, міміка

Наукова лабораторія

14 А. Прочитай цитати з віршів, які набули афористичності. Обговоріть у класі, чому ці вислови стали крилатими. Чи можна стверджувати, що мова видатних поетів і поеток – це джерело мудрості?

Вчись у природі творчого спокою...

Вір і наслідуй. Учневі негоже Не шанувати визнаних взірців.

Ворони п'ють надкльовані горіхи. А що їм, чорним? Чорним все одно.

Шипшина важко віддає плоди... Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.

І просто осінь щоб була красива.

Б. Одним із найбільш цитованих висловів Ліни Костенко є такий:

«Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі».

Як ти розумієш зміст цих рядків? Обговоріть це гуртом.

В. Прочитай у **Хрестоматії** множинний текст від дописувачки «живого журналу». Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Кого літературний критик Володимир Базилевський називає «імітаторами»? Що він має на увазі, називаючи їх так?

2. Чому Володимир Базилевський оцінює творчість Ліни Костенко високо, а деяких молодих поетів – не дуже?

3. Це науковий текст чи публіцистичний? Хто є адресатом цього тексту?

4. Кого більше читатимуть після ознайомлення зі статтею літературного критика – Ліну Костенко чи поетів-«ремесників»? Чому? Аргументуй свою думку.

5. Які художні прийоми допомагають літературному критику порівнювати «якість» різних поетів?

Д **Літературна критика** – вид творчої діяльності, метою якої є поцінування художньої своєрідності нових літературних творів, виявлення провідних тенденцій розвитку літератури. Літературна критика допомагає письменникам зрозуміти свої переваги й недопрацювання, а читачам – познайомитися з новими творами, скласти про них певне уявлення. **Жанрами** літературної критики є *анотації, рецензії, статті, огляди, есе, літературні портрети, діалоги, дискусійні статті* та ін.

Дискусійний майданчик

15 А. Прочитай у *Хрестоматії* передмову, яку *Валерій Шевчук* написав до збірки своїх дитячих творів «*Панна квітів*». У парі обговоріть наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Хто був ініціатором створення творів?
2. Чи складним був процес творчої співпраці дорослого відомого письменника зі своїми малими доньками?
3. Чим цей процес нагадував вашу співпрацю під час роботи над попереднім проєктом про подорож із птахами над нашою країною?
4. Чому Валерій Шевчук усе ж вирішив опублікувати твори для дітей, написані колись для домашнього вжитку?

Б. У передмові Валерій Шевчук пише:

Потім ми читали ті казки: дещо дівчаткам подобалося, а дещо ні, адже я таки справді не дитячий, а дорослий письменник, дечим вони захоплювалися, а дещо критикували.

Як гадаєш, чи обґрунтованою була критика доньок? Чи дослухався батько-письменник до їхніх суджень?

Д **Обґрунтована (конструктивна) критика** – оцінні судження щодо когось або чогось, які засновані на фактах, досвіді й знанні справи. Урахування такої критики сприяє покращенню кінцевого результату діяльності або вихованню особистості.

В. Виконуючи наступні завдання, збирай поступово матеріали, які знадобляться для обґрунтованої (конструктивної) критики творів Валерія Шевчука. Наприкінці тижня запропонує однокласникам та однокласницям коротке усне повідомлення на тему «**Що б мені хотілося сказати авторові**».

Форум читачів і глядачів

16 А. Прочитай у *Хрестоматії* казку «*Панна квітів*» і подумай, чому Валерій Шевчук дав їй таку назву.

Валерій Шевчук
(1939) –
український
письменник,
літературознавець,
публіцист

Яка тема й основна думка цього твору? Які проблеми порушує автор (соціальні, філософські тощо)?

Б. Чи погоджуєшся ти з наведеним міркуванням автора?

А люди здебільшого тим і химерні, що, як звикнуть до чогось, перестають помічати диво, на яке колись невимірно чудувалися, – хіба ж можна, щоб диво та й жило побіч?

Чим ці міркування переграються зі словами Пітера Пена про те, як діти втрачають здатність бачити дива?

В. Поясни значення слів диво та чудо. За допомогою діаграми Венна порівняй значення цих слів. Переконайся у правильності своїх визначень, звернувшись до тлумачного словника.

Порівняйте у парі зіставлення. Обговоріть, чи траплялися у вашому житті дива чи чудеса. Чи дійсно із віком люди втрачають здатність дивуватися? Чому?

Практикум

17 А. Обговоріть у парі наведені питання. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Хто така Зеленоочка?
2. Чому дівчинка легко покидала попередніх господарів, а в діда залишилася?

3. Що означають слова Кріноса: *«Я ж бо із тих, хто співчуває бідним і знедоленим, сиротам і покинутим, сумним і загорьованим. О, ти навіть не уявляєш собі, як я їм співчуваю. Улегшую їм життя, моя люба сиріточко, і ніхто з них ані горя, ні печалі більше не зна...»?*

4. Як Зеленоочці вдалося врятувати людей?

Б. Запропонуй і запиши назви до кожної з десяти частин твору, використовуючи один і той самий вид речення. Спочатку визнач, який вид речення ти обираєш: називне, односкладне дієслівне, двоскладне непоширене, двоскладне поширене, складне.

Малюнок М. Колачової

Дискусійний майданчик

18 Крінос, розмовляючи з Димком, говорить:

Не може маленька дівчинка знати більше, ніж я, великий та дорослий. Не може маленька дівчинка більше за мене розуміти.

Обговоріть у класі, чи погоджуєтеся ви з такою думкою.

Практикум

19 А. Хто персонажі цієї казки? Які з них головні, а які – другорядні? Хто герой, а хто – антигерой? Запиши в таблицю, накреслену за зразком, персонажів і визнач їхню роль у сюжеті казки.

Персонаж	Роль у сюжеті

Б. Поміркуй, до якого виду казок належить твір Валерія Шевчука: соціально-побутова казка, чарівна (фантастична) казка, казка про тварин. Обґрунтуй свою думку. Запиши міркування, використовуючи запропонований початок:

Твір «Панна квітів» – ... казка, тому що ...

В. Знайди в тексті описи зовнішності Зеленоочки, чаклуна Кріноса, Димка. Коротко перекажи портретний опис кожного із цих персонажів, використовуючи лише називні (номінативні) речення.

Г. Зазнач, за якою формулою спілкується Зеленоочка з іншими персонажами.

Обґрунтуй свою думку, наводячи приклади з тексту казки.

1. Я – Ок, ти – Ок	3. Я – не Ок, ти – не Ок
2. Я – Ок, ти – не Ок	4. Я – не Ок, ти – Ок

А за якою формулою спілкується Крінос із Димком? Визнач і обґрунтуй свою думку, наводячи приклади з тексту казки.

1. Я – Ок, ти – Ок	3. Я – не Ок, ти – не Ок
2. Я – Ок, ти – не Ок	4. Я – не Ок, ти – Ок

А яка формула характеризує спілкування Димка з Кріносом? Визнач і обґрунтуй свою думку прикладами з тексту.

1. Я – Ок, ти – Ок
2. Я – Ок, ти – не Ок
3. Я – не Ок, ти – не Ок
4. Я – не Ок, ти – Ок

Дискусійний майданчик

- 20 Переглянь за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/kYmhDF4> фрагмент із виступу *Валерія Шевчука*, де він розмірковує, що таке добро. Обговоріть гуртом, як своє розуміння добра автор заклав у зміст твору.

Творча студія

- 21 **А.** Попрацюйте «літературними критиками», підсумувавши свої спостереження над твором *Валерія Шевчука*. Створи повідомлення на тему «**Що б мені хотілося сказати авторові**». Наведи кілька виразно позитивних рис казки «*Панна квітів*», а потім зазнач, що б у ній, на твою думку, потребувало покращення, а можливо, навіть перероблення. Прочитайте й обговоріть свої повідомлення.

Б. Об'єднайтеся в групи для створення радіовистави за казкою «*Панна квітів*». Але спочатку з'ясуйте, чим радіовистава відрізняється від аудіокниги. Далі шляхом жеребкування розподіліть між групами персонажів твору. Кожна група має знайти репліки свого персонажа в казці й з'ясувати, з якими емоціями, інтонаціями слід читати ці репліки (можна створити партитури). Потім організуйте в групі кастинг на виконавця або виконавицю цієї ролі, проведіть репетицію. Підготувавшись у такий спосіб, прочитайте казку для «радіослухачів». Оцініть свою роботу, забезпечивши обґрунтованість критики.

Мірило постулу

1. Як письменники допомагають учитися в природі?
2. Як створити сенкан?
3. Як письменники олюднюють природу?
4. Чому не всі персонажі твору можуть мати імена?
5. Як слова автора й розділові знаки допомагають зрозуміти емоції персонажа?

Тема 32. Переживаю красу

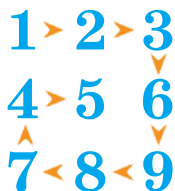
З цієї теми ти дізнаєшся:

- Які є способи читання текстів?
- Як музика допомагає сприймати вірш?
- Що означає «уміти слухати» вірші?
- Коли співають веснянки?
- Чим відомості з комунікації та інформації допомагають у мовленні й читанні?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
(Повторення)		Тире	Способи читання	Цикл. Підрядник. Веснянка.

Дискусійний майданчик

- 1 А. Поміркуй над кроссенсом (візуальним асоціативним ланцюжком), рухаючись за даною тобі схемою.

Яка ідея пов'язує комірки одна з одною та водночас із центральною коміркою?

Слова якого з-поміж запропонованих нижче переліків найточніше б відобразили цю ідею? Аргументуй свою позицію.

- а) ряд, низка, вервиця, ланцюг, плетениця
- б) колообіг, круговорот, цикл
- в) безкінечність, повторення, нескінченність

Обговоріть у класі, які явища природи чи життя людини протікають ніби за етапами по колу, циклічно.

Д Цикл (латинське *cyclus*, від грецького *κύκλος* – коло, круг) – послідовність розвитку явищ у просторі та часі, коло подій, явищ, частин, які від початкової точки, розвиваючись, приходять до кінцевої, яка виявляється новою початковою точкою («замкнене коло»).

У літературі **цикл** – це низка літературних творів на загальну або близьку тематику, створена одним автором або однією групою авторів.

Б. Перечитай у *Хрестоматії* вірш *Олександра Олеся «Степ»* (тиждень 30). Визнач, який спосіб читання з-поміж схарактеризованих нижче тобі варто застосувати, щоб з'ясувати, чи може цей вірш стати своєрідною ілюстрацією до ідеї, яку розвиває кроссенс.

Ефективність процесу читання текстів залежить не тільки від швидкості, а й від способу читання. Найпопулярнішими способами читання (за І. Радченко) є такі:

1. Попереднє читання. У процесі такого читання фіксуються всі невідомі, іншомовні слова, наукові терміни тощо, щоб у подальшому можна було з'ясувати їх значення, зокрема за словниками чи довідниками.

2. Наскрізне читання (читання підряд) означає уважне прочитання всього матеріалу. Цей вид читання використовується за необхідності повністю охопити зміст розділу, статті, книги загалом.

3. Вибіркове читання передбачає певний відбір лише частини матеріалу для читання з метою його поглибленого вивчення.

4. Повторне читання використовується з метою повернутися до того, що дуже потрібне або не зовсім зрозуміле.

5. Аналітичне читання, або читання з опрацюванням матеріалу, критичним вивченням змісту з метою глибокого його вивчення, конспектування найістотнішого.

6. Партитурне читання, або, як його ще називають, динамічне читання, означає швидке ознайомлення з матеріалом при високій швидкості читання (за 1,5–2 год прочитується до 200–300 сторінок).

В. Як гадаєш, картина, змальована Олександром Олесем у вірші, – це результати його наукових спостережень за степом чи відображення пережитого й побаченого ним, творче переосмислення цього досвіду?

Яке зі значень слова переживати є актуальним у такому реченні:

Перш ніж створити красу, митець переживає красу.

Обговоріть у класі, як ви розумієте вираз «переживати красу».

ПЕРЕЖИВАТИ. 1. Жити довше, ніж хто-, що-небудь. 2. Жити, існувати певний час. 3. Знаходити в собі сили перенести, витерпіти щось. 4. Зазнавати якого-небудь почуття, мати якийсь настрій і т. ін. 5. Зосереджувати свої думки, почуття на якомусь явищі, події.

Практикум

2 А. Створіть текст з певними синтаксичними особливостями на визначену тему й визначеного стилю.

Варіант 1: текст наукового стилю про рослини степу в різні пори року; у тексті мають бути лише прості односкладні або двоскладні речення, ускладнені однорідними членами речення з узагальнювальними словами та без них.

Варіант 2: текст публіцистичного стилю про необхідність захисту степових рослин і тварин (звірів, птахів, комах); у тексті мають бути лише прості речення зі вставними, вставленими словами й конструкціями та відокремленими членами речення (наприклад, додатками, обставинами).

Варіант 3: твір художнього стилю про переживання краси степу, зокрема його звуків, запахів, кольорів; у творі мають бути лише складні речення.

Б. Розподіліться на три групи, відповідно до обраного варіанта, і обговоріть свої творчі роботи. Оберіть від групи найбільш удалий текст, і хай автор / авторка зачитає його іншим групам. Прослухайте тексти інших груп, фіксуючи орфоепічну вправність читача / читачки.

Польові дослідження

3 А. Чи були згадані в прослуханих текстах про степ такі дві типи для нашого степу комахи, як коник і цвіркун? Що ти про них знаєш?

Б. Поясни, як утворилося слово коник і слово цвіркун, дібравши слова, які утворені таким самим способом.

В. Прослухай за QR-кодами чи посиланнями записи «голосів» коника (1) й цвіркуна (2). Добери кілька звуко-наслідувальних слів і дієслів, якими можна було б передати / назвати ці звуки. Порівняйте у парі свої пропозиції. Використай ці слова для створення сенкану про одну з комах. Озвуч свій поетичний продукт у класі, намагаючись передати відповідні емоції.

(1) <https://cutt.ly/cYmhKYs> (2) <https://cutt.ly/2YmhB5C>

Форум читачів і глядачів

4 А. Прочитай інформацію про цвіркуна. До якого стилю належить цей текст? Чи можна все записане в ньому вважати фактами? Що в тексті, на твою думку, потребує перевірки, уточнення? Запиши чотири можливих питання, відповіді на які б варто було знайти. Обговоріть у класі, до яких джерел інформації кожен із вас звертатиметься, щоб знайти відповіді на свої питання.

Домовик цвіркун – вид комахи. Часто забирається в будинок і живе в ньому в затишних куточках. Раніше цвіркуни жили за грубкою, а сьогодні можуть ховатися за меблями або в щілинах. За народною прикметою, поява цієї комахи в житлі говорить про мир і спокій в сім'ї. Тим більше, що жодної шкоди цвіркун не завдає. Навпаки, він харчується іншими комахами: паразитами й шкідниками. На Сході комах, які видають красиві мелодії, таких як цвіркун, тримали в оселі замість співочих птахів. І сьогодні дехто заводить цвіркунів, щоб насолоджуватися їхніми звуками (за матеріалами з відкритих джерел).

Б. Прочитай у Хрестоматії статтю «Цвіркун домовик, або цвіркун домашній». Знайди в ній якомога більше даних, які

суперечать викладеному в попередньому тексті. Який спосіб читання ти застосуєш для виконання цього завдання?

В. Визнач, яким способом ти читатимеш статтю з **Хрестоматії** з назвою «*Коник зелений*», якщо треба з'ясувати відмінності між співом і способом існування коника та цвіркуна.

Запиши виявлені відмінності між комахами. Обговоріть гуртом ваші записи і спрогнозуйте, про що може бути вірш із назвою «*Про коника та цвіркуна*».

Наукова лабораторія

5 А. Прослухай за QR-кодом чи посиланням <https://cutt.ly/uYmh9Vn> поезію *Джона Кімса* «*Про коника та цвіркуна*» мовою оригіналу. Послухай інтонацію, паузи, темп, тембр голосу читця, навіть якщо ти не вивчаєш англійської мови.

Джон Кімс
(1795–1821) –
англійський поет

Б. Переглянь у **Хрестоматії** оригінал прослуханого щойно вірша, надрукований буквами англійського алфавіту (латиницею). Спробуй записати слова, які римується. Ця інформація далі тобі знадобиться.

В. Досліди перші рядки кожної строфи. Що в них спільного? Знайди, у якій зі строф йдеться про персонажів (у цьому тобі допоможе велика буква, використана для написання імен персонажів). З'ясуй, про що йдеться у вірші, створеному іншою мовою: для цього в **Хрестоматії** прочитайте оригінал вірша з підрядником.

Д **Підрядник** – підрядковий дослівний переклад твору з однієї мови іншою із зазначенням віршового розміру, строфіки, специфіки римування, що є першим етапом художнього, переважно поетичного перекладу.

Г. Визнач, чи збережено в підряднику те римування, яке є в оригіналі. Обговоріть, із якими труднощами може стикатися поет-перекладач.

Форум читачів і глядачів

6 А. Прочитай у **Хрестоматії** поетичний переклад вірша «**Про коника та цвіркуна**», автором якого є один із найкращих українських поетів-перекладачів Володимир Мисик.

Чи вдалося, на твою думку, перекладачеві зберегти особливості оригіналу (наприклад, початки строф, римування, оптимістичний настрій ліричного героя тощо)?

Малюнок Х. Цюаня

Б. Ознайомся зі значеннями слова поезія, зафіксованими в тлумачному словнику. У якому із цих значень уживає це слово Джон Кітс, коли говорить про «поезію землі»?

ПОЕЗІЯ. 1. Словесна художня творчість; мистецтво художнього відображення дійсності в словесних образах. 2. Твори, написані віршами, ритмізованою мовою; протилежне – проза. 3. Окремий твір, написаний ритмізованою мовою; вірш. 4. *перен.* Що-небудь прекрасне, величне, піднесене, що глибоко впливає на почуття, уяву.

Як ти розумієш перші рядки вірша, що частково повторюються? Навіщо Джон Кітс обидві строфи починає подібною думкою?

Поезія землі не вмре ніколи, ...
Поезія землі не оніміє: ...

Зважаючи на попередні висновки, сформулюй основну думку (мотив) вірша. Як Джонові Кітсу вдається через прості образи природи передати цю складну філософську думку? Обговоріть це питання гуртом.

В. Пригадай відому тобі інформацію про коника та цвіркуна й поміркуй над такими питаннями:

1. Чому саме цих комах обрав поет для ілюстрування ідеї безсмертності поезії природи?
2. Чому автор обрав літо і зиму для пейзажів у своєму вірші?
- 3 Чому коник згаданий як на початку твору, так і в кінці? Поет більше любить коників чи є інші причини, чому автор до нього повертається?

Запиши свої відповіді. У парі обговорить записане.

Г. Досліди, які художні засоби використав Джон Кітс, щоб висловити ідею свого вірша, що краса природи вічна, вона ніколи «не скінчиться». Запиши приклади до кожного наявного художнього засобу.

Творча студія

7 Уяви, якою могла б бути розмова між Коником і Цвіркуном, якби вони зустрілися. За яких умов була б можливою ця зустріч? Запиши діалог і створи на його основі комікс. Представ свій творчий доробок у класі.

Наукова лабораторія

8 А. Прочитай вірш *Павла Тичини «Гаї шумлять»*. Які враження справила на тебе ця поезія? Розповідаючи про свої емоції й почуття, використовуй складнопідрядні з'ясувальні речення в таких двох варіантах:

Я відчував / відчувала, що ...
Що ... – я відчував / відчувала.

Обговорить гуртом, що змінювалося у ваших інтонаціях, коли ви використовували різну послідовність частин у складнопідрядних з'ясувальних реченнях. Як різниця в інтонаціях відображена на письмі?

Павло Тичина
(1891–1967) –
український поет,
перекладач, публіцист,
літературознавець

Б. Зверни увагу на побудову поезії Павла Тичини. Чому в ній багато разів трапляється тире? Що цей розділовий знак допомагає авторові передати на письмі? Чи всі випадки вживання тире ти можеш пояснити?

У разі потреби ознайомся зі статтею «*Тире*» в Довіднику.

В. Підготуйте спільно партитуру вірша «*Гаї шумлять*». Обговоріть, який ритм, темп, паузи доречні під час його декламування, які слова мають бути логічно наголошеними.

Прочитай уголос вірш. Читаючи, намагайся відчувати зміст.

Форум читачів і глядачів

9 А. Яку пору року, час доби зображено в поезії? Знайди й наведи підтвердження з вірша.

Б. Знайди рядки, які допомагають почути у вірші «музику природи». Якими звуковими й словесними засобами активно користується для цього поет? Чи погоджуєшся ти з думкою, що Павло Тичина – це музикальний поет?

В. Досліди художні засоби твору, за допомогою яких авторові вдається неймовірно яскраво передати емоційний стан свого ліричного героя. Запиши приклади до кожного наявного художнього засобу.

Творча студія

10 Створи на окремому аркуші розмальовку поезії «*Гаї шумлять*». Представ свою роботу класу і поясни, що об'єднує цю поезію з пейзажною лірикою Максима Рильського та Ліни Костенко.

Обговоріть спільно, що особливе притаманне ліриці Павла Тичини порівняно з творами згаданих поетів.

Дискусійний майданчик

- 11 Послухай різне виконання пісні «Гай шумлять»: (1) – на музику П. Майбороди та (2) – в обробці гурту «The Dooh» за QR-кодами або посиланнями:

- (1) <https://cutt.ly/OYmh6hP> (2) <https://cutt.ly/tYmjtdg>

Яке виконання тобі більше до вподоби? Чи знайшла пісня більший емоційний відгук у тебе порівняно із читанням вірша? Чому?

Творча студія

- 12 Пригадай мить зачарування красою природи. Напиши про свої відчуття (5–6 речень).

Після написання переглянь, які речення тобі знадобилися для опису власного емоційного стану (прості односкладні речення чи двоскладні, поширені чи непоширені, ускладнені однорідними членами речення чи вставними словами та конструкціями, складні речення). Характеристику речення зазнач над реченням.

Наприклад: *пр., односкл., номін.*

У парі прочитайте написане вами.

Польові дослідження

- 13 Об'єднайтеся в групи: перша група – «Світанок», друга – «День», третя – «Вечір», четверта – «Ніч».

Попрацюйте в групі. Спочатку засобом мозкового штурму запишіть 10–15 асоціацій до відповідного слова, а потім з'ясуйте, чи є серед записаного вами слова або вирази, які можна вважати епітетами, порівняннями, персоніфікацією, метафорою, метонімією, гіперболою. Позначте ті, які ви визначили як певний художній засіб.

У разі відсутності якихось засобів у вашому списку додайте по одному-два приклади.

Творча студія

- 14 Вибери один час доби й напиши твір-опис, використовуючи дібрані під час роботи в групі слова. У парі прочитай написане вами й здійснить самооцінку.

Форум читачів і глядачів

- 15 А. Послухай вірші Павла Тичини, які об'єднані назвою «Пастелі» за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/eYmjpuB>, виконуючи вже знайому тобі вправу «Слухання» (заплющ очі й уяви кожен рядок, наче малюнок). Тепер прочитай у Хрестоматії вірші й поміркуй, чому автор дав їм таку назву.

Б. До якої із частин вірша подібний опис, створений тобою раніше? У чому саме подібність? Чи є у твоєму тексті схожі образи, засоби художньої виразності?

- Д **Пастель** (французьке *pastel*, від латинського *pasta* – тісто) – група художніх матеріалів; спресовані, стерті в порошок фарби, що їх найчастіше випускають у вигляді м'яких кольорових олівців. Назву «пастель» мають як самі фарби, так і малюнки, створені в цій техніці.

М. Глущенко. Березневе сонце

В. Оскільки вірші Павла Тичини є циклом, організуйте читання їх ланцюжком по одному віршу, поки всі з вас не стануть частиною шереди «ранок – день – вечір – ніч». Добирайте для своєї частини добового циклу відповідний темп, тональність, тембр голосу тощо. Ваш цикл має бути «пастельним»!

Г. Прочитай міркування відомого літературознавця Сергія Єфремова про Павла Тичину та його творчість. Чи погоджуєшся ти із цим твердженням після прочитання лише кількох творів поета?

Поет, мабуть, світового масштабу, Тичина формою глибоко національний, бо зумів у своїй творчості використати все багате попередніх поколінь надбання. Він наче випив увесь чар народної мови і вмів орудувати нею з великим смаком і майстерністю... Дивний мрійник з очима дитини і розумом філософа.

Польові дослідження

16 Пригадай, що таке календарно-обрядові пісні. Для чого українці складали та виконували пісні зимового циклу? Які жанри таких пісень тобі відомі? Поміркуй, для чого склалися й виконувалися календарно-обрядові пісні навесні. Яку функцію такі пісні мали в наших предків, що жили у тісній взаємодії із силами природи? Обговоріть у парі свої міркування.

Д **Веснянка (гаївка, гагілка, ягілка, риндзівка)** – назва старовинних обрядових пісень, пов'язаних із початком весни й наближенням весняних польових робіт.

Перевір, звернувшись до **Довідника**, чи правильні твої міркування.

Форум читачів і глядачів

17 Прочитай у **Хрестоматії** текст народної пісні-веснянки. У якій формі (монологу чи діалогу) побудовано текст пісні? Яких дарунків чекають від весни люди? Чи є ці дарунки однаковими, чи особливі для кожного, індивідуальні? Чим це зумовлено?

Світлини Б. Пошивайла

Польові дослідження

- 18 А. Перечитай текст веснянки ще раз і досліди художні засоби твору.

Добери відповідні приклади з тексту.

Б. За допомогою діаграми Венна порівняй веснянку з відомою тобі щедрівкою. Обговоріть у класі результати роботи.

Форум читачів і глядачів

- 19 Прочитай у Хрестоматії фрагмент книги *Василя Скурятівського «Місяцелік»*, щоб дізнатися про особливості веснянок.

Творча студія

- 20 Об'єднайтеся в групи. Обговоріть, як створити власну веснянку. До кого вона має бути звернена, що в ній має бути висловлено?

У якій формі (монологу чи діалогу) ви хотіли б її створити?

Перегляньте епітети, метафори, персоніфікації, порівняння, дібрані групами на попередніх уроках. Поміркуйте, як можна використати їх у власній веснянці. Заспівайте свою веснянку перед класом.

Польові дослідження

21 Об'єднайтеся в групи, щоб почати підсумовувати знання, отримані упродовж навчального року. Почніть зі знань з комунікації та інформації. Чим ці відомості можуть допомогти мовцям і читачам?

Створіть на великому аркуші карту понять за темою «**Комунікація та інформація**», на якій зазначте, що вам уже відомо, і внесіть свої пропозиції за рубриками.

- ▶ Усна й письмова комунікація.
- ▶ Комунікативні наміри.
- ▶ Етика спілкування й академічна доброчесність.
- ▶ Факти й судження.
- ▶ Види й джерела інформації.
- ▶ Ознаки інформації.

Представте свою роботу іншим групам. Після спільного обговорення в разі потреби доповніть свою карту понять.

Мірило поступу

1. Чи в один спосіб вправний читач читає різні тексти?
2. Чому про поета можна сказати, що він музикальний?
3. Чому вірші треба вміти слухати?
4. Що таке веснянка?
5. Як знання допомагають вдосконалювати мовленнєву вправність?

Тема 33. Чуємо одне одного

З цієї теми ти дізнаєшся:

- Як літературний твір стає мюзиклом?
- Що таке комічне?
- Як навчитися керувати емоціями?
- Навіщо потрібен діалог актора з глядачем?
- Чим відомості про мовні одиниці й текст допомагають у мовленні й читанні?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
(Повторення)				Казка-мюзикл. Комічне і трагічне

Польові дослідження

1 А. Ти уже знаєш на прикладі поезії *Павла Тичини «Гай шумлять»*, що ліричний твір може стати піснею. Обговоріть у парі, як літературний твір може стати мюзиклом. Які мюзикли на відомі вам літературні твори ви бачили?

Д **Мюзикл** (від англійського *musical play* – музичний спектакль) – жанр драматургії, вистава, де поєднано музику, хореографічне, драматичне й оперне мистецтво.

Б. Письменниця *Неда Неждана* так визначає жанр свого твору *«Зачаклований Ховрашок»*: *комічна казка-мюзикл на дві дії*. Зроби припущення, яким має бути твір, що належить до такого жанру. Май на увазі, що літературні критики поєднують у своїх текстах науковість з елементами публіцистики. Продовж і запиши речення, скориставшись запропонованим початком.

«Зачаклований Ховрашок» – це... .

Неда Неждана
(Надія Мірошниченко,
1971) – українська
поетеса, драматург,
журналістка

В. Об'єднайтеся в групи, щоб під час подальшого читання підтвердити або спростувати свої припущення щодо жанрових особливостей цього твору.

Перша група: шукає (випишує, робить певні нотатки) підтвердження того, що це комічний (смішний) твір.

Друга група: шукає (випишує, робить певні нотатки) підтвердження того, що це казка-мюзикл.

Третя група: шукає (випишує, робить певні нотатки) підтвердження того, що це драматичний твір, призначений для показу на сцені.

Форум читачів і глядачів

2 А. Прочитай у Хрестоматії твір «*Зачаклований Ховрашок*» *Неди Нежданой*, шукаючи підтвердження або спростування висунутим раніше припущенням щодо його жанрових особливостей. Обговоріть у групі нотатки, зроблені вами під час читання, зробіть повідомлення для інших груп. Узгодьте гуртом свої версії.

Б. Запиши перелік того, що має бути притаманне літературному критику. Перелік повинен складатися із двох рубрик – «Знання» та «Уміння» – по п'ять пунктів. Кожен пункт має бути простим або складним словосполученням, яке починається дієсловом у початковій формі.

Наприклад, бути здатним ходити на голові або знаходити те, чого немає, там, де нічого не було).

Обговори свій перелік з однокласником чи однокласницею. З'ясуйте спільне й відмінне у ваших списках.

Польові дослідження

3 А. Поміркуй, чим п'єса «*Зачаклований ховрашок*» може бути цікавою людям різного віку. Продовж і запиши речення, скориставшись запропонованими початками. У другому реченні обов'язково використай однорідні члени речення з узагальнювальним словом.

Дітям 3–5 років ця п'єса цікава тим, що ... Вони можуть ...

Дітям 6–8 років ця п'єса цікава тим, що ... Вони можуть ...

Дітям 9–11 років ця п'єса цікава тим, що ... Вони можуть ...

Підліткам 12–16 років ця п'єса цікава тим, що ... Вони можуть ...

Молоді 17–21 року ця п'єса цікава тим, що ... Вони можуть ...

Дорослим від 17 до 100 років ця п'єса цікава тим, що ... Вони можуть ...

Б. Запиши числівники зі своїх речень прописом у тій відмінковій формі, у якій вони вжиті в цих реченнях, а потім у називному відмінку. Які звукові (фонетичні) явища відбуваються під час формотворення? Прочитай уголос ці числівники, правильно їх наголошуючи. Обговоріть гуртом у класі свої висновки.

В. Перечитай перелік дійових осіб казки-мюзиклу. Прокоментуй, для чого авторка деяким із них дає особливі характеристики, наприклад: «майже зовсім без слів, але багато жестів», «майже зовсім відсутній». Як в іменах дійових осіб – Вертлик і Дзига – авторка відображає їхні характери?

Г. У п'єсі «*Зачаклований Ховрашок*» згадані дві дійові особи, які мали здібності до чарів: пан Дзига та Мумітроль. З наведеного нижче синонімічного ряду добери слова для кожного із цих персонажів і запиши в дві колонки. За потреби з'ясуй значення слів за словником. Аргументуй свій вибір.

чаклун, чарівник, ворожбит, мольфар, маг, чародій, чудесник, заклинач, заклинатель, характерник, відьмак, шаман, шарлатан, ясновидець

Добери до цих іменників та запиши спільнокореневі дієслова, які позначатимуть дії відповідних осіб. Крім того, від іменників утвори й запиши прикметники із суфіксом *-ськ-*, які характеризуватимуть ці дії. У парі обговоріть звукові (фонетичні) зміни, які відбуватимуться при словотворенні в дієсловах і прикметниках.

Польові дослідження

4 А. Неда Неждана називає свій твір комічним. Наведи один кумедний епізод (сцену), який викликав у тебе сміх або бодай усмішку.

Перечитай наведену нижче сцену п'єси. Чи весь зал сміятиметься з того самого?

ДЗИГА. Думай, Вертлику, думай, шукай ідею.
Вертлик заходився шукати ідею по всій сцені.

ДЗИГА. Слухай, ти можеш не мотатися ввесь час туди-сюди, вже в очах мерехтить.

ВЕРТЛИК. Так я ж ідею шукаю.

ДЗИГ'А. Та в голові шукай, телепню, а не тут. *(Ховрашок обшукє голову руками.)*

ДЗИГ'А. Еврика, себто, знайшов! *(Показує: тс-с-с!)* В ляканні головне що?

ВЕРТЛИК. Що?

ДЗИГ'А. Раптовість! Лякати треба зненацька. Давай так: ти його відволікай, а я нападую ззаду з мішком.

ВЕРТЛИК. Давай... А як відволікати?

ДЗИГ'А. Поговори про щось, про погоду, наприклад.

ВЕРТЛИК. Гей, Ховрашику, не сумуй, поглянь, яка чудова погода, синє небо... *(Дзига наближається ззаду з мішком.)* Яка велика чорна хмара, хмарище... *(Ховрашок намагається озирнутися.)* Та ні, отам, он полетіла-полетіла... *(Не дає озирнутися, Дзига робить новий «захід» і дає знак, щоб він не лякав його передчасно.)* А он поглянь, яке сонечко: велике, жовте-жовтуче *(той наближається з мішком)* сонцище таке, сонцяра...

Д **Комічне** – те, що викликає сміх, смішне. В основі комічного лежить бачення людиною контрасту, невідповідності між зовнішнім і внутрішнім, між потворним і прекрасним, між дріб'язковим і значущим. Комічне – це не ознака об'єкта (як колір або форма), а особливість сприйняття цього об'єкта певною людиною, тому в тій самій ситуації одні бачать комічне, а інші – ні.

Б. Утвори й запиши за допомогою суфіксів, які використав Вертлик, нові іменники від слів миша, мураха, крапля, квітка. Поясни, чому утворені слова є незвичними й викликають емоційну реакцію (усмішку або сміх). Які чергування приголосних звуків відбулися в корені під час утворення спільнокореневих слів?

В. Поміркуй, на якого персонажа з прочитаного раніше оповідання схожий Вертлик, який шукає ідею. Чи згаданий тобою персонаж теж комічний, коли намагається придумати, як правильно мислити? Чи можна те, на що ризикує наразитися цей персонаж у майбутньому, уважати трагічним?

Д **Трагічне** – те, що викликає сум, змушує замислитися про складну долю людини, несправедливість і біль, які трапляються в житті.

Чи є у казці-мюзиклі сцени, про які можна було б сказати, що вони викликають сміх крізь сльози? Як гадаєш, чому? А такі, що викликають сміх до сліз?

Практикум

5 А. Об'єднайтесь у три групи. Оберіть і схарактеризуйте одного з трьох дійових осіб п'єси *«Зачаклований Ховрашок»*, спираючись на текст твору. Спишіть і заповніть пропуски в тексті.

(ім'я) , говорить , здебільшого використовує у своєму мовленні слова, речення. Свої емоції виражає за допомогою таких вигуків, як . Коли говорить, то . У діалозі слухає. Коли висловлює власну думку, то співрозмовників.

Б. Поясни спільне й відмінне в значенні таких слів: мовчазний, безсловесний, німий. Чому гномики не змогли знайти рецепт порятунку Ховрашка в розчаклувальній книзі на літеру «М» – мовчання, а знайшли на «Н» – німота?

Запиши свої міркування щодо того, яку роль в пошуку інформації відіграє правильно сформульований пошуковий запит. Наведи приклади з власного досвіду.

Творча студія

6 А. Уяви себе актором, який готується виконувати роль гнома Дзиги. Потренуйся швидко вимовляти таку його репліку:

Стривайте... який же я телепень, всім телепням телепень, телепень на телепні ще й телепнем поганяю!

А тепер проведіть «кастинг» на роль Дзиги, по черзі вимовляючи його репліку. Цур, не сміятися, коли черговий учасник кастингу геть смішний!

Б. Коли глядачі вперше зустрічаються із Дзигією, то довідуються, що він ще й «займався риторикою: мі-ма-му-мо...». Пригадайте, що таке риторика і навіщо Дзига так тренується. Проведіть черговий раунд «кастингу», де вашим завданням буде під музичний супровід виконувати цю розспівку.

Ставши в коло, по черзі видавайте лише один склад (такт). Після першого повного кола пришвидшіть розспівку, а після другого – промовляйте ще швидше. Завдяки цьому вам вдасться відтренувати, крім голосу, ще й уміння командної гри на сцені.

Увімкніть музичний супровід за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/sYmjggV>.

Переможець чи переможниця на завершення мають виконати для класу роль Дзиґи, без музичного супроводу проспівавши кілька разів розспівку із поступовим пришвидшенням темпу.

В. Пригадай або знайди й запиши кілька скоромовок і чистомовок. Потренуйся вимовляти їх із друзями. Поясни, для чого потрібні такі вправи акторам та актрисам. А чим корисні такі вправи тобі?

Польові дослідження

7 А. У п'єсі «*Зачаклований ховрашок*» Мумітроль з'являється наприкінці, коли його перетворюють на іграшку. Уяви, що тобі потрібно знайти відповідну річ для вистави. Уведи в онлайнвий пошуковик запит «*Мумітроль іграшка*». Чому в результатах твого пошуку передусім з'являються зображення мумі-тролів, вигадані Туве Янссон?

Як потрібно скоригувати запит, щоб з'явилися такі варіанти зображень?

Б. Перечитай у казці-мюзиклі пісні та з'ясуй, яку роль відіграє кожна з них (*Навіщо уведена? Що допомагає зрозуміти? Які емоції викликає?*). Висновки запиши.

Оберіть одну з пісень п'єси та виконайте її гуртом у колі, вигадавши власну мелодію під диригуванням раніше обраного / обраної Дзиґи.

Творча студія

8 А. Як гадаєш, чи є причиною певних кумедних і прикрих ситуацій із Ховрашком те, що дійові особи постійно сперечаються, висловлюють своє невдоволення? Прочитайте в особах діалог, передаючи зміною інтонацій конфлікт, що наростає.

Як гадаєш, якби раптово не з'явилася тінь, чим могло би все обернутися? Запропонуй конструктивне завершення розмови.

ДЗИґА. Мені? Мені... А мені не можна далеко відлучатися.

ВЕРТЛИК. Чому це тобі не можна відлучатися?

ДЗИґА. А раптом з'явиться Мумітроль і всіх позачакловує?

ВЕРТЛИК. Знову ти про того Мумітроля. І де він? От де? Хто його бачив? А ніхто! Це все твої вигадки!

ДЗИґА. Вигадки?! В лісі діється казна-що! Квіти чхають, голоси пропадають. І це лише початок! А ти кажеш «вигадки». Ти надто безпечний, ти втратив пильність.

ВЕРТЛИК. А ти надто підозріливий і лякливий! Тобі під кожним кущем ввижаються Мумітролі! Ти вже скоро власної тіні боятимешся! Що, нічого сказати, так?

Б. Чи вдається тобі в подібних ситуаціях керувати власними емоціями й розв'язувати суперечку конструктивно, шляхом пошуку порозуміння (компромісу)? Запиши свою відповідь. Якщо твоя відповідь «Так» – запиши три поради-секрети для інших, використавши складнопідрядні речення мети. Якщо ж твоя відповідь «Ні» – запиши три причини-секрети, які пояснюють твою гарячковитість, скориставшись складнопідрядними причиновими реченнями. Обміняйтеся у парі своїми записами й здійсніть взаємооцінку.

Практикум

9 **А.** Прочитай діалог із тексту п'єси. Знайди в ньому незвичайні слова. Як називаються такі слова? Чи є це виявом словотворчості?

ВЕРТЛИК. А по-моєму, ти все перебільшуєш. Про небезпеку.

ДЗИґА. Я все переменшую! Чи недобільшую? Чи недоменшую? Тьху, коротше, все навпаки.

ВЕРТЛИК. Перенедобільшуєш.

Добери до них відповідники, які є в загальномовних тлумачних словниках. Дотримуйся правил написання префіксів *при-*, *пре-*, *пере-*, *недо-*. Спробуй прочитати цей діалог, замінивши незвичайні слова на звичайні. Як ти гадаєш, така зміна поліпшила текст чи, навпаки, погіршила? Аргументуй.

Б. Поясни, як утворилося слово парнолапий. Знайди й перечитай відповідну сцену твору. Які наукові терміни вживають гномики? Випиши ці слова й з'ясуй за словником їхні лексичні значення. Навіщо авторка вживає наукові терміни в художньому творі?

В. Прочитай наведені репліки. Підкресли повтори та однорідні члени речення. Поясни, для чого вони потрібні в цих фразах.

ДЗИґА. Думай, Вертлику, думай, шукай ідею.

ВЕРТЛИК. Ти знаєш, я самого Мумітроля анітрішки не боюся, ну аніскілечки, анікрапельки, але от його чаклування...

ДЗИґА. І дають мед такими великими ложками, що треба дуже-дуже широко відкривати рота і сильно-сильно висовувати язика.

ДЗИґА. А, ось де ти, телепню. Я тебе всюди шукаю-шукаю, в усі шпарини, щілини, дірки заглядаю, хвилююсь, а ти тут спокійно свівся і **теревені правиш!**

Г. Поясни значення виділеного фразеологізму та наведених нижче сталих висловів. Добери до них за змоги й запиши синоніми – слова або фразеологізми. А до п'яти з них добери й запиши ще й по одному антоніму.

смертельна образа, теревені правиш, проковтнути язика, глупа ніч, розпускати язика, попухли вуха, порожні балачки, читати нотації, золотий голос, чудо в пір'ї, показувати на мигах

Поміркуй, який фразеологізм зашифрований в ілюстрації Анастасії Стефурак.

Дискусійний майданчик

10 А. Наведи кілька прикладів безпосереднього спілкування Вертлика із глядачами. Пригадай свій досвід відвідування театру. Як глядачі сприймають таку взаємодію з акторами? Яку роль тут відіграє вік глядачів?

Б. Відомий український актор Олексій Богданович в одному зі своїх інтерв'ю сказав:

«Для мене важливо, що я через сцену транслюю тим людям, які приходять до театру. Мені хочеться, щоб глядачі зрозуміли те, що я, можливо, переживаю у своєму житті, що для мене важливо. Водночас я не прагну щось нав'язати. Для мене важливо мати діалог із глядачами».

У якому значенні тут вжито словосполучення «діалог із глядачами»? Це безпосередня розмова актора і глядачів чи щось інше, можливо, більш складне? Аргументуй.

В. Визнач, які типи й види речень використав Олексій Богданович у своїй репліці. Знайди в складнопідрядних реченнях засоби зв'язку і з'ясуй, яким питанням головна частина пов'язана із підрядною, а в простих реченнях визнач граматичну основу. Чому, на твою думку, саме такі типи й види речень стали в пригоді мовцю для висловлення своїх думок?

Творча студія

11 А. Перечитай сцени, у яких Ховрашок на мигах відповідає на запитання гномиків, намагаючись повідомити про те, що з ним сталося й хто саме його зачаклував. Як ти гадаєш, чи діти в залі допомагатимуть гномикам угадати, що говорить Ховрашок? Побавтеся в класі в такі ігри на мигах.

1. Учитель записує на маленьких аркушах (картках) назви прочитаних упродовж року творів. Жеребкуванням визначають першого гравця, який навмання обирає картку з назвою твору. «Мигун» не відкриває іншим учасникам, що написано на картці. За допомогою жестів і міміки гравець має показати цю назву твору так, щоб інші вгадали її. Хто першим вгадує показуваний твір, стає на місце гравця й витягує наступну картку. Можна зіграти в цю гру командами.

2. Учитель готує записані на аркушах назви та імена героїв прочитаних упродовж року творів. Жеребкуванням визначають першого гравця, який навмання обирає картку, але не може дивитися, якого персонажа на ній визначено. Цей аркуш прикріплюють гравцеві на спині. Він обертається довкола себе й демонструє всім учасникам ім'я персонажа. Потім ставить однокласникам та однокласницям запитання, на які ті можуть давати лише кивком голови відповіді «Так» чи «Ні». Запитує, наприклад, «Я тварина?», «Я добрий?», «Я персонаж епічного твору?» тощо, аж поки не вгадає, якого персонажа представляє. У цій грі так само можуть брати участь дві команди.

Б. Обговоріть, де можуть знадобитися вміння, набуті під час ігор. Напиши есе на тему «**Як навчитися говорити багато, не промовивши і слова, і коли це корисно?**». Уважно перевір його на відповідність орфографічним і пунктуаційним нормам. Розмісти свій текст на онлайнівій дошці. Оціни інші тексти за допомогою рецензій і вподобайок.

Творча студія

12 А. Як гадаєш, чому авторка в своїй п'есі зробила Мумітроля невидимим? Обери один із запропонованих варіантів відповіді або сформулюй власну відповідь на це питання.

1. Письменниця не хотіла лякати юних глядачів страшним персонажем.
2. Мумітроль – це не конкретна істота, а узагальнений символічний образ.
3. Авторка залишила поле для фантазії, щоб ми самі уявили Мумітроля.
4. Твій варіант.

Б. Доповни казку-мюзикл сценою зустрічі Ховрашка й Мумітроля, у якій останній зачаклував першого. Прописати діалог до цієї сцени тобі допоможе пісня Ховрашка, у якій він розповідає про свій конфлікт із Мумітролем, та авторська ремарка «*(Ховрашок показує, як він розпускає язика, а у Мумітроля попухли вуха, і той його зачаклуває)*».

Створюючи цю сцену, пам'ятай про оформлення драматичного твору: як записують репліки персонажів, про що пишуть у ремарках. Намагайся у створеній тобою сцені дотримуватися образу Ховрашка, його манери говорити, поводитися.

Щодо Мумітроля, то тут потрібно продумати його мовлення та поведінку. Зверни увагу на таку згадку про Мумітроля.

ДЗИґА. Це все Мумітроль винен! Я йому ще покажу! Хай тільки поткнеться! *(Чути шум вітру, гномики злякано озираються, Дзиґа тихо)* Як ти гадаєш, це він?

ВЕРТЛИК. Не знаю, може, просто вітер, а може, й Мумітроль шипить. Так: ш-ш-ш. Чуєш?

Спробуй передати цю особливість мовлення в репліках Мумітроля. У парі прочитайте створені вами сцени в ролях. Запропонуйте іншим критично, але об'єктивно оцінити ваші творчі доробки.

Основним критерієм оцінки буде відповідь на питання: «Чи пішли б ви на спектакль, якби як анонс вам показали цю сцену?». Поміркуйте гуртом, що вам допоможе вдосконалювати свою майстерність як драматургів-початківців.

Польові дослідження

- 13 А. Об'єднайтеся в групи й уявіть себе мовознавцями, які досліджують використання мовних засобів у художніх творах. Розподіліть між собою мовні засоби, приклади яких ви шукатимете в п'єсі Неди Нежданой. Повторно прочитайте п'єсу, попередньо визначивши, який спосіб читання вам буде корисний (читання попереднє, наскрізне, вибіркове, повторне, аналітичне чи партитурне) й зробіть відповідні нотатки. Після спільного обговорення запишіть приклади до кожного наявного в творі мовного засобу.

Проаналізуйте результат своєї спільної мовознавчої роботи. Що можна сказати на підставі отриманої інформації про стиль мови твору? Що можна сказати про авторку-драматургиню як мовну особистість? Як ця інформація може стати вам у пригоді під час літературознавчого аналізу казки-мюзиклу? Висловіть своє бачення.

Б. Продовжуючи працювати з текстом, дослідіть, які речення використала авторка в діалогах між персонажами. Випишіть показові приклади (по одному-два).

1. Питальне речення неокличне. Спонукальне речення окличне. Спонукальне речення неокличне. Розповідне речення окличне. Розповідне речення неокличне.

2. Просте односкладне називне речення. Просте односкладне дієслівне речення.

3. Просте речення зі звертанням. Просте речення з вигуком. Просте речення з однорідними членами. Просте речення з вставними словами й конструкціями.

4. Складне речення.

5. Речення зі вставленими словами й конструкціями.

Яких речень особливо багато? Чому? Чи можна на основі такого аналізу зробити висновок про емоційні характеристики тексту? А про те, що це текст драматичного твору? Аргументуй свою думку.

Польові дослідження

У групі поміркуйте, чим відомості про текст і мовні засоби можуть допомогти у мовленні або в читанні. Створіть на великому аркуші карту понять за темою «Текст і мовні засоби», працюючи з певною рубрикою.

- ▶ Фонетичні (звукові) одиниці та явища.
- ▶ Позначення усного мовлення на письмі.
- ▶ Синтаксичні одиниці.
- ▶ Текст та типи мовлення.
- ▶ Мовленнєві й нехудожні (нон-фікшн) жанри.
- ▶ Стили мовлення.

Представте свою роботу іншим групам, наводячи визначення наведених понять та відповідні приклади. Після спільного обговорення у разі потреби доповніть свою карту понять.

Мірило поступу

1. Чому той самий твір може бути цікавим людям різного віку?
2. Чому не всі помічають комічне?
3. Як емоції впливають на спілкування?
4. Як актор взаємодіє з глядачем?
5. Чим відомості про текст і мовні засоби можуть допомогти у мовленні або в читанні?

Тема 34. Оповідая історії

3 цієї теми ти дізнаєшся:

- Чим знання про літературний твір можуть допомогти в мовленні або в читанні?
- Що може сприяти умінню придумувати цікаві історії?
- Для чого пишуть характеристики?
- Чи є художні твори надійним джерелом для порівняння звичок, правил та умов життя людей у різні часи?
- Чому канікули – це найкращий час читання для задоволення?

Нові поняття тижня				
Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
(Повторення)				

Польові дослідження

1 Об'єднайтеся в групи з однокласниками та однокласницями, щоб остаточно підсумувати знання, отримані упродовж навчального року. Чим знання про літературний твір можуть допомогти в мовленні або в читанні? Створіть на великому аркуші карту понять за темою «Літературний твір», розподіливши між собою рубрики.

▶ Літературні роди.	▶ Сюжетні та позасюжетні елементи.
▶ Літературні жанри.	▶ Художні засоби.
▶ Фабула, сюжет і композиція твору.	▶ Проблеми твору.

Представте свою роботу іншим групам, наводячи визначення понять і відповідні приклади з прочитаних художніх творів. Після обговорення у класі доповніть за потреби свою карту понять.

Дискусійний майданчик

2 Обговоріть гуртом поради, які стануть у пригоді тим, хто хоче писати гарні історії. Сформулюйте і запишіть кілька своїх порад.

1. Заведи щоденник, куди щодня записуй цікаві ідеї, яскраві образи, неочікувані факти тощо.
2. Багато читай, відзначай цікаві ідеї, несподівані думки, оригінальні мовні засоби та прийоми.

Польові дослідження

3 А. Уяви, що літературний критик, ознайомившись із твором *Ярослава Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»*, запропонував автору скоротити вступний допис до слова «повість», а також змінити розлогі назви розділів на короткі, щоб не було спойлера.

Розділ I. Зоологія і комахи. **Розділ II.** Знайомство. **Розділ III.** Озеро. **Розділ IV.** Хороший хлопець. **Розділ V.** Великий зоолог. **Розділ VI.** Митько. **Розділ VII.** Операція «Курка». **Розділ VIII.** Нічний гість. **Розділ IX.** Таємниця лісового озера.

Ознайомся в *Хрестоматії* з текстом повісті й з'ясує, яким дописом починається твір і які назви розділам дав Ярослав Стельмах.

Створи і заповни порівняльну таблицю за зразком.

На що звернути увагу	Пропозиції літературного критика	Текст Ярослава Стельмаха
Допис на початку твору		
Назва першого розділу		
Назва...		

Б. Про що ми дізнаємося із допису й назв розділів у творі Ярослава Стельмаха? Як це впливає на сприйняття повісті? Чи погоджуєшся ти із зауваженнями літературного критика? Гуртом обговоріть свої міркування.

Форум читачів і глядачів

4 Прочитай у *Хрестоматії* повість «*Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера*» Ярослава Стельмаха.

Ярослав Стельмах (1949–2001) – український дитячий письменник, драматург, кіносценарист, перекладач

Спробуй пояснити, чому автор дає таку довгу назву своєму твору. Як кожне зі слів у назві твору пов'язано з розділами повісті? Створи схему таких зв'язків.

Дискусійний майданчик

5 Обговоріть у класі, чи можна стосунки Сергія й Митька назвати дружбою. Запишіть по три аргументи «за» або «проти», підтверджуючи їх прикладами з твору.

Зробіть висновок, що зміцнювало дружбу Сергія та Митька, а що негативно позначалося на їхніх стосунках.

Творча студія

6 А. Досліди, чому більшість назв динозаврів мають однакову прикінцеву частину *-завр*. Що вона означає? Скористайся надійними й перевіреними онлайн-ресурсами. Аргументуй свій вибір джерел інформації.

Б. За підсумками свого дослідження опиши зовнішній вигляд Митькозавра в науковому або художньому стилі. Дотримуйся особливостей обраного стилю, використовуй доречні мовні засоби. За бажанням проілюструй свій текст або знайди в інтернеті відповідне зображення (*не забувай про авторські права: зазнач автора малюнка або вкажи інтернет-ресурс*). Поміркуй, які відмінності матимуть ілюстрації до художнього та наукового описів.

Польові дослідження

7 А. Чому автор обрав оповідачем Сергія? Поміркуй, як би змінилась історія, якби її розповідав хтось сторонній (який про все знає). А якби оповідачем був інший персонаж твору? Від чого залежать зміни у викладі подій? Визнач цільову аудиторію кожної історії: для кого розповідав би Митько, чи Василь, чи дід Трохим, чи бабуся Митька?

Б. Обери одного з персонажів і створи від його імені уявний допис (5–7 речень) у якійсь соцмережі про те, якими подіями було сповнене літо. Доведи, що цей допис за типом буде розповіддю.

В. Чи можна Василя назвати антигероєм? Обери один із наведених варіантів відповіді або запропонуй власний.

1. Так, бо він обдурив хлопців.
2. Ні, тому що його дії – це лише дружні кпини.
3. Так, бо він не подякував хлопцям за власний порятунок.
4. Ні, бо він не мав друзів і тому хотів так привернути до себе увагу.
5. Твій варіант.

Обговоріть у парі свої міркування. Поцікавтеся в інших однокласників та однокласниць, як відповіли вони.

Г. Пригадай події твору й заповни таблицю, накреслену за зразком.

Сюжет повісті «Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера»

Елемент сюжету	Розділ (основні події)

Яка частина сюжету найбільша за обсягом? Чому кульмінація у творі завжди найменша за обсягом відносно інших частин? Чи стала для тебе розв'язка несподіванкою? Які в тебе були припущення щодо можливого розвитку подій під час читання твору?

Практикум

8 А. Поясни правопис *не* зі словами в наведеному фрагменті з твору Ярослава Стельмаха. Які основні художні прийоми використав письменник для посилення емоційності тексту?

(Не)саме село вабило нас, бо чи ж мало чудових сіл на Україні? (Не)зелень лісів, бо майже щонеділі їздили ми з батьками під Бровари, Іванків чи Ірпінь; (не)гриби і (не)світанки над річкою, скажу навіть більше – (не)студене молоко в гладущику, щойно вийнятому з льоху. Ні! Кликало нас до себе привільне і (не)залежне життя. Кликало і вимахувало привітно рукою: «Ну ж бо, сміливіше. Я чекаю на вас!»

Б. Об'єднайтеся в пари і, читаючи речення по черзі з дотриманням орфоепічних норм та виразною інтонацією, поясніть розстановку розділових знаків.

1. До речі, ви знаєте, що багатьох шкідників сільського господарства і зелених насаджень треба винищувати? 2. Може, ти знаєш, на якій вулиці вони оселились? 3. Завжди, знаєте, приємно побалакати

з розумною людиною. 4. Здрастуйте, дядьку Гнате. 5. Я так і не додумав, хто це. 6. Точніше, спершу думав – ви, а потім ні, думаю, не ви. 7. Звичайно, це було б зовсім непогано! І ночувати там?

Обговоріть, як уміння чути потрібні інтонації допомагає бути пунктуаційно вправними «письменниками».

Творча студія

9 А. Знайди в першому розділі епізоди, які характеризують вдачу головних героїв. Прочитуй висловлювання хлопців про те, що їхня мовленнєва вправність на високому рівні. Як вміння грамотно й вправно висловлювати свою думку допомагає їм переконати старших?

Б. Змоделюй ситуацію: учителька біології відряджає своїх учнів на олімпіаду із зоології (після таких насичених подіями канікул хлопці точно впораються із цією місією). Вона складає для кожного з них характеристику. Напиши від імені учительки характеристику на Сергія або Дмитра. Дотримуйся вимог офіційно-ділового стилю.

Польові дослідження

10 А. З'ясує, чому в тексті повісті виділене слово написано з маленької букви і вжито в множині? Дізнайся, хто такий Лівінгстон, ознайомившись із поданою нижче довідкою.

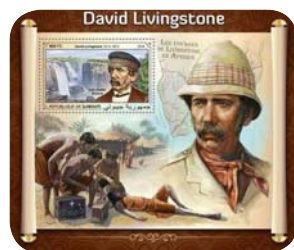
Які сачки! Стережіться, бідні метелики! А рюкзаки? Там, мабуть, харчів не на один місяць. Юні **лівінгстони**, безперечно, збилися з путі, адже Африка у зовсім протилежному напрямку.

Довідка

ДЕВІД ЛІВІНГСТОН

Видатним дослідником Африки був Девід Лівінгстон. У 1849 році він пройшов через пустелю Калахарі до озера Нгамі, де ще ніколи не бували європейці. Наступного року досяг верхів'їв річки Замбезі.

У 1852 році Лівінгстон разом із багатьма місцевими провідниками розпочав велику подорож на 33 човнах угору цією річкою. Саме тоді він вперше в історії перетнув материк зі сходу на захід. Коли якийсь Лівінгстон спускався вниз за течією Замбезі, перед ним постав величезний водоспад. Мандрівник дав йому назву Вікторія, на честь англійської королеви. Усе своє життя він досліджував Африку й зробив найбільший внесок у вивчення цього материка.

Б. Доведи, що такий текст про Лівінгстона буде доречним для наукового чи інформаційного сайту.

В. Пригадай прочитані раніше твори з історіями про відомих людей. Поміркуй, чого бракує тексту про Лівінгстона для того, щоб він зацікавив читачів і читачок. Створи власну захопливу історію про першого дослідника Африки. За потреби знайди додаткову інформацію в інтернеті. Які мовні засоби ти використаєш у своєму тексті, пам'ятаючи про чинник адресата твору?

Практикум

11 А. Прочитай виразно кожен із наведених фрагментів твору спочатку мовчки, а потім уголос із відповідною інтонацією, щоб передати настрій персонажа. Поясни, чому саме така інтонація доречна. Яку роль відіграє у кожному з уривків такий стилістичний прийом, як повтор?

1. Уявляєш собі, – казав Митько. – Ліс. Кругом ні душі. А в лісі озеро. А на березі курінь. А в курені – ми. А поруч багаття. І казанок з юшкою. І роби собі, що хочеш. Хоч на голові стій. А кругом ні душі.

2. Так от, Васю, ми тобі вдячні, Васю, за те, Васю, що ти влаштував нам такі чудові канікули. Ми, Васю, відкрили для себе такий світ, якого тобі, Васю, і не снилося. Ти сказав, що пошив нас у дурні. Ти, Васю, коли хочеш знати, сам себе пошив у дурні.

Б. Знайди в кожному з наведених вище уривків фразеологізми та поясни їхні значення. Добери до них фразеологізми-синоніми, скориставшись відповідними джерелами.

В. Прочитай ще один уривок із повісті й поясни значення фразеологізмів.

– Ану, ти! – одразу скипів він. – Ти не дуже **кирпу гни**.

Курка, яку ми наділили довір'ям виступити в ролі кози, розуміла, що питання про її життя чи смерть **стало руба**, і чинила шалений опір.

– Та **цур тобі**, Митю! Що ти кажеш таке?

Г. Об'єднайтеся в групи й продовжте досліджувати використання мовних засобів у художніх творах. Розподіліть між собою мовні засоби, приклади яких шукатимете в повісті Ярослава Стельмаха. Повторно прочитайте повість, попередньо визначивши, який спосіб читання вам буде корисний (читання попереднє, наскрізне, вибіркоче, повторне, аналітичне чи партитурне), і зробіть відповідні нотатки. Після спільного обговорення запишіть по одному прикладу до кожного наявного в творі мовного засобу.

Творча студія

- 12 Об'єднайтеся у групи. Оберіть один із розділів твору, який би вам хотілося перетворити на п'єсу. Пригадайте, яку роль у драматичному творі відіграють репліки персонажів та навіщо потрібні ремарки. Напишіть сценарій цього розділу, зазначаючи в ремарках особливості мовлення персонажів, особливості їхньої поведінки в той чи інший момент.

Польові дослідження

- 13 А. Досліди, як змінилося життя підлітків від часу, описаного в повісті Ярослава Стельмаха. Для порівняння використай діаграму Венна.

Б. Знайди в першому розділі повісті *«Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»* правила, яких мали дотримуватися хлопці під час поїздки в село. Зверни увагу: усі правила починаються з частки *не*. Спробуй переписати їх так, щоб уникнути цього слова, але при цьому зберегти зміст правила.

Наприклад: не висовуватись з вікна – *триматися на безпечній відстані од відчиненого вікна.*

Зверни увагу, що без *не* правила перетворюються із заборон на поради й рекомендації.

В. Прочитай «Десять правил-заборон для школярів під час літніх канікул». Перетвори їх із заборон на поради, які допоможуть тобі й твоїм друзям і подругам цікаво та з користю провести літні канікули.

1. Не нудьгувати.
2. Не рахувати дні до першого вересня.
3. Не чекати, поки хтось організує для тебе цікаве дозвілля.
4. Не витрачати час лише на розваги.
5. Не псувати іншим настрою.
6. Не змушувати інших постійно приставати на твій вибір дозвілля.
7. Не сидіти на місці.
8. Не відмовлятися від регулярного читання книжок.
9. Не наражатися на небезпеку й не наражати інших.
10. Не вести щоденник «Моє найпрекрасніше літо».

Доповни список слухними, на твою думку, порадами.

Форум читачів і глядачів

- 14 Прочитай у Хрестоматії розділ 2 «Метью Катберт дивується» з твору письменниці *Люсі-Мод Монтгомері* «*Енн із Зелених дахів*» та пригадай, як уявляли подорож до села Митько із Сергієм. Порівняй, як бачить нову місцевість Енн та персонажі твору «*Митькозавр із Юрківки...*». Чим зумовлена така відмінність?

Люсі-Мод Монтгомері (1874–1942) – канадська дитяча письменниця, біограф

Польові дослідження

- 15 **А.** Що ти дізнався / дізналася про Енн Ширлі в цьому розділі? Якою вона змальовується у творі? Чим її життя відрізняється від життя сучасних підлітків і життя Митька із Сергієм?

Б. Чому дівчина дає інші назви місцям, повз які проїжджає? Про що свідчать ці назви?

Форум читачів і глядачів

- 16 А. Прочитай розділ 5 «Історія Енн» із твору «*Енн із Зелених дахів*». Перекажіть ланцюжком, що ви дізналися про історію Енн. Переказуючи, дотримуйтеся орфоепічних норм, а ще – намагайтеся бути цікавими оповідачами й оповідачками.

Б. Поміркуй, як пов'язані між собою твір польського письменника Марціна Щигельського «*Театр Невидимих дітей*», який тобі вдалося прочитати раніше, та твір канадської письменниці Люсі-Мод Монтгомері, з яким тобі ще належить ознайомитися. Пригадай, до якої тематичної групи ви віднесли твір Марціна Щигельського. Чи можна й твір Люсі-Мод Монтгомері віднести до цієї групи?

Польові дослідження

- 17 А. Знайди в прочитаному розділі факти та події з життя Енн і усно створи її біографію, зберігаючи хронологічний порядок викладу подій.

Б. Пригадай біографію хлопчика Міхала з твору «*Театр Невидимих дітей*». Порівняй факти з життя обох героїв. Що в них спільного, а що відмінного? Заповни таблицю, накреслену за зразком.

Факт біографії	Міхал	Енн

Із яким персонажем твору Марціна Щигельського в Енн більше спільного – із Міхалом чи Сильвією? Чому?

Форум читачів і глядачів

- 18 А. Прочитай розділ 20 «Багата уява призводить до сумних наслідків» із твору Люсі-Мод Монтгомері, у якому Енн змушена йти увечері сама через ліс. Як вона реагує на це?

Б. Як називаються слова на зразок приводити та призводити?

З'ясуй за тлумачним словником різницю між цими діє-словами. Чи міг би розділ у якомусь уявному творі називатися «Багата уява приводить до неймовірних результатів»? Обговоріть гуртом, чому в спілкуванні варто бути точним у вживанні слів у різних контекстах мовлення.

Польові дослідження

19 Пригадай, як Митько й Сергій залишалися ночувати на озері, чатуючи на Митькозавра. Чи відрізняється реакція Енн та хлопців на небезпеку? Як саме? Чому? Запиши свої міркування у вигляді порівняльної таблиці. Обговори свої записи з однокласниками та однокласницями.

Форум читачів і глядачів

20 А. Прочитай розділ 26 «Створення літературного клубу», у якому йдеться про нові захоплення Енн та її подруг. Що це за захоплення? Чи в усіх одразу все вийшло добре?

Б. Уяви, що в тебе є можливість відвідати цей літературний клуб. Які поради можна було б дати дівчатам? Запиши їх у вигляді списку із промовистим заголовком. Обміняйтеся в парі своїми переліками порад і обговоріть їх доцільність та оригінальність. Що можуть вони сказати про вас як читачів і читачок?

В. Пригадай, книжками на яку тематику цікавилися Митько й Сергій. А яка тематика захоплює Енн із подругами? Чим ти поясниш відмінність в інтересах? Які теми тебе зацікавили в прочитаних упродовж року творах? Сформулюй їх і зазнач назви й авторів цих книжок. Обговоріть свої думки в класі, мовби ви є членами літературного клубу.

Творча студія

А. Створіть літературний клуб класу в цифровому середовищі (наприклад, у вайбері чи іншому застосунку). Протягом літа читайте для задоволення й саморозвитку (як Митько та Сергій). Якщо не знаєте, із яких книжок почати, поверніться до переліку творів, що вивчалися на уроках, і прочитайте їх повністю. Канікули – чудова нагода надолужити згаяне.

Створи дописи для класного літклубу про кожну прочитану книжку так, щоб твоїм друзям і подругам захотілося відразу облишити всі свої справи й поринути в читання. Описуй враження від книжки, наповнюй свої дописи цікавими коментарями, неодмінно додай трохи інтриги й, головне, уникай спойлерів. Переможець визначатиметься за кількістю вподобанок протягом місяця (тижня).

Б. Скористайся порадами, розглянутими на початку цього тижня, і записуй цікаві історії з власного життя. Насамперед заведи записник «**Моє найпрекрасніше літо**» і без жодного остраху перед чистим аркушем починай свої записи. Можливо, колись вони стануть основою для твоїх літературних спроб.

В. І наостанок. Створи листа собі майбутньому чи майбутній, де розкажи, що саме тебе цікавить у вивченні мови й літератури. Дотримайся всіх відповідних жанрових вимог. Уклади цей лист у конверт і вкажи адресата: «**Лист з минулого у майбутнє від ... кому ...**». Заховай свого листа в таємну скриньку.

До речі, майбутнє почнеться у вересні! Тож до зустрічі із самими собою після літа, сповненого неймовірних пригод і цікавих книжок!

Мірило поступу

1. Що робить мовців та читачів вправними?
2. Як навчитися придумувати цікаві історії?
3. Як написати характеристику?
4. Чим художні твори корисні для порівняння життя людей в різні часи?
5. Що таке літературний клуб?

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

РОЗДІЛ 5. ВІД ІДЕЇ ДО РЕЗУЛЬТАТУ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст
Тема 17. Фантазую 3–18			
Категоричність і невпевненість	Спойлер	Речення. Розділові знаки	Серіал
Тема 18. Мрію, планую, досягаю 19–31			
Стереотип	Актуальність інформації	Слова-зв'язки. Синтаксична одиниця	Лист
Тема 19. Надихаю 32–45			
Діалог і монолог	Хештег. Рубрика	Односкладні присудкові речення. Повні й неповні прості речення. Однорідні члени речення	Діловий лист
Художні твори українських і зарубіжних авторів			
Баррі Джеймс Метью. Пітер Пен. Щигельський Марцін. Театр Невидимих дітей. Шефер Бодо. Пес на ім'я Мані. Луцєвська Оксана. Друзі за листуванням. Абетка успіху (серія).			

РОЗДІЛ 6. ДІЮ, ДОСЯГАЮ, ПЕРЕМАГАЮ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст
Тема 20. Хочу і можу 46–60			
Риторичне запитання	Числова інформація	Частка не та префікси не , недо . Означення. Додаток. Обставина	Цілісний, перерваний і змішаний
Тема 21. Оцінюю ситуацію й граю за правилами 61–74			
Тема (відоме) і рема (нове). Логічний наголос	Підтвердження інформації	Сленг (соціодіалект). Прямий та непрямий порядок слів у реченні. Вставні слова і конструкції	Акт як документ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст
Тема 22. Учу і вчуся 75–85			
Імідж людини	Несуперечливість інформації	Групи вставних слів за значенням. Кома перед сполучником <i>i</i>	Проблема твору
Тема 23. Вірю в себе й довіряю іншим 86–97			
Лідерство. Діаспора	Голубина пошта	Транслітерація	Цілісний, перерваний і змішаний
Художні твори українських і зарубіжних авторів			
<p>Малик Галина. Пригоди Алі в країні Недоладії. Есаулов Олександр. Справа №... (цикл). Винниченко Володимир. Гей, чи пан чи пропав. Гуцало Євген. Лось. Чабанівський Михайло. Вірний. Смілянський Леонід. Лідер. Сетон-Томпсон Ернест. Снап, Лобо, Доміно.</p>			

РОЗДІЛ 7. НА ШЛЯХУ ДО УСПІХУ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст
Тема 24. Шукаю себе 98–109			
Контраргумент. Аудіозапис	Комбінований спосіб подання інформації. Прийоми пошуку інформації	Тавтологія і плеоназм. Відокремлені члени речення	Особистий досвід. Суспільний досвід. Артбук. Лепбук
Тема 25. Переймаю й перевершую 110–122			
Цифрове середовище	Електронний документ. Родове й видове поняття	Вставлені конструкції. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення	Резюме

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст
Тема 26. Приймаю виклики 123–135			
Самосуд. Расова дискримінація	Слова, виведені зі вжитку	Пояснення. Уточнення. Словотворчість. Рід невідмінюваних іменників	Адресат твору. Примітки (виноски)
Тема 27. Дивуюся перспективам 136–148			
Сарказм та інші засоби комічного	Конференція. Телекон- ференція	Написання слів із частинкою <i>топ</i> . Відокремлений додаток	Посвята
Художні твори українських і зарубіжних авторів			
<p>Шевченко Тарас. Встала й весна, чорну землю сонну розбудила, Садок вишневий коло хати. Бреніф'є Оскар. Хто я? Енциклопедія «Шевченко від А до Я». Гаврош Олександр. Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу. Видатні особистості (серія): Леонардо да Вінчі. Франко Іван. Малий Мирон. Твен Марк. Пригоди Тома Соєра. Гокінг Стівен, Гокінг Люсі. Джордж і ... (цикл).</p>			

РОЗДІЛ 8. ДИВЕН СВІТ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст
Тема 28. Радію світу навколо 149–162			
Безпечна поведінка в цифровому просторі	Критерії добору й способи пошуку інформації	Складнопідрядні речення. Прості й складні словосполучення	Програма заходу
Тема 29. Пізнаю довкілля 163–173			
Літературно-пізнавальний проєкт			
Тема 30. Бережу природу 175–186			
Принагідна інформація. Пропаганда	Критерії добору достовірної інформації	Складнопідрядні обставинні речення	Антитеза. Постскрип- тум

Тема 31. Вчусь у природи творчого спокою 187–199

Критика	Літературна критика	Розрізнення видів складнопідрядних речень з однаковими засобами зв'язку	Жанри літературної критики. Аудіовіс-тава
---------	---------------------	---	---

Художні твори українських і зарубіжних авторів

Антонич Богдан-Ігор. На шляху, Весна. **Калинець Ігор.** Стежечка, Веселка. **Міхаліцина Катерина, Дворницький Станіслав.** Реактори не вибухають. **Лагерлеф Сельма.** Дивовижна подорож Нільса Хольгерсона з дикими гусаками Швецією. **Українка Леся.** Конвалія. **Олесь Олександр.** Степ. **Драч Іван.** В товаристві джмеля. **Даррелл Джеральд.** Моя сім'я та інші звірі. **Рильський Максим.** Дощ («Благодатний, довгожданий...»), Осінь-маляр із палітрою пишною.... **Костенко Ліна.** Шипшина важко віддає плоди, Після дощів смарагова діброва. **Шевчук Валерій.** Панна квітів.

РОЗДІЛ 9. ВІДДЗЕРКАЛЕНЕ У СЛОВІ ЖИТТЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст
Тема 32. Переживаю красу 200–212			
(Повторення)		Тире	Способи читання
Тема 33. Чуємо одне одного 213–224			
(Повторення)			
Тема 34. Оповідая історії 225–235			
(Повторення)			
Художні твори українських і зарубіжних авторів			
<p>Календарно-обрядова поезія (веснянки, гаївки). Тичина Павло. Пастелі. Кітс Джон. Про коника та цвіркуна. Неждана Неда. Зачаклований ховрашок (п'єса-казка). Стельмах Ярослав. Митькозавр з Юрківки. Монтгомері Люсі-Мод. Енн із зелених дахів.</p>			